هۆکارەکانی زیادو کەمی باوەڕ

نوسینی

عبدالرزاق کوڕی عبدالمحسن البدر

وەرگێڕانی

زانا فاروق حمە رشید

ئەم کتێبە

لە ئامادەکردنی پێگەی

(منتدى إقرأ الثقافي)ە

WWW.IQRA.AHLAMONTADA.COM

بۆ سەردانی پەیجی پێگە:

/https://www.facebook.com/iqra.ahlamontada

بۆ سەردانی پێگەکە:

http://iqra.ahlamontada.com

هۆكارەكانی زیادو كەمی باوەڕ

أسبابُ زيادةِ الإيمانِ ونقصانهِ

نـــــــاوی کتێـــــــب   هۆکارەکانی زیادوکەمی باوەڕ

دانـــــــــــــــــــــراوی   دکتۆر عبدالرزاق بن عبدالمحسن البدر

وەرگێڕانـــــــــــــــــی   زانا فاروق حمە ڕەشید

پێداچـــــــــــوونەوە   ئاکۆ جلیل کریم ((گۆخلّانی))

نــۆرەو ســاڵی چــاپ   یەکەم ٢٠١٤ز

ژمارەی سپاردن   (٢١٨١)ی ساڵی (٢٠١٣)ی پێدراوە.

أسباب
زيادة الإيمان ونقصانه

هۆكارەكانی
زیادو كەمی باوەڕ

نوسینی
عبدالرزاق كوڕی عبدالمحسن البدر
وەرگێڕانی
زانا فاروق حمه رشيد

پێشەکی وەرگێڕ

سوپاس بۆ خوای گەورە و میهرەبان کە مۆڵەت و دەرفەتی دام بۆ وەرگێڕانی ئەم پەرتووکە بە نرخە ﴿ أسبابُ زيادةِ الإيمانِ ونقصانهِ ﴾ کە باس لە زیادبوون و کەمبوونی باوەڕ دەکات ، هی مامۆستای پایە بەرز عبدالرزاق البدر خوای گەورە بیپارێزێت .

خۆشەویستان شەرەف و ڕێزی مرۆڤی موسوڵمان لەوەدایە کە هەمیشە لە پێشبڕکێدا بێت بۆ نزیکبوونەوە لە خوای پەروەردگار بەڵام ئەو نزیکبوونەوەیە نایەتە بەرهەم بە پاراستنی سنوورەکانی خوای گەورە نەبێت لەگەڵ دوور کەوتنەوە لە قەدەغەکراوەکانی وە هەر ئەوەشە هۆکاری زیادبوون و بەرزبوونەوەی باوەڕی بەندەیە لای پەروەردگاری مەزنمان ، بەڵام بەداخەوە ئەمڕۆ جیاوازیەکی زۆر دەبینرێت لەناو ئومەتی ئیسلامیدا لەو ڕووەوە لەگەڵ ئەوەی چینی سەرەتای ئەم ئومەتە خۆشحاڵ و خۆشگوزەران بوون بەهۆی بوونی باوەڕێکی دامەزراوو نزیکبونەوەیان لەخوای پەروەردگار بەڵام ئەم ڕۆ دەبینین کەکەسێك ڕۆژێك کارێکی چاکە ئەنجام بدات ئەوا چەند ڕۆژێك لەکار دەکەوێت ئەویش بەهۆی پەلەکردنە لەگەیشتن بەبەربووم و پێگەیشتنی ، ئەمەش بەبۆنەی کەم زانستیە لەبەرنامەی پێغەمبەر ﷺ و پشتکردنە لەئاینی پەروەردگار بەڵام هەرکەسێك بیەوێت بۆلای پەروەردگار بڕوات و باوەڕێکی دامەزراوی هەبێت ئەوا با شوێن پێغەمبەرەکەی ﷺ بکەوێت چونکە خوای گەورە دەفەرموێت ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُم مَّا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾﴾ النور: ٥٤ واتە ﴿ پێیان بڵێ : گوێڕایەڵی ڕاستەقینەی خواو گوێڕایەڵی پێغەمبەر ﷺ بن خۆئەگەر ڕوویان وەرگێڕاو ڕاستیان نەوت ئەوا بەڕاستی زیانتان هەر بەخۆتان گەیاندووە چونکە ئەو پەیامبەرە ﷺ تەنها ئەرکی ڕاگەیاندنی پەیامی خوای لەسەرە ئێوەش بەرپرسی ئەرکی سەرشانی خۆتان دەبن ، خۆئەگەر فەرمانبەرداروو گوێڕایەڵی ئەو بن ئەوا ڕێنوێن و بەختیار دەبن دڵنیاش بن کە پێغەمبەر ﷺ تەنها ڕاگەیاندنی ئاشکراو ڕوونی لەسەر شانە ﴾ .

جاهەرکەسێك باوەڕی تەواو و دامەزراوی هەبێت ئەوا خۆی سوود مەند دەبێت لەدونیاو دوا ڕۆژدا .

خوینەری بەرێز : پایەکانی باوەڕ شەشن ئەویش باوەڕهێنانە بەباوەڕێکی تەواو بیٚ هیچ گومان و دوودڵیەك بەخوای گەورەو فریشتەکانی و پەرتووکە ئاسمانیەکانی و پێغەمبەرانی سەلامی خوا لەهەموویان بێت و ڕۆژی دوایی و قەزاو قەدەر بەچاك و خراپییەوە هەروەك لەفەرمودەکەی جیبریلدا هاتووە لەگێرانەوەی (عومەری کوڕی خطاب)ەوە ڕەزای خوای لیٚ بێت کەدەفەرموێت : .....قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِيمَانِ. قَالَ « أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلاَئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ»[1]. واتە : جبریل سەلامی خوای لیٚ بێت فەرمووی هەواڵم بدەریٚ دەربارەی باوەر ئەویش فەرمووی : ((باوەڕ ئەوەیە کە باوەڕت هەبێت بە خواو فریشتەکانی و پەرتووکەکانی و پێغەمبەرەکانی سەلامی خوا لەهەموویان بێت و ڕۆژی دوایی و باوەڕت بەقەزاو قەدەر هەبێت بەخێر و شەڕیەوە)) .

بۆیە بەم ڕونکردنەوەیە بۆمان دەردەکەوێت کەپایەکانی باوەڕ شەشن جاتا بەندە باوەڕو زانست و هۆشیاری زیاتر بێت ئەوا باوەڕی زۆرتر دەبێت و لای خوای گەورە بەرزدەبێتەوە و دەبێتە هۆکاری دەربازبوونی لە ئاگری دۆزەخ ، جا ئامۆژگاری خۆم و هەموو موسڵمانێك دەکەم کەخەریکی خوێندن و خوێندنەوەی ئەم جۆرە پەرتوکانە بن تا باوەڕێکی سەلامەت و دامەزراویان هەبێت .

وەلەکۆتایدا ئەوەی شایەنی باسە دوای سوپاسی خوای گەورەو پەروەردگار ڕێزو سوپاسی خۆم دەردەبڕم بۆ برای بەرێزو خۆشەویستم مامۆستا ئاکۆی بەرێز لەسەر یارمەتی دان و ماندوبونی لەگەڵمدا بۆ تەواو کردنی ئەم کارە ، داوا کارم لەخوای گەورە منیش و ئەویش و هەموو موسڵمانێك مۆفەق بکات بۆکاری چاکە .

براتان

زانا فاروق حمە رشید

١٩ – شوال – ١٤٣٤ کۆچی

شاری سلێمانی

[1] صحيح مسلم للنيسابوري (١/ ٢٨)

﴿ پێشەکی دانەر بۆ چاپی یەکەم ﴾

إن الحَمْدَ لله نَحْمَدُهُ وَ نَسْتَعِيْنُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوْذ بِاللهِ من شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَات أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلا هَادِيَ لَهُ ... وَأَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلاّالله وَحْدَهُ لاشَرِيْكَ لَهُ ... وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً﴾

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلاً سَدِيداً يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيماً﴾

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الحَدِيْثِ كلامُ الله وَخَيْرَ الهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرَّ الأُمُوْرِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ وَكُلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّارِ.

شاراوەنیە باوەڕ چەند پلەیەکی بەرز و چەند جێگایەکی بڵندی هەیە گرنگترینی گرنگەکان و پێویستترینی پێویستیەکان و گەورەترین و بەنرخترینیانە بە ڕەهایی ، وە هەموو چاکەیەك لە دنیاو دوارۆژدا وەستاوە لەسەر بوونی باوەڕ و دروستیەتی و سەلامەتیەکەی ، وە بۆ باوەڕ هەیە چەندین سوودی زۆر و بەروبوومی گەیو و خۆش و خواردنی بەردەوام وە چاکەی هەمیشەیی .

وە لێرەدا چست و چالاکەکان بەخێرایی هەستان و پێشبڕکێ کارەکان دەستیان کرد بە پێشبڕکێ بۆ گوێدان بە تەواو کردن و هێنانەدی باوەڕ ، کەسی موسوڵمانی سەرکەوتوو پێویستە بایەخدانی بەباوەڕی لە هەموو شتێکی تر گەورەتر بێت ، وە کاتێك کە پێشینەی و سەرەتاو چاکترینی ئەم ئومەتە بە کردەوە ئەم ڕاستیەیان هێنایە دی بایەخدانیان بە باوەڕیان دیار و ئاشکرا و گەورە بوو .

ئەوان ڕەزای خوایان لێبێت پەیمانیان لەگەڵ باوەڕیاندا بەستبوو ، وە کارەکانیان بۆ بەهێز بوونی باوەڕیان دۆزیبۆوە و ئامۆژگاری یەکتریان پێ دەکرد ، وتە لێیانەوە دەربارەی ئەم باسە زۆرە :

١ـ عومەری کوڕی خەطاب (ڕەزای خوای لێبێت) بە هاوەڵەکانی دەیفەرموو : (وەرن ئامادەبن با باوەڕمان زیاد بکەین) وە لە دەربڕینێکی تردا هاتووە کە دەیفەرموو: (وەرن با باوەڕمان زیاد بکەین) .

٢ـ وە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود (ڕەزای خوای لێبێت) دەیفەرموو : (بابەیەکەوە دابنیشین تا باوەڕمان زیاد بکەین) ، وە لە دوعاو پاڕانەوەکانیدا دەیفەرموو : (پەروەردگارا باوەڕ و یەقین و تێگەشتنم زیاد بکە) .

٣ـ وە موعاذی کوڕی جەبەل (ڕەزای خوای لێبێت) دەیفەرموو : (بابەیەکەوە دابنیشین ساتێك باوەڕمان زیاد بکەین) .

٤ـ وە عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحە (ڕەزای خوای لێبێت) دەستی چەند کەسێکی لە هاوەڵانی دەگرت و دەیفەرموو : (وەرن با ساتێك بە باوەڕەوە بەسەر بەرین ، وەرن با یادی خوای گەورە بکەین و باوەڕمان زیاد بکەین بە گوێڕایەڵی فەرمانەکانی ، بەشکم خوای گەورە بە لێ خۆش بوون و لێ بووردنی خۆی باسمان بکات) .

٥ـ وە ئەبو دەرداء (ڕەزای خوای لێبێت) دەیفەرموو : (لە تێگەشتوویی بەندە ئەوەیە کە بزانێت ئایە باوەڕی بەروە زیاد بوون دەڕوات یاخود بەرەو کەم بوون ، وە لە تێگەشتوویی بەندە ئەوە کە بزانێت دوودڵی و وەسوەسە و لەخشتەبردنەکانی شەیتان لە کوێوە بۆی دێت) .

٦ـ وە عومەیری کوڕی حەبیبی خەطمی (ڕەزای خوای لێبێت) دەیفەرموو : (باوەڕ زیاد دەکات و کەمیش دەکات ، پێی وترا : بەچی زیاد و کەم دەکات ؟ فەرمووی : هەر کاتێك یادی خوای گەورەمان کرد و سوپاسمان کرد و بە پاکمان ڕاگرت (واتە : سبحان الله ـ مان کرد) ، ئەوە زیاد بوونێتی ، وە هەر کاتێك لێی بێ ئاگا بووین و لەدەستمان داو لە یادمان کرد ئەوە کەم بوونەکەیەتی) .

٧ـ وە عەلقەمەی کوڕی قەیسی نوخەعی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) کە یەکێکە لە پیاوە گەورەکانی تابعی دەیفەرموو بە هاوەڵەکانی : (بابڕۆین باوەڕمان زیاد بکەین) .
٨ـ وە پرسیار کرا لە ئەوزاعی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) ئایە باوەڕ زیاد دەکات ؟ فەرمووی : (بەڵێ هەتا وەك کێوێکی لێدێت ، وە وترا کەمیش دەکات ؟ فەرمووی : بەڵێ ئەوندە کەم دەکات هەتا وای لێدێت کە نەمێنێت) .
٩ـ وە پرسیار کرا لە پێشەوای ئەهلی سوونە و جەماعە ئەحمەدی کوڕی حەنبەل (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەربارەی باوەڕ کە ئایە زیاد و کەم دەکات ؟ فەرمووی : (زیاد دەکات بەئەندازەی ئەوەی هەتا دەگاتە سەرو حەوت ئاسمانەکە ، وە ئەوەندەش کەم دەکات هەتا دەگاتە خوارەوە حەوت چینی زەوی) .
وە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەیفەرموو : (باوەڕ وتە و کردەوەیە ، زیاد و کەم دەکات ، کاتێك چاکەت کرد زیاد دەکات وە کاتێك خراپەت کرد کەم دەکات) .
وتە لەبارەیانەوە زۆر زۆرە ، وە هەروەها هەر کەسێك بیر لە ژیانیان بکاتەوە و هەواڵەکانیان بخوێنێتەوە زۆر بایەخدانیان دەزانێت بە باوەڕیان و گرنگیان چەندە بۆی هەبووە .
بێگومان ئەو کۆمەڵ هەڵبژاردەیە زانیان کە بۆ باوەڕ چەند هۆکارێك هەیە پێی زیاد دەکات و بەهێز دەبێت و نشەونمای پێ دەکات ، وە چەندین هۆکاریش هەیە کە پێ کەم دەکات و لاوز و بێ هێزی دەکات ، بۆیە کۆششیان کرد لەو کارانەی کە باوەڕیان پێی تەواو بەهێز دەبێت ، وە زۆر بە ئاگا بوون لە هەموو ئەو هۆیانەی کە باوەڕ پێی کەم و بێ هێز دەبێت ، ئا بەوە بوون بە مرۆڤە چاك و بەرزە هەڵبژاردەکان .
هەر لەبەر ئەمە بێگومان لە ناسینی ئەم هۆکارانە مەبەستم : هۆکارەکانی زیاد بوون و کەم بوونی باوەڕ ، چەندین سوو د قازانجی زۆر و چڕ و پڕ هەیە ، بەڵکو پێویستی زۆرە بۆ ناسینیان و بایەخ پێدانیان و شارەزابونیان و ناساندنیان ، چونکە باوەڕ بەڕاستی تەواویەتی بەندەیە و ڕێگەی نەجات و سەر فرازیەتی ، هەر بە باوەڕ پلەوپایەی لە دنیا و دواڕۆژدا بەرز دەبێتەوە ، وە هۆکار و ڕێگەی هەموو چاکەیە لە ئێستا و داهاتووشدا

بۆیە باوەڕ نە دەست دەکەوێت و نە بەهێزو پتەو و تەواو دەبێت تەنها بە ناسینی ڕێگا و هۆکارەکانی نەبێت.

بۆیە جێی خۆیەتی بۆ ئەو کەسە موسوڵمانەی بەتەنگ خۆشگوزەرانی خۆیەوە دەچێت و ئامۆژگاری دەروونی خۆی دەکات هەوڵ بدات بۆ ناسینی ئەو هۆکارانە و بیریان لێ بکاتەوە و پاشان جێبەجێی بکات لەژیانیدا ، بۆ ئەوەی باوەڕی زیاد بکات و یەقینیشی پتەو ببێت وە ناخ و دەروونی خۆیشی لە هۆکارەکانی کەم بوونەوەی باوەڕ دوور بخاتەوە و بیشی پارێزێت لە کەوتنە ناوی ، بۆ ئەوەی پارێزراو بێت لە دوارۆژە زیان بەخش و سەرئەنجامە بەئێشەکەی ، جا هەر کەسێك یارمەتی درابێت بۆ ئەمە ئەوە یارمەتی و هاوکاری کراوە بۆ هەموو خێر و چاکەیەك .

شێخی زانا و پایە بەرز عەبدلرەمانی سەعدی (رەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : بەندەی باوەڕ داری ڕێنویی کراو هەوڵ بۆ دوو شت دەدات :

١ـ دامەزراندن و هێنانە جێی بنەماکانی باوەڕ و لق و پۆپەکانی وە جێ بەجێ کردنی بە زانست و کردەوە و حاڵی خۆی دەبێت .

٢ـ هەوڵ دان بۆ نەهێشتنی ئەو شتانەی کە نەفس و دەروونی لەناو دەبات یاخود کەم و بێ نرخی دەکات لە فیتنە دیار و شاراوەکان ، وە چارەسەری ئەو کەم تەرخەمیەش دەکات کە تیایدایە یەکەم جار وە پاشان ئەوەشی کە وێراویەتی بیکات دووەم جار بە تەوبەیەکی پاك و خاوێن و گەیشتن بە کاروان پێش لەدەست دانی [٢] .

وە لێرەوە بۆت دەردەکەوێت برای خۆشەویستم ئەم کتێبەی کە لەبەردەستدایە ، ڕوونکردنەوەی گرنگترین هۆکارەکانی زیاد بوون و کەم بوونەوەی باوەڕی تێدایە ، لە بناغەدا ئەم کتێبە بەشێك بوو لەم کتێبەم (زیادة الإیمان و نقصانه و حکم الإستثناء فیه[٣])

---

[٢] (التوضیح و البیان لشجرة الإیمان) (ص : ٣٨) .

[٣] وهو مطبوع .

هەندێك لـە خۆشەویستان و بەڕێزان داوایان لێكردم كە بە سەربەخۆیی دەری كەم بـۆ ئەوەی كە هەمووان سوودی لیٚ ببینن وە سوپاس بۆ خوا بـە تـەوفیق و منـەتی خـوای گەورە ئەوە هاتە جیٚ .

وە كردم بە دوو بەشەوە :

بەشی یەكەم : هۆكارەكانی زیاد بوونی باوەڕ .

بەشی دووەم : هۆكارەكانی كەم بوونەوەی باوەڕ .

داوالەخوای گەورە دەكەم كەنیەتم چاك بكات و لیٚم وەربگرێت وەڕازیش بێت لیٚم

﴿ بەشی یەکەم ﴾

هۆکارەکانی زیاد بوونی باوەڕ

بێگومان خوای گەورە بۆ هەموو خوازراوێك و داواکراوێك هۆکار و ڕێگـەی دانـاوە کە دەیگەیەنێت پێی ، وە لـە گرنگترین و گەورەترین و گشتی تـرین داواکراویـان کـە سوودی هەبێت باوەڕە ، وە بێگومان خوای گەورە چەندین بابەتی داناوە کەبەهۆیـەوە باوەڕ بۆخۆی وابەستە دەکات و بەهێزی دەکات ، وە چەند هۆکارێکی زۆریـش زیـاد دەکات پێی و نشەو نەمای پێدەکات ، ئەگەر بەندەکان کردیان دڵنیاییان بەهێز دەبێت و باوەڕیـان زیـاد دەبێـت ، وە خـوای گـەورەش لـە قورئانـدا ڕوونـی کردۆتـەوە و پێغەمبەرەکەشی ﷺ لە فەرموودەکانیدا .

بەو هیوایەی گرنگترینی ئەو هۆکارانە ئەمانە بێت کە دێت .

هۆكاری یەكەم :-

فێربوونی زانستی بەسوود

بێگومان گرنگترین و بەسوود ترین هۆكارەكانی زیاد بوونی باوەڕ فێربوونی زانستی بەسوودە ئەویش زانستی شەریعەتی ئیسلامە كە لە پەرتووكی خوای بالاّ دەست و فەرموودەكانی پێغەمبەرەكەی ﷺ پێك هاتووە [٤].

حافظ ابن رجب ڕەحمەتی خوای لێبێت : پێناسەی ئەم زانستە دەكات و دەفەرموێت : زانستی بەسوود : لەبەركردنی قورئان و فەرموودەكان و تێگەشتنی واتاكانیانە ، وە پابەند بوون لەوەدا بەو وتانەی كەهاتووە لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ وە شوێن كەوتەكانیان و شوێن كەوتەی شوێن كەوتەكانیان لە واتای قورئان و فەرموودە دەبێت ، وە لەو وتانەوەی كە لێیانەوە هاتووە لە بابەتە حەڵاڵ و حەرامەكان و ، خۆپاراستن و نەرم و نیانی و ناسینی بابەتەكان ، وە جگە لەوانەش ئیجتیهاد كردن یەكەم جار لەسەر جیاكردنەوەی ساغەكانی لە نەخۆشەكانی ، پاشان ئیجتیهاد كردن دووەم جار لەسەر وەستانی واتاكانی و تێگەشتنی ، وە ئەمە بەسە بۆ كەسێك كە ئەقڵ و هۆشی هەبێت وە خۆی خەریك بكات بە زانستی بەسوودەوەو گوێی پێبدات....)) [٥]

---

[٤] سوودێك : شەیخ الاسلام ابن تیمیە ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت : داواكردنی زانستی شەرعی فەرزی كیفائیە جگە لەوە نەبێت كە فەرزی عەینیە ، وەك داواكردنی هەموو كەسێك لەو زانستەی كە خودا فەرمانی پێكردووە و لێی قەدەغە كردووە ، جا ئائەوە فەرزی عەینیە . (الفتاوی) ـ ٢٨ : ٨٠ ـ جا فەرزی كیفائی ئەوەیە كەیەكێك پێی هەستێت لەسەر ئەوانی تر لادەچێت وەك نوێژی جەنازە ، وە فەرزی عەینیش ئەوەیە كە لەسەر هەموو كەس پێویستە وەك فێر بوونی بیروباوەڕ . " وەرگێڕ "

[٥] ((فضل علم السلف علی علم الخلف)) . (ص : ٤٥) .

وه حافظ ابن حجر ڕەحمەتی خوای لێبێت : فەرموویەتی : مەبەست بەزانست : زانستی شەرعییە ئەوەی کە لە شارەزابونیدا سوودی ئەوە دەبەخشێت کە پێویستە لەسەر کەسی پێگەیشتوو لە کاروباری ئاینەکەی لە عیبادەتەکانی و مامەڵەکانی ، وە زانست بە خوداو صیفەتەکانی ، وە ئەوەشی پێویستە لەسەری کە پێی هەستێت ، وە پاك ڕاگرتنی خودا لە کەم و کورتی ، وە تەوەری ئەمەش وەستاوە لەسەر زانستی " تەفسیر و فەرموودە و فقه " [٦] .

جا هەرکەسێك مۆفەق بکرێت بۆ ئەم زانستە ئەوا مۆفەق کراوە بۆ گەورەترین هۆکارەکانی زیاد بوونی باوەڕ ، وە هەرکەسێك تێڕوانێت و بیربکاتەوە لە دەقەکانی قورئان و سوننەت ئەوا ئەوە دەزانێت .

خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ وَأُوْلُواْ ٱلۡعِلۡمِ قَآئِمَۢا بِٱلۡقِسۡطِۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿١٨﴾ ﴾ آل عمران: ١٨

واتە : خوای گەورە لەڕێگەی دروست کراوەکانیەوە شایەتی داوە ، خۆهەر خۆی بەسە بۆ شایەتی وە پاشان فریشتەکان و زاناکانیش شایەتی دەدەن کە هیچ پەرستراوێك شیاوی ڕاستەقینە نییە وە هەموو کاتێکیش لە نێو بوونەوەردا دادپەروەری ڕاگرتووە ، وە دووبارە هیچ پەرستراوێکی تر شیاوی ڕاستەقینە نییە ، وە خودا بالاّ دەست و زاڵ و کار جوان و خاوەن حیکمەتە .

وەرگێڕ : ـ لەم ئایەتەدا گەورەیی خاوەن زاناکانمان بۆ دەردەکەوێت چونکە خوای گەورە جیایی کردنەوە لەکۆی بوونەوەرو وە شایەتی خۆی و پاشان فریشتەکانی لەگەڵ ئەواندا بەیەکەوە باس کرد ، وە پێویستە لەسەر خەڵکیش ئەو شایەتییە پڕ لە دادوەرییە قبوڵ بکەن .

[٦] فتح الباري ((١ : ١٤١)) .

خـواى گـەورە دەفـەرموێت :﴿ لَّٰكِنِ ٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ مِنۡهُمۡ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ يُؤۡمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلِكَۚ وَٱلۡمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَۚ وَٱلۡمُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ أُوْلَٰٓئِكَ سَنُؤۡتِيهِمۡ أَجۡرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾ ﴾ النساء: ١٦٢

واتە : بەڵام زاناكانیان ئەوانەی كـە لـە زانـستدا ڕۆچـوون و زۆر شـارەزا و خـاوەن زانستن وە خەڵكە باوەڕدارەكانیان ئەوانەی كـە بڕوایـان بـەو كتێبـە هەیـە كـە بۆتـۆ نێردراوەتە خوارەوە وە بەوانەشی كە پێش تۆ نێردراوەتە خـوارەوە ئەوانـەی بەباشـی نوێژەكانیان بەجێ دەهێنن و وە هەروەها زەكـات دارانیـان و ئەوانەشـی باوەڕیـان بـە خوداو ڕۆژی دوایی هەیە ئابەوانە پاداشتێكی گەورە دەبەخشین .

خـواى گــەورە دەفــەرموێت :﴿ وَلِيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ أَنَّهُ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَيُؤۡمِنُواْ بِهِۦ فَتُخۡبِتَ لَهُۥ قُلُوبُهُمۡۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٥٤﴾ ﴾ الحج: ٥٤

واتە : دەبا ئەو كەسانەی كە زانست و زانیاری بەسوودیان پێ بەخشراوە چـاك بـزانن كە ئەو قورئانە ڕاست و دروستەو لەلایەن پەروەردگارتەوەیە ، جابا ئـەوانیش بـاوەڕی پێ بهێنن ، وە دلاْكانیـشیان تەسـلیمی ببێـت و لـەگومان و ئـەملاولا بكـەوێت ، وە بێگومان خودای گەورە هیدایەت و ڕێنمویی ئەو كەسانە دەكات كە باوەڕیان هێناوە بۆ ڕێگەی ڕاست .

خوای گـەورە دەفـەرموێت :﴿ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلۡحَقَّ وَيَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ﴿٦﴾ ﴾ سبأ: ٦

واتە : ئەوانەش كە زانستیان پێ بەخشراوە ، واتە : لـە پێغەمبەروﷺ لەگەڵ هـاوەڵان ﷺ سوور دەزانن ، ئەوەی كە بـۆت نێـردراوە لەلایـەن پەروەردگارتـەوە هـەر ئـەوە ڕاست و درووستە ، وە بۆ ڕێگایی پەروەردگاری خاوەن دەسـەڵات و سـوپاس كـراو ڕێنمویی دەكات .

خوای گەورە دەفـەرموێت :﴿ إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ ﴾ فاطر: ٢٨

واتە : بەڕاستی لەبەندەکانی خوادا هەر زاناکان لــە خــودا دەترســن ، چــونکە ئــەوان لەهەموو کەس زیاتر خودا دەناسن کە خاوەنی چ دەســەڵاتێکە ، وە بێگومــان خــوای گەورە دەسەڵات دارو لێبووردەیە .

خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ يَرْفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ دَرَجَٰتٍ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾ ﴾ المجادلة: ١١

واتە : ئەو کەسانەتان کە باوەڕیان هێناوە خودا بەرزیان دەکاتــەوە وە ئەوانەشــتان کــە زانستیان پێدراوە پلەیان بەسەر باوەڕداراندا بەرزدەکاتەوە ، وە خوای گەورە بەئاگایــە بەوکارو کردەوانەی کە ئێوە دەیکەن .

وَفِي الصَّحِيحَيِن : مِنْ حَدِيثِ مُعَاوِيَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ (مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهُ فِي الدِّين) [٧] .

واتە : لـە صەحیحی هەردوو پێشەوا بوخاری و موسلیم ڕەحمەتی خوایان لێبێــت ، لــە فەرموودەی موعاویــە (ڕەزای خــوای لێبێــت) دەڵــێ : پێغەمبــەری خــوا ﷺ فەرموویــەتی : (هەرکەسێك خودا ویستی چاکەی پێی هەبێت ئەوا تێگەشتوی دەکات لـە دین) .

وَفِي " الْمُسْنَدِ " وَ غَيْرِهِ مِنْ حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ (مَنْ سَلَكَ طَرِيقاً يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمَاً سَلَكَ اللهُ بِهِ طَرِيقاً مِنْ طُرِقِ الجَنَّةِ ، وَ إِنَّ المَلاَئِكَةَ لَتَـضَعُ أَجْنِحَتَهَـا لِطَالِبِ العِلْمِ ، رِضَىً بِمَا يَصْنَعُ ، وَ إِنَّ العَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي الـسَّمَاوَاتِ وَ مَـنْ فِي الأَرْضِ وَالحِتَانُ فِي جَوْفِ المَاءِ ، وَ إِنَّ فَضْلَ العَالِمِ عَلَى العَابِدِ كَفَضْلِ القَمَـرِ لَيلَـةَ البَـدْرِ

---

[٧] أخرجه البخاري (١٦٤،١) (٢١٧،٦) (٢٩٣،١٢فتح) ، مسلم (١٥٢٤،٣)

عَلَى سَائِرِ الكَوَاكِبِ ، وَ إِنَّ العُلَمَاءَ وَرَثَةُ الأَنْبِيَاءِ ، وَ إِنَّ الأَنْبِيَـاءَ لَـمْ يُورِّثُـوُا دِينَـاراً وَلاَ دِرْهَمَاً ، إِنَّمَا وَرَّثُوا العِلْمَ ، فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ) [8] .

واته : لـه موسنەدی ئیمام ئەحمەد دا وه جگه لـەویش لـه فـەرموودەی ئـەبی دەردائـەوە (ڕەزای خوای لێبێت) دەڵێ : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : (هەر کەسێك ڕێگایـەك بگرێت کە داوای زانستی تێدا بکات ئەوا خـوای گـەورە دەیخاتـه سـەر ڕێگایـەك لـه ڕێگاکانی بەهەشت ، وه بێگومـان فریـشته بـاڵی دادەنێـت بـۆ داواکـاری زانـست ، لەڕەزامەندی ئەو کارەی کە دەیکات ، وه بێگومان مرۆڤی زانـا داوای لێبـوردنی بـۆ دەکەن چی لە ئاسمانەکان و چـیش لـە زەویدایـە وە هـەتا ماسـیش لـەناو ئـاودا ، وە بێگومان فەزڵی مرۆڤی زانا بەسەر مرۆڤی خوا پەرست وەك فەزڵی مانگی چواردە وایە لە شەوێکی ساماڵدا بەسەر باقی ئەستێرەکاندا ، وە بێگومـان زاناکـان مـیرات گـری پێغەمبەرانن (سەلأت و سەلامی خوایان لێبێت) ، وه بێگومان پێغەمبەران (سەلأت و سەلامی خوایـان لێبێـت) میراتیان لێنابرێت نه دینار و نه درهەم ، بەڵکو ئەو میراتەی کە لێیـان دەبرێـت زانسته ، جا هەر کەسێك وەری بگرێت ئەوا بەشێکی زۆری گرتووە) .

وَفِي التِرمِذِي وَ غَيرِهِ مِنْ حَدِيثِ أَبِي أُمَامَةَ ﷺ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ (فَـضْلُ العَـالِمِ عَلَى العَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُم ، وَإِنَّ اللّهَ :عزوجل: وَ مَلاَئِكَتَهُ وَ أَهْلَ السَّمَاوَاتِ الأَرْضِ ، حَتَى النَّمْلَةَ فِي جُحْرِهَا وَ حَتَى الحُوتَ لَيُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الخَيرَ) [9] .

واته : لـه سونەنی ترمزیدا وه بێجگە لـەویش لـه فەرموودەی ئەبی ئومامەدا (ڕەزای خـوای لێبێـت) دەڵێ : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : (فەزڵی مرۆڤی زانا بەسـەر مرۆڤـی خوا پەرست وەك فەزڵی من وایـە بەسـەر پلـە نـزم ترینتانـەوە ، وه بێگومـان خـوای بالأدەسـت و فریـشتەکان و خـەڵکی ئاسمانـەکان و زەوی ، وه هـەتا مێروولـەش لـە

[8] ((المسند)) (١٩٦،٥) ، ورواه أبو داود (٣١٧،٣) ، والترمذي (٤٩،٥) ، وابن ماجة (٨١،١) ، والدارمي (٩٨،١) ، وابن حبان (١٥٢،١ الإحسان) ، وصححه الألباني ، انظر ((صحيح الجامع)) (٣٠٢،٥) ، وقد شرحه ابن رجب في جزء مفرد فليراجع .

[9] رواه الترمذي (٥٠،٥) ، و ذكره المنذري في ((الترغيب و الترهيب)) (١٠١،١) ، و نقل عن الترمذي أنه قال : (حديث حسن صحيح) ، وصححه الألباني . انظر ((صحيح الترمذي)) (٣٤٣،٢) .

کونەکەیدا وە نەهەنگیش درووود لەسەر ئەو مامۆستایە لێدەدەن کە چاکە فێری خەڵك دەکات) .

ئەم دەقانەی کە باسکرا ڕوونی و بەڵگەی پلەو پایەی زانستی تێدایە ، وە گەورەی و گرنگی حاڵی زانستی تێدایە ، وە ئەو پلانەی کە لەسەری هاتووە لە شوێنەواری سوپاس کراوو خەسڵەتی بەرزو جوان لە دونیا و دوارۆژدا ، وە ئەو دەرئەنجامەی کە لێوەی دەردەچێت لە زەلیلی و ملکەچی بۆ شەرع خودا ، وە گوێڕایەڵی و کارکردن بە فەرمانی ، وە مرۆڤی زانا خوای خۆی دەناسێت ، وە پێغەمبەرەکەشی ﷺ ، وە فەرمانەکانی و سنوورەکانیشی دەناسێت ، وە جیایی دەکاتەوە ئەوەی کە خودا خۆشی دەوێت و لێشی ڕازییە وە ئەوەشی پێی ناخۆشەو قەدەغەشی کردووە ، وە کار دەکات بە فەرمانی خودا ئەوەی کە دەیکات و وازیشی لێدەهێنێت ، ئائەمە ئەگەر مۆفەق بکرێت بۆ ئەو کارانەی کە زانستی پێی هەیە ئەگینا زانستەکەی دەبێت بە تاڵی و ژان لەسەری .

ئاجوری (ڕەحمەتی خوای لێبێت) لە پێشەکی کتێبەکەیدا (أخلاق العلماء) دا دەفەرموێت : بێگومان خوای بالأدەست ناوەکانی بەرز و پیرۆزبێت تایبەند مەندی کردووە لە درووست کراوەکانیدا ئەوانەی کە خۆشی دەوێت ئینجا ڕێنموی کردوون بۆ ئیمان ، پاشان تایبەندمەندی کردووە لە لە باقی ئیمانداران ئەوەی کە خۆشی دەوێت وە فەزڵیشی داون بەسەر ئەواندا بەوەی کە فێری قوڕئان و سونەتی کردوون ، وە تێشی گەیاندوون لە دین ، وە فێری لێکدانەوەی دەقەکانیشی کردوون ، وە فەزڵیشی داون بەسەر باقی ئیمانداراندا ، وە ئەوەش لە هەموو کات و سەردەمێکدا هەیە ، بەرزی کردوونەتەوە بە زانست وە جوان و ڕازاوەی کردوون بە لەسەر خۆیی ، هەر بەوان دەناسرێتەوە حەلاڵ لە حەرام ، وە ڕاستی لە بەتاڵ ، وە بێسوود لە سوود بەخش ، وە جوان لە ناشرین ، وە فەزڵیان گەورەیە وە بیروهۆشیان فراوانە ، وە میرات گری پێغەمبەران (سەلاّت و سەلامی خوایان لێبێت) ، وە ئارامی چاوی خۆشەویستانی خودان ، ماسی لە دەریادا داوای لێبوردنیان بۆ دەکات ، وە فریشتە باڵیان بۆ دادەخات ، وە

زانایان لە ڕۆژی دوایدا دوای پێغەمبەران (سەلاّت و سەلامی خوایان لێبێت) ، شەفاعەت دەکەن ، دانیشتنەکانیان سوودی دانایی لێوەردەگیرێت ، وە بەکردەوەکانیان خەڵکی بێ ئاگا ووریادەبێتەوە ، ئەوان فەزڵیان زیاترە لە مرۆڤی خوا پەرست ، وە بەرزترن لە دونیا نەویست ، ژیانیان دەست کەوتە ، مردنیان بەڵاو موصیبەتە ، بێ ئاگا بەهۆش دەهێننەوە ، نەفامان فێردەکەن ، وە شوومی و نارەحەتییان لێوە پەیدا نابێت ، وە ترسی نەهامەتیان لێناکرێت ، بەجوانی فێرکردنی جگە لەخۆیان ئەوانەی گوێڕایە لێیان دەکەن پێشبڕکێ دەکەن بۆ گوێڕایەڵی کردنیان ، وە بەئامۆژگاری جوانیان کەم تەرخەمان دەگەڕێنەوە لە کەم تەرخەمییان ، وە هەموو بوونەوەر پێویستیان بە زانستیانە ...)) هەتا دەفەرموێت : ئەوان ڕۆشنایی بەندەکانی خودان ، وە منارەی وڵاتن ، وە ڕاگری ئومەتن ، وە کانی دانایین ، وە ڕقی شەیتانن ، هەر بەوان دڵی خاوەن ڕاستی زیندوو دەبێتەوە ، وە دڵی خاوەن ئارەزووەکان دەمرێت ، وە وێنەیان لەزەویدا وێنەی ئەستێرەکانە کە ڕێی پێدەدۆزرێتەوە لە تاریکاییکانی وشکانی دەریاکاندا ، کاتێك بکوژێنەوە خەڵکی سەریان لێدەشێوێت وە کاتێك تاریکیی لەسەر لاچوو دەبینن))[١٠]

پاشان ئاجوری (ڕەحمەتی خوای لێبێت) چەند دەقێکی لە قورئان و سونەت و وتەی زانایان هێناوە کە پاڵپشتی ئەو وتانە دەکات کە خۆی فەرموویەتی .

جا زانست پلەیەکی بەرزی هەیە ، وە جێگایەکی بەرزی هەیە ، وە لەگەورەترین ئەو بەڵگانەی کە فەزڵ و گەورەیمان بۆ ڕوون بکاتەوە ئەم وتەیەی خودای بالاّ دەستە خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ يَرْفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ دَرَجَٰتٍ ﴿١١﴾ ﴾ المجادلة: ١١

واتە : ئەو کەسانەتان کە باوەڕیان هێناوە خودا بەرزیان دەکاتەوە وە ئەوانەشتان کە زانستیان پێدراوە پلەیان بەسەر باوەڕداراندا بەرزدەکاتەوە .

[١٠] أخلاق العلماء (ص ١٣،١٤)

جا وتراوه دەربارەی تەفسیری ئەم ئایەتە : خـوای گـەورە مرۆڤـی بـاوەڕداری خـاوەن زانست بەرز دەکاتەوە بەسەر مرۆڤی باوەڕداری بـێ زانـست ، وە بـەرزی پلـەو پایـە بەڵگەیە لـەسەر فەزڵ ، کەواتە مەبەست پێی زۆری پاداشتە ، وە بـە پاداشـتیش پلـە و پایە بەرز دەبێتەوە ، وە بەرزی پلە و پایە لـە دونیـادا دەگرێتـەوە بـە بـەرزی پلـەو وە بەباش باس کردن ، وە بینینی ئەو پلەو پایەیـە لـە دوارۆژدا بەبـەرزی پلـەو پایـە لـە بەهەشتدا)) [11] .

وە هەروەها وتەی خودای گەورە : ﴿ وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾ ﴾ طه: ١١٤

واتە : ئەی پەروەردگارا زانست و زانیاریم زیاد بکە .

جا بەڵگەی ئەم ئایەتە لـەسەر فەزڵ و گەورەیی زانست دیارە ، چونکە بێگومان خـوای گەورە فەرمانی نەکردووە بە پێغەمبەرەکەی ﷺ بەداواکاری زیادە لەهیچ شتێکدا جگە لە زانستدا نەبێت ، لـەوەی کـە لـەسـەری هـاتووە لـە زیـادەی بـاوەڕو دامـەزراوی لـەسەری ، وە خودای گەورە دەفەرموێ : ﴿ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾ ﴾ آل عمران: ٧

واتە : خوای گەورە دەفەرموێ : ئەوانەش کە لـەزانستدا ڕۆچوون و زۆر دەزانن دەڵێن ئێمە باوەڕمان هەیە بە هەموو ئـەو شـتانەی کـە لـەلایـەن پەروەردگارمانەوەیـە ، خـۆ لـەڕاستیدا هەر خاوەن بیرو هۆش و وورد بینەکان و وشیارەکان بیردەکەنەوە .

وە ئەو فەرمایشتەی خوای گەورە کـە دەفـەرموێت : ﴿ لَّٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ﴿١٦٢﴾ ﴾ النساء: ١٦٢

واتە : بەڵام زاناکانیان ئەوانەی کـە لـە زانـستدا ڕۆچـوون و زۆر شـارەزا و خـاوەن زانستن وە خەڵکە باوەڕدارەکانیان ئەوانەی کـە بڕوایـان بـەو کتێبـە هەیـە کـە بۆتـۆ نێردراوەتە خوارەوە وە بەوانەشی کە پێش تۆ نێردراوەتە خوارەوە .

---

[11] فتح الباری " لابن حجر (١٤١،١)

وە ئەو فەرمایشتەی خوای گـەورە کـە دەفـەرمویّت : ﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾ ﴾ آل عمران: ١٨

واتە : خوای گەورە لـەڕێگەی دروست کراوەکانیـەوە شـایەتی داوە ، خۆهـەر خـۆی بەسە بۆ شایەتی وە پاشان فریشتەکان و زاناکانیش شایەتی دەدەن کە هیچ پەرستراوێك شیاوی ڕاستەقینە نییە وە هەموو کاتێکیش لە نێو بوونەوەردا دادپەروەری ڕاگرتـووە ، وە دووبارە هیچ پەرستراوێکی تر شیاوی ڕاستەقینە نییە ، وە خودا بالاّ دەست و زالّ و کار جوان و خاوەن حیکمەتە .

وە ئەم ئایەتەی کۆتاییـان ابـن قـیم (ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت) بەحـسێکی چـڕوپڕی دەربـارەی نووسـیوە ، وە ڕوونـی کردۆتـەوە بەڵگـەکانی لەسـەر زانـست لەچـەند ڕوویەکەوە ، نزیکی ١٥٠ ڕووی لێـوە بـاس کـردووە ، لـە پەرتووکـە بەنرخەکەیدا کەناوی ناوە (مفتاح الدار السعادة) یە بڕوانە لە لەپەڕەی ٥٢ بەدواوە .

وەلەم فەرموودەیـەی پێغەمبـەردا ﷺ (مَـنْ يُـرِدِ اللهُ بِـهِ خَيْـراً يُفَقِّـهُ فِـي الـدِّينِ)[١٢] .

(هەرکەسێك خودا ویستی چاکەی پێی هەبێت ئەوا تێگەشتوی دەکات لە دین) .

لە گەورەترین ئەو شتانەی گەورەیی زانست و هەڵگرانی ڕوون و ڕۆشن دەکەنەوە ، وە هەرکەسێك مۆفەق کرابێت بۆ زانست ئەوا مۆفەق کراوە بـۆ هـەموو چـاکەیەك ، ڕێنیشاندەرمان بۆ ئەو ڕوونکردنەوەیە وشەی (خیر) ە کـە بەنەناسـراوی هـاتووە لـە فەرموودەکەدا بۆئەوەی شمولی هەموو خێرەکان بکات وە کەم و زۆری بگرێتەوە.

جا ئەمە هەمووی لە فەزڵ و بەخشندەیی و گەورەیی چاکەی خودایە بەسەر کەسێکەوە مۆفـەق کرابێـت بـۆ زانـست ، وە بەپێـچەوانەشەوە بەبەڵگـەی ئـەم فەرموودەیـە هەرکەسێك زانستی لێ حـەرام کرابێـت ئـەوا هـەموو خێرێکـی لـێ حـەرام کـراوە. (مەبەست لە خێر ئەو فەزڵە گەورەیەیە کـە زاناکـان لـە دونیـا و دوا ڕۆژدا هەیانـە) وەرگێڕ .

---

[١٢] متفق عليه .

ابن قیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی هەرکەسێك لەدین شارەزا نەکرابێت ئەوا ویستی خێر بەو نەبەخشراوە ، هەروەك چۆن خودا ویستی خێری بەکەسێك هەبێت لەدین شارەزای دەکات ، وە هەرکەسێك لەدین شارەزا بێت ئەوا ویستی خێری بەو بەخشراوە ، ئەگەر مەبەست بەو زانستە داواکاری کردنی کاری چاکە بکات ، بەڵام ئەگەر تەنها ویستی فێربونی زانست بێت ئەوا بەڵگە نیە لەسەر ئەوەی کەفێری دین بووە ویستی خێری پیّ بەخشرابێت ، چونکە بێگومان شارەزا بوون لە دیندا لەکاتی بەخشینیدا (واتە لەلایەن پەروەردگارەوە) دەبێت بەمەرجێك بۆ کاری چاکە پێی ، کەواتە لەسەر یەکەم جار فێربوونی زانست پێویستە وە خوا لەهەموو کەس زانا ترە [۱۳]. (مەبەست لەسەر یەکەم جار واتە بڕگەی یەکەم ئەو بڕگەیەی کە تێدا فەرمووی : هەرکەسێك لەدین شارەزا نەکرابێت ئەوا ویستی خێر بەو نەبەخشراوە ، کەواتە زانست پێویستە بۆ ئەوەی کەکاری چاکە بکات) .
وەرگێڕ .

وە حافظ ابن حجر ڕەحمەتی خوای لێبێت : فەرموویەتی : تێگەشتن لەفەرموودەکە ئەوە دەبەخشێت کە هەرکەسێك لە دین شارەزا نەبێت ، واتە : بنەماکانی ئیسلام نەزانێت و فێر نەبوبێت لەگەڵ ئەو بەشانەی کە پەیوەندییان پێوەی هەیە ئەوا بێبەش کراوە لە خێر ، چونکە هەرکەسێك کاروباری دینەکەی خۆی نەناسێت ئەوا نە شارەزایە لەدین و نە فێرخوازی زانستیشە ، جا ئەو کاتە دروستە کە وەصف بکرێت بەوەی کە ویستی خێر بەو کەسە نەبەخشراوە ، وە هەر لەمەدا دەردەکەوێت گەورەیی زانایان بەسەر سەرجەم خەڵکیدا ، وە گەورەی تێگەشتنیش لە دین بەسەر باقی زانستەکانی تردا) [۱٤] بەتەنها زاستە ئەو پێگە گەورەی دەستی خۆی خستوە لەبەر هۆکارە بۆ گەورەترینی مەبەستەکان کەئەویش : پەرستنی خوای گەورەیە بەتاك و تەنها بیّ هیچ هاوبەش پەیدا کردنێك بۆی وەهەستان بەتاك گرتنی بەو شێوەیەی داواکراوە ، جابۆیە زاست خۆی

[۱۳] مفاتح دار السعادة (ص ، ٦٥) وانظر : ((الفتاوی)) ٢٨،٨٠ .
[۱٤] فتح الباری (١،١٦٥)

لەخۆیدا مەبەست نیە بەڵکو مەبەست لەفێربوونی بۆ جگە لەخۆیەتی کەئەویش کردنی کارە جابۆیە هەموو زانستێکی شەرعی تەنها بۆئەوەیە کە هۆکارێکە بۆ پەرستنی خـوای گەورە و باڵا دەست ، نەك بۆ هیچ شتێکی تر ، وە چەند شـتێك هەیـە کـە بەڵگەیـە لەسەر ئەوە :

یەکەم : بێگومان شەرع هاتووە بۆ پەرستنی خودای گەورە ، ئەوەش مەبەستە لە ناردنی پێغەمبەرمان (سەلامی خویان لێبێت) ، وەکو ئەم وتەیـەی خـودای گـەورە ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (٢١) ﴾ البقرة: ٢١

واتە : ئەی خەڵکینە تەنها پەروەردگاری خۆتان بپەرستن ئەو پەروەردگارەی کە ئێوە و بونەوەرانی پێش ئێوەی دروست کردووە ، بەڵکو ئێوە پارێزکار و دووربن لە تاوان .

﴿ الر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ (١) أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ﴾ هود: ١

واتە : ئەم قورئانە کە لەلایەن خوداوە نێردراوە کتێبێکە کە هەموو ئایەتەکانی رێـك و جوان پڕ واتا و ڕاستە ، پاشان ڕوون کراوەتەوە لەلایەن خودای کاردروست و بـەئاگا بەهەموو شتێك { ١ } جا بۆیە خودا کتێبی دابەزاندووە لەبـەر ئـەوەی جگـە لـە " الله "زیاتر کەسی تر نەپەرستن .

وە هەروەها ئەم ئایەتەش : ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ (٢٥) ﴾ الأنبياء: ٢٥

واتە : پێش تۆ ئـەی پێغەمبـەر ﷺ هـیچ پێغەمبـەرێکمان ﷺ نـەناردووە مەگـەر نیگـا وسروشتمان بۆ کردووە کە هیچ پەرستراوێك مەپەرستن جگە لەمن نەبێت .

وە هـەروەها ئـەم ئایەتـەش : ﴿ إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ (٢) أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ﴾ الزمر:٢ - ٣

واتە : بێگومان بەڕاستی ئێمە ئەم قورئانەمان بۆ تۆ دابەزاندووە بەڕاستی و دروسـتی جـا خودا بپەرستە بـە ئـیخلاص و نیـەتێکی پاکـەوە وە هـاوەڵی بـۆ پەیـدا مەکـە لـەهیچ

ڕویەکەوە {٢} وە هۆشیار و بەئاگابە دینی جوان و چاك و پاك بێگەرد تەنها بۆ پەروەردگارە ، واتە ئەبێت بەندایەتیش تەنها بۆ ئەو بێت و دوور بێت لە هەموو خۆرافیات و هاوەڵ بۆ پەیدا کردنێك .

وە چەند ئایەتێکی تریش لەم بارەیەوە کە لەژمارده نایەت و زۆری دەوێت باس کردنی هەرهەموویان بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە مەبەست لە زانست تەنها پەرستنی خودای بالآدەستە ، وە نەهێشتنی سەرجەم بەندایەتی و گۆێڕایەڵیەکان هەر بۆ ئەونەبێت .

دووەم : ئەوەی لەو بەڵگانەی کە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە ڕۆح و کرۆکی زانست کردەوەیە ، وە ئەگەر وانەبێت ئەوا زانست بێ کەڵك و سوود لێ وەرنەگیراوە .

بێگومان خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُاْ ۗ ﴿٢٨﴾ ﴾ فاطر : ٢٨

واتە : بەڕاستی لەبەندەکانی خوادا هەر زاناکان لە خودا دەترسن ، چونکە ئەوان لەهەموو کەس زیاتر خودا دەناسن کە خاوەنی چ دەسەلآتێکە .

وە خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ وَيَرْجُواْ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٩﴾ ﴾[١٥]

واتە : ئایە ئەو کەسەی کە گوێ ڕایەڵەو لەساتەکانی شەودا وەستاوە بۆ نوێژ کردن و کڕنوش بردن بۆ خودا لە سزای دواڕۆژ دەترسێت و خۆی دەپارێزێت و وە ئومێدی بە بەزەیی پەروەردگاری خۆی هەیەو بەتەمای بەهەشتیشە ، جا کەسێك کە وابێت وەك کەسی سەرپێچیکار وایە ؟ بڵێ ئەو کەسانەی کە زانا و شارەزان وەك کەسانی نەزان و نەشارەزا وەك یەك وان ؟ دیارە بێگومان هەرگیز وەك یەك نین جا بەو شێوازەش بڕوادار و بێ باوەڕ وەك یەك نین ، جا بۆیە تەنها مرۆڤە ژیرەکان بیردەکەنەوە و پەند و ئامۆژگاری وەردەگرن .

[١٥] الزمر: ٩.

جا ئـەم بەڵگانـە و جگـە لەمانـەش بەڵگـەن لەسـەر ئـەوەی کەزانـست هۆیەکـە لەهۆکارەکان ، وە تەنها خۆی ویست نییە لـە ڕوانگەی شەریعەتەوە ، بـەڵکو زانـست هۆیەکە بۆ کارکردن ، وەهەموو ئەو بەڵگانەی کە هاتووە دەربارەی گەورەیی زانست ئەوە چەسپاوە بۆی لەو ڕوانگەیەوەی کە زانست داوالێکراوە کە کردەوەی پێبکرێت.
وە ئاشکراشە کە گەورەترینی زانستەکان بـوونی زانـستە بـە خـودای باڵادەسـت ، وە لەگەڵ ئەوەشدا ساغ و سەلامەت نییە لـەوەی کە گەورەیی خاوەنەکەی دەربخات هەتا بەڕاستی نەی سەلمێنێت بەگوێرەی ئەو داخوازییەی کە لێکراوە ئەویش باوەڕ هێنانە بـە خودا [١٦] .
سێیەم : ئەودەقە شەرعیانەی کە جێگیر بووە لـە هەڕەشەی تونـد و تونـد و تیـژی لـە بەرامبەر ئەو کەسەی کە کار بەزانستەکەی ناکات ، وە بێگومان مرۆڤی زانا پرسـیاری لێدەکرێت سەبارەت بـەو زانـستەی کەچـی کردەوەیـەکی پێکـردووە ، وە بێگومـان هەرکەسێك کردەوە بەزانستەکەی نەکات ئەوا دەبێت بە بەلاّ و نارەحەتی و پەشیمانی بۆی ، خودای بەرز و بڵند دەفـەرموێت : ﴿ ۞ أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾ البقرة: ٤٤
واتە : ئایە ئێوە فەرمانی چاکە بەخەڵك دەکەن و کەچـی خۆتـان لـەبیر دەکـەن و وە خۆشتان خەریکی خوێندنەوەی کتێبن و خوێنەواریـشن ، بـۆ چـی ژیـر نـابن و هـۆش ناکەنەوە.

وەهەروەها خودای بەرز و بڵند دەفـەرموێت : ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُوا۟ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ ﴾ الصف: ٢ : ٣

[١٦] انظر ((الموافقات)) للشاطبي (١: ٦٠ـ٦٥) .

واته : ئەی ئەو کەسانەی کە باوەڕتان هێناوە بۆچی شتێك دەڵێن کەچی کردار و ڕەفتاری پێناکەن {٢} زۆر مایەی ڕق و توڕەییە لای خودا شتێك بڵێن و کاری پێ نەکەن .

وە خوای گەورە سەبارەت بە شوعەیب پێغەمبەر ﷺ بۆمان دەگێڕتەوە کە فەرموویەتی بە گەلەکەی : ﴿وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ ۚ وَمَا تَوْفِيقِىٓ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾﴾ هود: ٨٨

واته : نامەوێت پێچەوانەتان بم لەشتێکدا کە لێتان قەدەغە بکەم ، وە هیچ ویستێکیشم نیە جگە لە چاکسازی نەبێت بۆ ئێوە ئەوەندەی بتوانم ، وە تەوفیق و دۆزینەوەی ڕێگەی ڕاست و ڕێنمویم تەنها بەخودایە ، پشتم بەو بەستووە و وەهەر بۆلای ئەویش دەگەڕێمەوە .

وە جگە لەمانەش چەند دەقێکی تر هەیە کە هەڕەشەیە بۆ ئەو کەسانەی کە کار بەزانستەکەیان ناکەن .

وە بێگومان لە سەلەف و پێشینەمانەوە چەند وتەیەکی زۆرو بەنرخ هاتووە ، کە زۆر گەورە و بە پێزن زانایان لە کتێبەکانیاندا هێناویانە [١٧] .

شەیخ لإسلام ابن تەیمیە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) فەرمویەتی :ـ ((.... هەر لەبەر ئەمەیە وتراوە : زانست دوو جۆر زانستە : زانستێك کە لەدڵدایە ، وە زانستێك کە لەسەر زمانە ، جا زانستی دڵ زانستێکی بەسوودە ، وە زانستی زمان ئەوە بەڵگەی پەروەردگارە بەسەر بەندەکانیەوە)) [١٨] ... جا ئەو زانایەی کە دڵی تێدەگات جیاوازە لەو ووتار بێژەی کە تەنها بە زمانی دەری دەبڕێت ، جاری وا هەیە بۆدڵ یەتەجێ لەتێگەشتن و زانست چەند کارێکی گەورە ، کەچی خاوەنەکەی ناتوانێت دەری بڕێت

---

[١٧] انظر بعضها في رسالة الخطيب البغدادي (اقتضاء العلم العمل) و رسالة الحافظ ابن عساكر (ذم من لايعمل بعلمه) وكلاهما مطبوع .

[١٨] ئەمە لە وتەی حەسەنی بەصریە ڕەحمەتی خوای لێبێت ، و أخرجه الدارمي (١٠٢،١) وغيره ، وذكره شيخ الإسلام في (الفتاوى) وعزاه للحسن . انظر (٧، ٢٣) .

بۆ غەیری خۆی ، وەجاری واش هەیە دەکەوێتە قسەکردن لەگەڵ غەیری خۆیدا بەچەند کار و فرمانێکی زۆر لە شتە ناسراوەکانی دڵ حاڵەکانی ، کەچی خۆشی ڕووتە لەو باس و خواستانە ، وە چۆڵ و بەتاڵە لێی)) [19] .

بەوانەی کەڕابورد جێگەو گەورەی زانست دەناسرێت ، وە گەورەیی سوود دەرئەنجامەکانی ، وە بەهێزی شوێنەواری لەسەر بەهێزی باوەڕ و دامەزراوێتیکەی ، وە زانست گەورەترین هۆکارەکانی زیاد بوون و نشەو نماو بەهێز بوونی باوەڕە ، ئەمەش بۆ کەسێك کە کردەوەی پێبکات ، بەڵکو بێگومان کردەوەکان جیاوەزن لە کەم و زۆریاندا و وەرگرتن و گێڕانەوەیان لەڕوانگەی بێجیاوازی و بەرامبەریان لەگەڵ زانستدا ، هەروەك زانای پایە بەرز ابن قیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ((کردەوکان لەڕوی وەرگرتن و وەرنەگرتنیان بۆسەر خاوەنەکانیان بەگوێرەی موافقەیەتی بۆ زانست و سەرپێچیەتی بۆی ، جا کردەوەی گونجاو و موافق بە زانست ئەوە قبوڵ کراوە ، وە کردەوەی پێچەوانە بەزانست ئەوە دەدرێتەوە بەسەر خاوەنەکەیدا ، کەواتە زانست تەرازوو پێوانەیە)) [20] .

وەهەر ابن قیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ((هەموو زانست و کردەوەیەك ئیمان پێی زیاتر بەهێز نەبێت ئەوا خراپ و لەکەدارە)) [21] .

وە دەستگیربوونی باوەڕی زیادە لەڕوی زانستەوە لەچەند ڕویەکەوە دەبێت [22]:

١ـ لەڕوی دەرچوونی خاوەنەکەیەوە بۆ داواکردنی زانست .

٢ـ وە دانیشتنیان لەکۆڕی ذکر و یادی خوای پەروەردگاردا .

٣ـ وە یاد خستنەوەی هەندێکیان بۆ هەندێکی تریان لە بابەتە زانستێکاندا .

٤ـ وە زیاتر ناسینیان بۆ خوای پەروەردگارو شەرعی خودا .

٥ـ وە جێبەجێکردنی ئەوەی کە فێری بوون .

---

[19] ((درء التعارض)) (٤٥٣،٧،٤٥٤)

[20] ((مفتاح دار السعادة)) (ص : ٨٩) .

[21] ((الفوائد)) (١٦٢) .

[22] وەرگێر کردوویەتی بەخاڵ .

٦ـ وە هەرکەسێك لەوانەوە فێری زانست ببێت ئەوا بۆ ئەوان پاداشتی تێدایە .
ئەمە چەند لایەنێکە کە باوەڕ پێی زیاد دەکات بەهۆی زانست و دەستگیربوونیەوە .
بەڵام بەشەکانی زانستی شەرعی کە زیادبوونی باوەڕ بەهۆیەوە دەستگیر دەبێت زۆرن هەندێکی لەمانەی لەمەولا دێن باسدەکەم :

یەکەم:-

خوێندنەوەی قورئانی پیرۆز و بیرلێکردنەوەی

بێگومان خوێندنەوەی قورئانی پیرۆز و بیرلێکردنەوەی لەگەورەترین دەرگاکانی بەخشندەی زانستە بۆ زیاد بوونی باوەڕ و دامەزراندنی و بەهێزبوونی ، بێگومان خوای گەورە دایبەزاندووە کتێبە ڕۆشنەکەی بۆسەر بەندەکانی تابیێتە ڕێنیشاندەر و ڕەحمەت و نور و ڕۆشنایی و مژدەدەر و یادخەرەوەی یاد کەران .

خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ ﴿٩٢﴾ ﴾ الأنعام: ٩٢

واتە : ئەم قورئانەی بۆمان دابەزاندوویت کتێبێکی پیرۆزە وە بەڕاست دانەری کتێبەکانی پێش خۆشیەتی وەك { تەورات و ئینجیل } .

وە خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ مُبَارَكٌ فَٱتَّبِعُوهُ وَٱتَّقُواْ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ ﴾ الأنعام: ١٥٥

واتە : ئەم قورئانەی بۆمان دابەزاندوویت کتێبێکی پیرۆزە وە شوێنی بکەون و بیکەن بەپێشەوای خۆتان وە خۆپارێزبن لەتاوان بەشکو ڕەحمتان پێبکرێت .

وە خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ وَلَقَدۡ جِئۡنَٰهُم بِكِتَٰبٖ فَصَّلۡنَٰهُ عَلَىٰ عِلۡمٍ هُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿٥٢﴾ ﴾ الأعراف: ٥٢

واته : بێگومان ئێمه لەگەڵ پێغەمبەرەکانماندا نامەیەکی وامان بۆ هێناون کەزانست و زانیاری و ڕاست و ناڕاستیمان تێدا ڕوونکردۆتەوە وە ڕێنمایی و بەسۆز و میهرەبانە بۆ گەلێك کە باوەڕبێنن .

وە خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ تِبْيَٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ ﴾ النحل: ٨٩

واته : ئەم قورئانەمان دابەزاندە سەرت ئەی پێغەمبەر ﷺ تاهەموو شتێك ڕوون بکاتەوە وە ببێتە ڕێنمایی و میهرەبانی و مژدەدەر بۆ موسوڵمانان .

وە خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾ ﴾ ص: ٢٩

واته : کتێبێکی پیرۆزمان بۆ دابەزاندوی ئەی پێغەمبەر ﷺ بۆئەوەی لەئایەتەکانی ڕابمێنن و بیری لێبکەنەوە وە ژیرەکان و خاوەن هۆشەکان ئامۆژگاری لێوەربگرن و یادی بکەنەوە .

وە خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ إِنَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ يَهْدِى لِلَّتِى هِىَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ ﴾ الإسراء: ٩

واته : بێگومان ئەم قورئانە ڕێنموی و ڕێنیشاندەرە بۆ بەهێزترین و ڕاسترین ڕێگا وە مژدەدەرە بەوئیماندارانەی کە کردەوەی چاك دەکەن کە بەڕاستی پاداشتێکی گەورەیان بۆ هەیە .

وە خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ ﴾ الإسراء: ٨٢

واته : ئێمە دایدەبەزێنین لەم قورئانەدا چەند ئایەتێك کە مایەی شیفاو چاکبوونەوەیە لە نەخۆشی گومڕایی و نەفامی و وە شفای جەستەی ، وە لەگەڵ ئەمەشدا هیچ شتێك بۆ

ستەمکاران خوانەناسان زیاد ناکات جگە لە خەسارەت و زیان نەبێت ، چونکە ئەوان خۆیان ئامادەی سوود لێوەرگرتن نین لێی .

وە خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُۥ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى ٱلسَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ ﴾ ق: ٣٧

واتە : بێگومان لەو باس و سەرگوزشتەی ئەو پێشینانانەدا ئامۆژگاری هەیە بۆ ئەو کەسەی کە دڵێکی زیندوو و ژیری هەبێت یاخود گوێی بەباشی لێبگرێت وە ئامادەش بێت کە گوێ و دڵی باتێ .

جا ئەم ئایەتانە گەورەیی قورئانی پیرۆزی تێدایە کە کتێبی پەروەردگاری جیهانیانە ، وە خوای گەورە پیرۆزی کردووە و کردویێتی بەرێنیشاندەر بۆ جیهان ، وە کردویێتی بە شیفا بۆ نەخۆشییەکان بەتایبەتی نەخۆشییەکانی دڵ جا چ نەخۆشی گومان بێت یان نەخۆشی ئارەزوو هەوەس بێت ، وە گێراویێتی بە مژدەدەر بۆ باوەڕداران وە سۆز و میهرەبانی بۆ جیهان وە یادخەرەوە بۆ یاد کەران ، وە گێراویێتی بە بەهێزترین و ڕاسترین ڕێگا ، وە تێدا باس کردووە چەند بەڵگە لەگەڵ چەند هەڕەشەیەك بۆ ئەوەی مرۆڤەکان خۆیان لە تاوان بپارێزن یاخود یادی خودا بکەن .

جا ئەوکەسەی کە قورئان دەخوێنێتەوە وە لە ئایەتەکانی بیردەکاتەوەو لێی وورد دەبێتەوە ئەوا تێدا دەستی دەکەوێت چەندین زانست و ڕێگە نیشاندەر کە باوەڕی پێی پتەو ببێت و وەزیاد بکات و نشە و نما بکات پێی ، چونکە بەو خوێندنەوە و بیرکردنەوەیە لە گوفتاری قورئان خاوەن موڵکێکی دەست دەکەوێت کە هەموو موڵك هی ئەوە ، وە هەموو سوپاسێك هەر بۆ ئەوە ، گرێ کردنەوەی هەموو کارەکان بەدەست ئەوە ، لای ئەوەوە هاتووە گەڕانەوەشی هەر بۆلای ئەوە ، لەسەر عەرشی خۆی وەستاوە ، هیچ نهێنییەکی لێ وون نابێت لە کون و قوژبنی موڵکەکەیدا ، زانایە بەوەی کە لە ناخی هەموو بەنداکانیایەتی ، وە بەئاگایە بەسەر هەموو نهێنی و ئاشکراکانیان ، تەنهایە لە بەڕێوەبردنی موڵکەکەیدا ، دەبیستێ و دەبینێت ،

دەبەخشێت و دەگرێتەوە ، پاداشت دەداتەوە و تۆڵە و سزاش دەسەنێت ، ڕێز دەگرێت و خەڵکیش کەم نرخ دەکات (کاتێك خەڵك کەم نرخ دەکات کە ئەو کەسە خۆی خراپەکار و سنوور بەزێن بێت . وەرگێڕ) ، درووست دەکات و ڕۆزیش دەدات ، دەمرێنێت و دەشژیەنێت ، قەزاو قەدەر دادەنێت و کارەکانیش بەڕێوە دەبات ، وە بەندەکانیشی بانگ دەکات و ڕێگەی خۆش گوزەرانی و سەر فرازیشیان نیشان دەدات، وە هانیان دەدات بۆ ئەو ڕێگایە ، وە ئاگاداریشیان دەکاتەوە لەوەی کە لەناوچوونی ئەوانی تێدایە ، وە خۆشی پێیان دەناسێنێت بەناو و سیفەتە جوان بەرزەکانی ، وە خۆشەویستی خۆی دەردەخات بۆیان بە ناز و نیعمەتەکانی ، وە یادی ناز و نیعمەتەکانی خۆی دەخاتەوە بیریان ، وە فەرمانیان پێدەکات بەوەی کە ناز و نیعمەتەکانی بەتەواوی برژێت بەسەریاندا ، وە ئاگاداریان دەکاتەوە لە پاداشت دانەوەیەن بە سزا ، وە یادیان دەخاتەوە لەوەی کەبۆیانی ئامادە کردووە لەڕێز ئەگەر گوێڕایەڵی فەرمانەکانی بن ، وە لەوەی کەبۆی ئامادە کردوون لە سزا ئەگەر سەرپێچی بکەن ، وە هەواڵی داوە پێیان بەکارەکانی دەرهەق خۆشەویستان و دوژمنەکانی ، جا چۆنە دوارۆژی ئەو دوو گرۆیە . (واتە : چاکە خوازان و خراپە کاران . وەرگێڕ) .

وە وەصفی خۆشەویستانی دەکات بە کردەوە چاکەکانیان ، وە بەجوانترینی صیفاتەکانیان ، وە بەخراپە باسی دوژمنانی دەکات بە خراپی کارەکانیان ، وە ناشرین ترینی صیفاتەکانیان ، وە نموونەش دەهێنێتەوە بۆ هەردوو لایەنەکە ، بەچەندین بەڵگەی جۆراو جۆر ، وە وەڵامی گومانی دوژمنانی دەداتەوە بەجوانترین وەڵام ، ڕاستگۆ بەڕاست دادەنێت پشتگیریشی دەکات وە درۆزنیش بەدرۆزن دادەنێت و پشتگیریشی ناکات ، وە چی ڕاست بێت ئەوە دەفەرموێت ، وە ڕێنوی دەکات بۆ ڕێگەی ڕاست ، وە بانگەشە دەکات بۆ ماڵی سەلامەتی کە بەهەشتە ، وە باسی صیفەتەکانی و جوانییەکەی و ناز و نیعمەتەکانی دەکات ، وە ئاگاداریش دەدات لە ماڵی خراپە کە دۆزەخە وە باسی ئەشکەنجەکەی و ناخۆشی و ئێشەکانیشی دەکات ، وە بیری

بەندەکانی دەخاتەوە کەلەهەموو ڕوانگەیەکەوە زۆر پێویستیانەو ئیحتیاجی لای ئەون ، وە ئەوان دەوڵەمەند نین بەئەندازەی چاو تروکاندنێك بەبێ ئەو ، وە بێ پێویستی خۆی دەردەخات بۆ بەندەکانی و کۆی بوونەوەر وە خودای گەورە خۆی بۆ خۆی دەوڵەمەندە بەبێ کۆمەکی هیچ کەسێك ، وە هەموو بوونەوەرێك هەژاری لای ئەوە ، وەهیچ کەسێك بەئەندازەی دەنکە خەرتەلەیەك و سەرو ئەویش خێری پێناگات بە میهرەبانی و فەزڵی ئەو نەبێت ، وە هیچ کەسێك نارەحەتی پێناگات بەئەندازەی دەنکە خەرتەلەیەك و سەرو ئەویش بە دادوەری و دانایی ئەو نەبێت .

وەهەر لەوتەکانیدا سەرزەنشت و سەرکۆنەکردنی دەبیرنرێت بەرامبەر خۆشەویستانی بەنەرمترین ڕەخنە ، (واتە کاتێك ڕەخنە لە خۆشەویستانی دەگرێت بە شێوەیەکی نەرم ڕەخنەیان لێدەگرێت وەرگێڕ) ، وە خوای گەورە لەگەڵ ئەوەشدا هەڵەو خزانەکانیان دادەپۆشێت ، وە لەپێخلیسکانەکانیان خۆش دەبێت ، وە عوزرەکانیان وەردەگرێت ، وە چاکەکاری خراپەکانیانە و بەرگریشیان لێدەکات و سەرخەر و پارێزگارێیانە وە لەخۆگری چاکەکانیانە و دەربازکەریانە لە لەهەموو نارەحەتییەك و بەجێهێنەری پەیمانێی وە ئەو سەرپەرشتکاریانە بێجگە لەو سەرپەرشتکاریان نییە ، وە خوای گەورە گەورەی ڕاستییانە و سەرخەریانە بەسەر دوژمنانیان ، جاکەوابور ئەوە چاکترینی سەرپەرشتکار و سەرخەرە .

جا بەندە هەمیشە لەسوود و قازانجدا دەبێت ئالەم بیرکردنەوەیە لە کتێبی خوای گەورە وە دڵی ئامادەی ئەو بیرکردنەوەیە دەبێت بەزانست وە باوەڕیشی پێی زیاد دەکات و بەهێزیش دەبێت ، جا چۆن ئەوە نابێت ؟ کەئەو لە قورئاندا پادشایەکی گەورەی میهرەبانی سەخی جوانی دەست دەکەوێت جا پادشایەك ئەوە وەصفی بێت چۆن خۆشی ناوێت و پێشبڕکێ ناکات بۆ نزیکبوونەوە بەرەولای ، وە هەناسەکانی نابەخشێت لە بۆ خۆشەویستی ئەو ، چۆن نابێت بەخۆشەویسترین لەلای بەجۆرێك لەو خۆشەویستر نەبێت لەلای ، چۆن ڕەزامەندی ئەو کاری تێناکات بەسەر ڕەزامەندی هەرکەسێکدا جگە لە خودای گەورە ، چۆن هۆگری یادکردنی نابێت وە خۆشەویستێکەی و

ڕۆشنایيەكەی و ئارامی بەو نابێت بە ڕۆزی و هێز و شیفا ، بەشێوازێك ئەگەر ئەو خۆشەویستی و ئارامی و ڕۆشنایيە لەدەست بدات خراپ بێت و لەناوبچێت وە سوود لە ژیانی نابینێت [٢٣] .

وە ئاجوری (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ((هەركەسێك بیر لەوتەكانی خودا بكاتەوە ئەوا خودای بالادەست دەناسێت ، وە گەورەیی مولك و دەسەلاتەكەشی دەناسێت ، وە گەورەیی فەزڵیشی دەناسێت بەسەر ئیمانداران‌ەوە ، وە دەزانێت چی لەسەرە لە پێویستی بەندایەتی خودا ، وە نەفسی خۆی بەردەوام دەكات لەسەر واجبەكان ، وە خۆشی دەپارێزێت لەوەی كەخودای گەورە ئاگادارکردۆتەوە لێی ، وە ئەوەی پێخۆشە كە خودای گەورە پێی خۆشە ، وە هەركەسێك ئائەمە صیفەتی بێت لەكاتی خوێندنەوەی بۆ قورئان وە كاتی گوێگرتنیشی جگە لەخۆی ئەوا قورئان بۆی شیفایە وە دەوڵەمەندیشە بەبێ ماڵ ، وە سەربەرزە بەبێ هۆز و عەشرەت ، وە ئاسوودە و ئارام دەبێت لەوەی كە خەڵك لێی دەتۆقێت و بێتاقەت دەبێت ، وە هەموو هەم و پەژارەیەكی لەكاتی قورئان خوێندندا كاتێك كە دەست دەكات بەخوێندنی سوورەتێك ئەوەیە كەی پەند و ئامۆژگاری وەربگرم بەوەی كەدەیخوێنم ؟ وە ویستی ئەوە نییە كەی ئەم سوورەتە تەواو بكەم ، بەڵكو مەبەستی ئەوەیە كە ئەقڵم بشكێت بە گوفتاری خودا بەرامبەرمان؟ وەكەی بمگێڕێتەوە لەتاوان؟ وەكەی پەند وەربگرم ؟ چونكە قورئان خوێندن بەندایەتییە ، نابێت بەبێ ئاگایی بێت ، وە خوداش تەوفیق دەرە بۆ ئەوە)) [٢٤] .

هەرلەبەر ئەوەیە كە خوای بەخشندە فەرمان دەكات بەبەندەكانی و هانیان دەدات بۆ بیركردنەوە لەقورئان دەفەرموێت : ﴿ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَـٰفًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ ﴾ النساء: ٨٢

واتە : ئایە ئەو دووڕووانە بیرناكەنەوە لە مانا و واتا و مەبەستی قورئان خۆ ئەگەر لەغەیری خوداوە بووایە ئەوا جیاوازی و شێواوییەكی زۆریان تێدا دەست دەكەوت .

---

[٢٣] انظر ((الفوائد)) لابن القيم (ص ٥٨،٦٠)

[٢٤] ((أخلاق حملة القرآن)) للآجري (ص: ١٠) .

وه دەفەرموێت : ﴿ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَآ ﴿٢٤﴾ ﴾ محمد: ٢٤

واتە : ئایە ئەو دووڕوو بێباوەڕانە بۆ بیرناکەنەوە و ڕانامێنێن لە قورئان ؟ بەڵکو قوفڵ لەسەر دڵیان دراوەو هیچ خێرێکی تێناچێت ، بۆیە ئاوا گومڕاو سەرگەردان بوون .

وه خوای گەورە هەواڵی داوە کەئەم قورئانەی بۆ بیرکردنەوە لەئایەتەکانی دابەزاندووە، دەفەرموێت : ﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾ ﴾ ص: ٢٩

واتە : کتێبێکی پیرۆزمان بۆ دابەزاندوی ئەی پێغەمبەر ﷺ بۆئەوەی لەئایەتەکانی ڕابمێنن و بیری لێبکەنەوە وە ژیرەکان و خاوەن هۆشەکان ئامۆژگاری لێوەربگرن و یادی بکەنەوە .

وه خوای گەورە ڕوونی کردۆتەوە هۆکاری نەبوونی هیدایەت بۆ ئەوکەسانەی کەگومڕابوونی لەڕێگەی ئیسلام ، ئەوە وازهێنانیانە لە بیرکردنەوە لە قورئان و خۆبەزل زانینیان لەگوێگرتن لێی ، بۆیە دەفەرموێت : ﴿ قَدْ كَانَتْ ءَايَٰتِى تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ تَنكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِۦ سَٰمِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا۟ ٱلْقَوْلَ أَمْ جَآءَهُم مَّا لَمْ يَأْتِ ءَابَآءَهُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ ﴾ المؤمنون: ٦٦ : ٦٧: ٦٨ .

واتە : بەڕاستی کاتێك ئایەتەکانی منتان بەسەردا دەخوێندرایەوە ئێوە پاشەوپاش دەگەڕانەوە دواوە ﴿٦٦﴾ لەبەرامبەریشیدا خۆتان زۆر بەزل دەزانی و بەدرێژایی شەوگاریش دادەنیشتن قسەی خراپتان دەربارەی قورئان و ئەم پەیامە و پێغەمبەر ﷺ دەکرد ﴿٦٧﴾ ئاخۆ ئەوان بیرناکەنەوەلەم گوفتارە (واتە : قورئان) تابەهۆیەوە بزانن کتێبێکی چەند بەسوودو پڕبایەخ و پڕلەموعجیزەیە یاخود ئەم بانگەوازەی کە پێغەمبەر ﷺ پێی هاتووە نامۆیە بەبانگەوازی پێغەمبەرانی پێشوو کە باو و باپیریان پێیان گەشتووە؟ واتە : ئەو بانگەوازەشی کە پێغەمبەر ﷺ هاتبوو پێی بۆ ناویان هەر هاوچەشنی بانگەوازی پێغەمبەرانی پێشووە کەبە باو و باپیریان نامۆ نەبوو ﴿٦٨﴾ .

وه خوای گەورە هەواڵی داوە دەربارەی قورئان کە باوەڕی بڕواداران زیـاد دەکـات کاتێك بیخوێندنەوە و بیر لـەئایەتەکانی بکەنـەوە ، دەفـەرموێت : ﴿ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُهُۥ زَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ ﴾ الأنفال: ٢

واته : باوەڕدارانی ڕاستەقینە ئەوانەن هەر کەناوی خودا هێنرا دڵیان لـەبـەر گـەورەیی خـودا دەکەوێتـە لـەرزەو ترسـی لێدەنیـشێت ، هەرکەئایەتەکانیـشی بەسـەریاندا دەخوێندرێتەوە باوەڕیان زیاد دەبێت هەربەپەروەردگاریشیان پشت دەبەستن .

وه خوای گەورە هەواڵی داوە دەربارەی مرۆڤە چـاکەکانی ئـەهلی کتـاب کـەکاتێك قورئان بخوێندرایەتەوە بەسەریاندا یەکسەر کڕنوشـیان دەبـردوو دەگریـان و ملکەچـی باوەڕ و تەسلیم بوونیان زیادی دەکرد ، بۆیە خوای گەورە دەربارەیـان دەفـەرموێت :

﴿ قُلْ ءَامِنُوا۟ بِهِۦٓ أَوْ لَا تُؤْمِنُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهِۦٓ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَٰنَ رَبِّنَآ إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾ ﴾ الإسراء: ١٠٧: ١٠٨: ١٠٩ .

واته : ئەی پێغەمبەر ﷺ بەو بێباوەڕانە بڵێ بـاوەڕ بـەو قورئانـە بێـنن یـاخود بـاوەڕی پێنەهێنن بایەخ و بەهای کەم ناکات وەك خۆی دەمێنێتەوە ، بەڕاستی ئەوانـەی لـەپێش ئەم قورئانەوە زانست و زانیاریـان پێـدراوە (خـاوەن کتێبـەکان و پیـاو چـاکەکانیان دەزانن کەئەم قورئانە لەهەمان سەرچاوەوە هاتووە کە کتێبەکانی ئەوانی لێوە هاتووە) هەرکات بەسەریاندا دەخوێندرێتەوە بەڕوودا دەکەونە سەر زەوی بـۆ کڕنـووش بـردن سوپاسی خوا دەکەن ﴿١٠٧﴾ وەدەڵێن پاکی و خاوێنی هەر شایستەی پـەروەردگاری ئێمەیە وە بێگومان بەڵێنی پەروەردگارمان لـەکاتی خۆیدا هاتۆتە دی کەلـەو کتێبانەدا بۆ ئێمە هاتبوو ئەوا ئـەمڕۆ ئـەو مژدەیـە هاتـە دی (کـە هـاتنی پێغەمبـەرخوا بـوو ﷺ) ﴿١٠٨﴾ وە بۆ سوپاسی خودا بەڕوودا دەکەونە سەر زەوی بۆ کڕنـووش بـردن ، وە

لەترسی خودا بەکوڵ دەگرین و فرمێسك دەڕژن ، وە جار لەدوای جار ئەو قورئانە ملکەچیان زیاد دەکات ﴿١٠٩﴾ .

وە خوای گەورە هەواڵی داوە ئەگەر ئەم قورئانەی دابەزاندایەتە سەر کێوێك ئەوا ملکەچ دەبوو وە پەرت پەرت دەبوو لەترسی خودای باڵادەست ، وە ئەمەشی کردووە بەوێنە بۆ خەڵك و ڕوونیشی کردۆتەوە بۆیان گەورەیی ئەم قورئانە ، هەر بۆیە فەرمویەتی : ﴿ لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ ﴾ الحشر: ٢١

واتە : ئەگەر ئەم قورئانەمان دابەزاندایەتە سەر کێوێك ئەوا دەتبینی بەملکەچ و پەرت پەرت بوویی لەترسی خوا کەوابوو ئەی ئێوەی ئادەمیزاد بیربکەنەوەو لەخودا بترسن و قورئان بکەنە بەرنامەی خۆتان وەئێمە ئەم نموونانە لەقورئاندا بەچەند وێنە و شێوەیەك دەهێنینەوە بۆ خەڵکی بەڵکو بیربکەنەوەو تێبگەن .

وە خوای گەورە وەصفی قورئانی کردووە کە جوانترین وتەیە وە خوای گەورە چەند ئایەتێکی هاوواتایی تێدا دووبارە کردۆتەوە بۆئەوەی بەهۆیەوە لێی تێبگەن ، وە بێگومان پێستی پایەبەرزەکان لە دیندا کرژ دەبێت لەکاتی بیستنی قورئاندا لەترسدا ، بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ ﴾ الزمر: ٢٣

واتە : خوای گەورە جوانترین و چاکترین قسە و فەرموودەی دابەزاندووە (ئەویش ئەم قورئانەیە بۆئەوەی پەیڕەو بکرێت) کتێبێکی وەك یەك چووە (واتە : لەڕووی قەشەنگی و ڕەوانبێژییەوە لەیەك دەچێت) پەند و ئامۆژگاری و فەرمان بەحەلاڵ و حەرام و چاکە و خراپە و چیرۆکەکان چەند جار تێیدا دووپات بۆتەوە ، لەبیستنی هەڕەشەکانیدا ئەوانەی کەلەپەروەردگاریان دەترسن پێستیان گرژ دەبێت پاشان پێستیان

ی دڵیان بۆ ذکر و یادی خودا نەرم دەبێت ، ئەم قورئانەیە ڕێنمویی خودا هەرکەسێك خودا بیەوێت پێی شارەزا دەکات و ڕێنمویی دەکات ، وە هەرکەسێکیش خودا گومڕای بکات بەهۆی لاساری خۆیەوە ئەوا کەسی ترنییە ڕێنمونی بکات .
ێ وە خوای گەورە ڕەخنە لەئیمانداران دەگرێت لەسەر نەبوونی ملکەچییان لەکاتی گوێ گرتنیان لەقورئان ، وەئاگاداریان دەکاتەوە لەچوونیەکیان لەبێباوەڕەکان لەو نەبوونی ملکەچیەدا لەکاتی گوێ گرتن لەقورئان ، هەربۆیە دەفەرموێت : ﴿ ۞ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ ٱللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ ٱلْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿١٦﴾ ﴾ الحديد: ١٦
واتە : ئایە کاتی ئەوە نزیك نەبۆتەوە بۆئەوانەی کەباوەڕیان هێناوە کەدڵەکانیان نەرم و ملکەچ ببێت بۆ یادی خودا ، بۆئەوی دابەزیوە لەهەق و ڕاستی ، وە وەك ئەوانەنەبن کەکتێبیان پێبەخشرابوو لەپێشەوە ، لەجولەکە و گاور ، جازۆریان بەسەردا تێپەڕی بۆیە دڵیان ڕەق بوو ، وەزۆربەشیان لەفەرمان و گوێڕایەڵی فەرمانی خودا دەرچوون .
جا ئەم ئایەتانەی پێشەوە کە باسکرا ڕوون ترین بەڵگەی تێدایە لەسەر گەورەیی قورئان و پابەند بوونی گوێدان پێی وەلەسەر بەهێزی ئەو کاریگەرییەی کەلەسەر دڵەکان هەیەتی وەقورئان گەورەترین هۆکاری زیاد بوونی باوەڕە ، بەتایبەتی کاتێك خوێندنەوەکەی بە بیرلێکردنەوە و هەوڵدان بۆ تێگەشتنی واتاکانی بێت .
وە ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : بەگشتی هیچ شتێك نییە سوود بەخش تر بێت بۆ دڵ لەخوێندنەوەی قورئان و بیرلێکردنەوەی ، چونکە خوێندنەوەی قورئان و بیرلێکردنەوەی کۆی هەموو کۆکانە بۆ ئەوکەسانەی ئیسلام دەکەنە پێگەی خۆیان وە بۆ حاڵی کارکەرانی ئیسلام و پێگەو پلە و پایەی خواناسان ، چونکە هەر خوێندنەوەی قورئان و بیرلێکردنەوەیەتی خۆشەویستی و ڕۆشنایی و ترسان لەخوداو تکاو گەڕانەوە بۆلای و پشت بەستن بەوو ڕەزامەندی و خۆدانە دەست ئەوو سوپاس و ئارام گری و ، وە باقی حاڵەکانی تر کەژیانی دڵ و تەواوی دڵی پێ یەتەجێ بەمیرات

دەگرێت ، وەهەروەها هەر خوێندنەوەی قورئان و بیرلێکردنەوەیەتی مرۆڤـەکان دوور دەخاتەوە لـە کۆی ئاکار و کارە ناشرین و قێزەونەکان کەبەهۆیانەوە دڵ خراپ دەبێت و لـەناو دەچێت ، جائەگەر خەڵکی بیان زانیایە چی هەیە لـە خوێندنـەوەی قورئـان بـە بیرلێکردنەوەی ئەوا بەس خەریکی خوێندنەوەی قورئان دەبوون و جگـە لـەقورئان بـە هیچی ترەوە خۆیـان سـەرقاڵ نـەدەکرد ، وەکاتێـك قورئـانی خوێنـدەوە بـەتێڕامان و بیرلێکردنەوەوەو ڕۆی بەسەر ئایەتێکدا ئـەو پێویـستی بـوو بـۆ شـیفا ئـەوا دووبـارەی دەکاتەوە ئەگەر سەد جاریش بێت و لـەیەك شەویشدا بێت ، جا خوێندنەوەی ئایـەتێك بەتێڕامان و بیرلێکردنەوەو تێگەشتنەوە خێرترە لـە خوێندنەوەی تـەواوی قورئـان بـەبێ تێڕامـان و بیرلێکردنـەوەو تێگەشـتنەوە ، بـەلاَم خوێندنـەوەی قورئـان بـەتێڕامان و بیرلێکردنەوەوە سوود بەخش ترە بۆ دڵ وە زیاتر لـەو داخوازیانەیە بۆ بەدەست هێنـانی باوەڕ و چەشتنی شیرینی قورئان ...)) [25] .

وە شیخ محمد رشید رضا (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفـەرموێت : بزانـە بێگومـان هێـز و پتەوی دین و تەواوی باوەڕ و یەقین نایەنە جـێ بـەزۆر خوێندنـەوەی قورئـان و گـوێ لێگرتنی نەبێت لـەگـەڵ بیرلێکردنـەوەی نـەبێت بەویـستی شـوێن کـەوتنی و کـردەوە بەفەرمانی و دوورکەوتنەوە لـە قەدەغەکانی ، جـا بـاوەڕێکی ڕاسـت و ملکـەچ زیـاد دەکات و بەهێز دەبێت و نشە و نما دەکات وەڕەنگدانەوە تیایدا دێتە جێ بـەکردەوەی چاك و وازهێنان لـە تاوان و خراپە بەئەندازەی بیرکردنەوە لـە قورئان ، وەکەم دەکـات و لاواز دەبێت بەو ئەندازەیەی کەزیاد دەکـات بـەواز هێنـان لـەبیرلێکردنـەوەی ، وە زۆربەی عەرەب باوەڕیان نەهێنا جگە بەگوێ لێگرتن و تێگەشتنی نەبێت وە فەتحی هیچ شارێکیان نەکردوو وە هـیچ دەوڵـەتێکیان دانەمەزرانـد و هـیچ بینایـەکیان بـۆ بـەرز نەکرایەوە و دەسەڵاتیان گەورە و فـراوان نـەبوو بەکاریگـەری ڕێنماییـەکانی قورئـان نەبێت ، وە ڕێگر و مل هوڕەکان لـە گەورە پیاوانی مەککە دژایەتی پێغەمبەریان ﷺ

[25] ((مفتاح دار السعادة)) (ص : ٢٠٤)

نــەدەکردوو ڕێگــری پەیامەکــەی خودایــان لێنــەدەگرد جگــە بــە ڕێگــری کردنــی خوێندنەوەی قورئان نەبێت بەســەر خەڵکــدا ﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَا تَسْمَعُواْ لِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَٱلْغَوْاْ فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ ﴾ فصلت: ٢٦ واتە : بێباوەڕەکان بەیەکتریان دەوت گوێ بۆئەو قورئانە مەگرن و بیکەنە غەڵبە غەڵب و هەرا و هۆسە بەڵکو زاڵ ببن بەسەر موحەممەددا ﷺ ، وە ئیسلام لاواز نەبوو لەناخی هەنێك لە خەڵکانیٚ لەناوەڕاستی سەدەکانی ناوەڕاستەوە هەتا زۆربەی موڵك و دەسەلاٚتی لەدەست بدات ، بەبۆنەی پشتکردن نەبێت لە بیکردنەوەی قورئان و خوێندنەوەی و کارکردن پێی) [٢٦] .

قورئانی پیرۆز لەگەورەترین بەهێزکەری باوەڕە ، وەسوود بەخشترین داخوازییە بۆ زیاد بوونی ، وە قورئان باوەڕی بەندە بەهێز دەکات لەچەند ڕوویەکی جیاوازەوە .

وە ابن سعدی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : قورئان باوەڕی بەندە بەهێز دەکات لەچەند ڕوویەکی جیاوازەوە ، جاباوەڕدار بەس بەوەی ئایەتەکانی خودا دەخوێنێتەوە وە ئەوانەی کە داڕێژراوە تێدا لە هەواڵە ڕاستەکان و حوکمە جوانەکان دەیان ناسێت لە لق و پۆپی باوەڕ خێرێکی زۆری بۆ دێتە جیٚ ، ئەی دەبێت حاڵی چۆن بێت کاتێك بەجوانی بیری لێبکاتەوە ، وە تێبگات لە ویستەکانی و نهێنییەکانی ؟) [٢٧] .

بەلاٚم پێویستە بزانرێت کە زیاد بوونی باوەڕ کە بەخوێندنەوەی قورئان زیاد دەکات زیادبوون دروست نابێت تەنها بۆ کەسێك نەبێت کە گویٚ بدات بە تێگەشتن لە قورئان وەجێبەجێکردنی و کردەوەکردن پێی ، نەك تەنها بیخوێنێتەوە بیٚ تێگەیشتن و بیرلێکردنەوەی ، ئەگەر وانەبێت حوکمی قورئان خوێن لەڕۆژی دواییدا قورئان دەبێت بە بەڵگە بۆی و وە لەدژیشی دەوەستێت .

چۆن قورئان دەبێت بە بەڵگە بۆی و وە لەدژیشی دەوەستێت لەڕۆژی دواییدا ؟

بەخوێندنەوەکەی دەبێت بەبەڵگە بۆی چونکە خوێندنەوەی قورئان عیبادەتە .

---

[٢٦] ((مختار تفسير المنار)) (٣: ١٧٠) .

[٢٧] ((التوضيح و البيان لشجرة الإيمان)) (ص: ٢٧) .

وە ئەگەر لێشی تێنەگات ئەوا قورئان دەڵێت خودایە ئەو خوێندمییەوە بەڵام لێم تێنەگەیشت . وەرگێڕ .

فَقَدْ ثَبتَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : (إِنَّ اللهَ يَرْفَعُ بِهَذا الكِتَابِ أَقْوَاماً وَيَضَعُ بِهِ آخَرِينَ)[28] .

واتە : جێگیر بووە لە پێغەمبەرەوە ﷺ کە فەرمویەتی : (بێگومان خوایی گەورە بەم کتێبە چەند گەلێك بەرز دەکاتەوە وە چەندینی کەشی پێ دادەبەزێنێت) .

خوای گەورە کەچەند گەلێك دادەبەزێنێت واتە کەم نرخیان دەکات ئەوا هۆکاری ئەوەیە کەخۆیان قبوڵی هەق ناکەن و وەری ناگرن جاهەرکەسێك خۆی هەق وەرنەگرێت ئەوا موستەحەقی کەم نرخییە . وەرگێڕ :ـ

وَ ثَبتَ عَنْهُ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : (... وَالقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيكَ) [29] .

واتە : هەر لە پێغەمبەرەوە جێگیر بووە ﷺ کە فەرمویەتی : (قورئان بەڵگەیە بۆ تۆ یاخود لەسەر تۆ) .

بەڵگەیە بۆ تۆ واتە : تکات بۆ دەکات لەڕۆژی دواییدا ، یان لەسەر تۆ واتە: شکاتت لێدەکات . وەرگێڕ .

جائەگەر کاری پێبکەیت ئەوا باوەڕت زیاد دەکات و دەبێت بەبەڵگە بۆت ، وە ئەگەر کەم تەرخەمی تێدا بکەیت و گوێ نەدەیت بەسنوورەکانی ئەوا باوەڕت کەم دەکات و دەبێت بەبەڵگە لەسەرت .

قال قتادة رحمه الله تعالى :ـ (لَمْ يُجَالِسْ هَذا القُرْآنَ أَحَدٌ إلاَّ قَامَ عَنْهُ بِزِيَادَةٍ أَو نُقْصَانٍ)[30] .

وە قەتادە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) فەرمویەتی : (هیچ کەسێك لەگەڵ ئەم قورئانەدا دانانیشێت کاتێك هەستا لەلای ((قورئان)) باوەڕی یان زیاد دەکات یاخود کەم) .

---

[28] رواه مسلم (١:٥٥٩) .
[29] رواه مسلم (١:٢٠٣) .
[30] رواه ابن المبارك في الزهد (ص: ٢٧٢) والآجري في أخلاق حملة القرآن (ص: ٧٣) والمروزي في قيام الليل (ص: ٧٧ مختصرة) وذكره البغوي في تفسيره (٣:١٣٣) .

ئەگەر بەبیرلێکردنەوەوە بیخوێنێت وە هەستێت بەجێبەجێکردنی ئەوانەی تیایدایە وە دوور بکەوێتەوە لە قەدەغەکراوەکانی ئەوا باوەڕی بەبێ گومان زیاد دەکات وە ئەگەر بەپێچەوانەشەوە بێت ئەوا باوەڕی کەم دەکات . وەرگێر : -

وە شێخ حەسەنی بەصری (ڕەحمەتی خوای لێبێت) واتای بیرلێکردنەوەی ڕوونکردۆتەوەو فەرمویەتی : (سوێند بەخوا بەلەبەرکردنی پیتەکانی و فەرامۆش کردنی سنوورەکانی نابێت ، هەتا یەکێك بڵێت : بێگومان هەموو قورئانم خوێندەوە ، وە هیچ پیتێکم لێنەپەڕاند ، بەڵکو سوێند بەخودا هەمووی پەڕاندووە ، چونکە ئاکاری قورئان نەلەڕەوشتی و نەلە کردەوەیدا نابینرێت ، هەتا یەکێك بڵێت : بێگومان من بەیەك جار سورەتێك دەخوێنم ، سوێند بەخودا ئەو کۆمەڵە کەسانە نە قورئان خوێنن و نە زانان و نە دانان و نە ئەهلی وەرعن ، وە هەرکاتێك قورئان خوێنەکان وێنەی ئەمانەیان لێهات و ئەمەیان وت ! ئەوا خوای گەورە وێنەیان لەناو خەڵکدا زیاد نەکات) [31] .

شیخ عبدالرزاقي نووسەری ئەم کتێبەش (خوادا لێی ببورێت) دەفەرموێت : خودا ڕەحم بە شێخ حەسەنی بەصری بکات ، چی وای لەحەسەنی بەصری کردووە کەوا بڵێت ئەگەر هەندێك لە قورئان خوێنی ئەم سەردەمەی ئێمەی ببینیایە ! کەکەوتونەتە فیتنەوە بەجۆرەها ئاواز و دەربڕینی پیتەکان و زەوق پێدانی بەئارەزووی خۆیان قورئان دەخوێنن ، لەگەڵ گوێ پێنەدان و بەفیڕۆدانی سنوورەکانی ، بەڵکو وەك خۆشی قورئان بخوێنێت ئەوا ئەو خەڵکانەی ئامادەی گوێ گرتنن هەریەکەو دڵغە و هۆشی لەشوێنێکی ترە ، لەباتی بێدەنگ بوون و بیرکردنەوە لە وتەی خوای گەورە .

بەهەر حاڵ ڕکابەری و ڕەخنە نییە لەسەر جوان قورئان خوێندن و ئاواز بۆ دانانی و بەجوانی دەربڕینی ، بەڵکو ڕخنە لەسەر ئەوە هەیە کەبەناڕەحەتی پیتەکان دەربڕێت و هیچیان لەشوێنی خۆیدا دەرنەبڕێت ، بەبێ گوێدان بەهەستان بەو فەرمانانەی کەقورئان لە پێناویدا دابەزێندراوە ، هەتا تۆ نابینی لەهەندێك لەوانەی کەخۆیان بەئەهلی وەرع

[31] رواه عبدالرزاق في مصنفه (٣:٣٦٣) و ابن المبارك في الزهد (ص: ٢٧٤) والآجري في أخلاق حملة القرآن (٤١) والمروزي في قيام الليل (ص: ٧٦: مختصرة) .

و جیٚ بەجیٚ کار بەسنووری خودا دەزانن ، لەگەڵ ئەوەشدا نایانبینی کە سنووری قورئان بپارێزن نەلە ڕەوشتیاندا وە نەلەکردەوەیاندا .

دەبینی قورئان خوێنێك لەوان قورئانی پیرۆزی بەتەواوی لەبەرە کەچی لەگەڵ ئەوەشدا ڕیشی پاك دەتاشێت و یاخود جلەکانی لەزەوی دەخشێت ، بەڵکو بەتەواوی گوێ بەنوێژ نادات یان لەگەڵ جەماعەتدا هەرگیز نایکات ، بێجگە لەمانەش چەندین کاری ناشرین وقێزەونی تر ، هەتا یەکێك لەوانە خوا یارمەتیمان با ، دەستپێکی ئاهەنگێکی گۆرانی ئافرەتێکی خراپەکاری بەچەند ئایەتێکی قورئانی پیرۆز کردۆتەوە ، لەنێو گۆرانیەکانی ئەودا چەند ئایەتێکی قورئانی پیرۆزی خوێندووە ، وتەی پەروەردگاری ئێمە بەرزترە لەوەی ئەو کۆمەڵە چەپەڵە بیانەوێت پیسی بکەن ، وە بەسە منیش بڵێم هەروەك شێخ حەسەنی بەصری (ڕەحمەتی خوای لێبێت) فەرمووی : هەرکاتێك قورئان خوێنەکان وێنەی ئەمانەیان لێهات و ئەمەیان وت ! ئەوا خوای گەورە وێنەیان لەناو خەڵکدا زیاد نەکات .

وە ابن العربی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) وەصفی قورئان خوێنەکانی سەردەمی خۆی کردووە بەوەی کەخەریکی جوان خوێندنی بوون وەگوێیان بەسنوورەکانی نەداوە ، فەرموویەتی: دەستگرتنیان بەم کارەوە (واتە : بەس باش خوێندنەوە بێ گوێڕایەڵی کردنی) لەگەڵ ئەوەشدا قورئان بۆیە دابەزێندراوە بۆئەوەی کاری پێبکرێت ، وە پاشان فەرموویەتی : کاتێك قورئان خوێندن بوو بەم قورئان خوێندنە دەستیانکردە فڕین بەسەریداو پێشبڕکێکردن پیایدا ، وە تەمەنی خۆیان بەفیڕۆدا بەبێ هیچ پێویستییەکی ئەوان بۆ ئەوکارە ، جا یەکێك لەوان دەمرێت وە قورئانی خوێندووە هەروەك پەرداخ ڕیزدەکرێت ، بەلاّم واتاکانی تێکشکاندووە وەك شکاندنی قاپ و قاچاغ ، بەجۆرێك واتای هیچیان بەیەکەوە ناگونجێت) [٣٢] .

---

[٣٢] العواصم من القواصم (٢:٤٨٦) ضمن كتاب ((آراء أبي بكر بن العربي الكلامية)) لعمار الطالبي . وانظر ما كتبه الذهبي عن أمثال هؤلاء القراء في كتابه ((زغل العلم)) (ص: ٢٥-٢٧) وە دانەری کتێب دەفەرموێت : ئەگەر ترسی درێژێکەی نەبوایە هەموویم دەهێنا لەبەر گرنگێکەی .

وه ابن تیمیه (ڕەحمەتی خوای لێبێت) حاڵی خاوەن قورئان ڕوون دەكاتەوە كە دەگات بەو پلە و جێگە بەرزە دەفەرموێت : قورئان خوێن بەردەوام بیردەكاتەوە لە واتاكانی ، وە تێڕادەمێنێت لە وشەكانی ، وە دەوڵەمەندە بەواتاكانی قورئان و حوكمەكانی لە غەیری قورئان لە وتەی خەڵك كاتێك گوێی لە قسە و زانستی خەڵكی دەبێت بەراوردی دەكات لەگەڵ قورئان ، جا ئەگەر قورئان شاهیدی بەپاكی بۆدا ئەوا وەری دەگرێت وەئەگەر شایەتی بەپاكی بۆنەدا ئەوا ڕەتی دەكاتەوەو وەری ناگرێت ، وە ئەگەر قورئان شایەتی بە قبوڵ و ڕەت بۆ نەدا ئەوا دەیوەستێنێت ، وە توانای ڕاوەستاوە لەسەر ویسی پەروەردگاری لەقسەكانیدا ، وەتوانای خۆی ناخاتە كار بۆئەو زانستانەی كەزۆربەی خەڵك پێوەی خەریكبوون دوور لە قورئان ، یان لەدوودڵیدا بێت لەدەربڕینی پیتەكانی لە بچووك خوێندنەوەیان و گەورە خوێندنەوەیان و درێژكردنەوە و دەربڕینی مەدی درێژ و كورت و ناوەندی ! وە جگە لەمانەش ، ئائەمانە پەردەن بۆ دڵان وەپچڕێنەری دڵانن لە تێگەشتن لەویستی خوای پەروەردگار) [٣٣] .

وە پێویستە بۆ موسوڵمان پێش ئەوەی كە قورئان بخوێنێت خۆی فێربكات كەچۆن سوودی لێوەربگرێت ، هەتا سوودی تەواوی لێوەربگرێت ، وە ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) لەم باسەدا بناغە و بنچینەیەكی گەورە و زۆر بەسوودی باس كردووە ، دەفەرموێت : (كاتێك ویستت سوود لەقورئان وەربگریت ، دڵت كۆبكەرەوە لەكاتی خوێندنەوەی و بیستنیدا ، وە باش گوێی بۆبگرە ، وە ئامادەی بە ئامادەیی كەسێك كە قسەی بەقورئان لەگەڵدا بكرێت كێش قسەی پێبكات ((خودای گەورە)) لەگەڵیدا ((ئەو كەسەی دەیخوێنێت)) خودای پاك و بێگەرد) [٣٤] .

جاهەر كەسێك ئەم یاسایە جێبەجێبكات وەلەسەر ئەم ڕێگایە بڕوات لەكاتی خوێندنەوەی بۆ قورئان یاخود گوێ گرتنی بۆی ئەوا بەزانست و كردەوەوە

---

[٣٣] ((الفتاوى)) (١٦:٥٠) .

[٣٤] ((الفوائد)) (ص: ٥) وانظر ((الفتاوى)) لابن التيمية (١٦:٤٨،٥١) و (٧:٢٣٦،٢٣٧) .

سەردەكەوێت ، وە باوەڕیشی زیاد دەكات و دامەزراو دەبێت وەك دامـەزراوی كێـوە دامەزراوەكان . وە خودای گەورە لێپرسراوە كە تەوفیقمان بدات بۆ هەموو چاكەیەك.
پاشان بیركردنەوە لـە ئایەتەكانی خودا دوو جۆرە : (بیركردنەوە لـە ئایەتـەكانی خـودا بۆ ئەوەی ویستی خوا لـەوەدا بزانێت ، وە بیركردنەوە لــە واتاكـانی ئـەوەی كـە خـوا بەنداكانی بۆ بانگ كردووە كە بیری تیادا بكەنـەوە ، جـا یەكـەمیان بیركردنـەوە لــە بەڵگە قورئانییەكان ، دووەمیان بیركردنەوە لـە بەڵگە بینراوەكان ، یەكەم بیركردنەوەیە لـە ئایەتە بیستراوەكان ، دووەم بیركردنەوەیە لـە ئایەتە بینراوەكانی پەروەردگار) [٣٥] .
ئەمەش وتەی ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) .
منیش دەڵێم : ئەو قسانەی كە لێرەدا باسم كرد ئەوە سەبارەت بەبیركردنەوە لـە ئایەتە بیستراوەكانی خودا ، بەڵام قسە كردن لـەسەر ئایەتە بینراوەكانی خودا بەم زووانە قسە كردن لـەسەری دێت إن شاء الله .

٢٩((مفتاح دار السعادة)) (ص: ٢٠٤) .

دووەم :-

ناسینی ناوەجوانەکانی خوای گەورەو صیفاتە بەرزەکانی

بێگومان ناسینی ناو و صییفەتەکانی خوای گەورە کە هاتووە لە قورئـان و سـونەتدا ، ئەوانەی کـە بەڵگـەن لەسـەر بـێ کـەم کـورتی خـوای گـەورە بـەرزەهایی لەهـەموو ڕوویەکەوە ، لەگەورەترین دەرگاکانی زانستە کە باوەڕ پێی زیاد ببێت ، جا خۆخەریك کردن بەناسینی ناو و صیفەتەکانی خوای گـەورەوە وە تێگەشـتن و گـەڕان بەدوایانـدا چەند سوودێکی زۆر و گەورە لەخۆ دەگرێت ، لەوانە :

١ـ بێگومان زانـستی یەکتاپەرسـتی و نـاو وصـیفەتەکان شـکۆدارترینی زانـستەکانە و گەورەترینیانــە ، جـا خۆخــەریك کــردن پێــوەی و گــەڕان بەدوایــدا لەبــەرزترین داخوازییەکانە وە دەستکەوتنی بۆ بەندە لە شکۆدارترین بەخشراوەکانە .

٢ـ بێگومان ناسینی پەروەردگار بانگەشە دەکات بۆ خۆشەویستی و ترس و تکاو پاکی کردەوە بۆ خوای گەورە ، ئائەوە سەرچاوەی خۆش گـوزەرانی بەندەیـە ، وە ڕێگـەش نییە بۆ ناسینی پەروەردگار جگە بەناسینی ناو و صـیفەتەکانی و تێگەشـتن لـەواتاکانی نەبێت .

٣ـ بێگومان خوای گەورە بوونەوەری درووست کردووە بۆ ئەوەی بیناسن و بیپەرستن ئەوە کۆتا داوایە لـێیان ، خەریك بوون بەناسینی خوداو پەرستنی خەریك بوونە بـەوەی کە بەندە بۆی درووست کراوە ، وە وازهێنان و گوێ پێنەدانی گوێ پێنەدانـە بـەوەی کە بەندە بۆی درووست کراوە ، ناشرینە بۆ بەندە نـاز و نیعمـەتی خـودای بـەردەوام بەسەرەوە بێت و فەزڵی خۆی لەهەموو ڕوویەکەوە دابێت بەسـەریدا کەچـی ئـەویش نەزان بێت بەپەروەردگار و پشت هەڵکات لەناسینی .

٤ـ بێگومان یەکێك لە پایەکانی باوەڕ بەڵکو چاکترینیان و بنچینە تریان باوەڕ بوونە بە خودا ، وە باوەڕ هەر ئەوە نییە کەبڵێت باوەڕم بەخودا هێنا بەبێ ئەوەی کە خوا بناسێت ، بەڵکو ڕاستی باوەڕ ئەوەیە کە ئەو کەسە بناسێت کەباوەڕی پێ هێناوە وە توانای خۆشی ببەخشێت بۆ ناسینی ناو و صیفەتەکانی هەتا بگاتە پلەی یەقین ، وە باوەڕی بەگوێرەی ناسینی دەبێت بۆ خودا ، هەتا خودا زیاتر بناسێت ئەوا باوەڕی زیاتر دەبێت ، وە هەتا خودا کەمتر بناسێت ئەوا باوەڕی کەمتر دەبێت ، وە نزیکترین ڕێگە کە بەندە بگەیەنێت بەباوەڕی زیادە بیرکردنەوەیە لە صیفەت و ناوەکانی پەروەردگاری پاك و بەرز و بڵند .

٥ـ بێگومان زانست بە پەروەردگار بنچینەی هەموو شتێکە ، هەتا ئەو کەسەی کەبەڕاستی خوا دەناسێت ، بەڵگە دەهێنێتەوە بەوەی کەدەیناسێت لە صیفەت و کارەکانی پەروەردگار وە لەسەر ئەوەی کەدەیکات و دایدەنێت لە حوکمەکان ، چونکە خوای گەورە هیچ کارێك ناکات بەگوێرەی ناو و صیفەتەکانی نەبێت ، کارەکانی بازنەیەکە لەنێوان دادوەری و فەزڵ و داناییدا ، هەر لەبەر ئەمەیە هیچ حوکمێك لەحوکمەکان دانانێت مەگەر بەگوێرەی سوپاس و دانایی و فەزڵ و دادوەریکەی نەبێت ، هەواڵەکانی هەمووی هەق و ڕاستە ، فەرمانەکانی و قەدەغەکردنەکانی پڕ لە دادوەری و داناییە [٣٦] .

هەر لەم سوودانە : ناسینی ناوە جوانەکانی پەروەردگار و صیفاتە بەرزەکانی ، داخوازی کاری شوێنەواریێتی بەندایەتی و ملکەچی (واتە : ناسینی ناوە جوانەکانی پەروەردگار و صیفاتە بەرزەکانی ڕەنگدانەوەی دیارە لەبەندەدا کە چەندە ملکەچە وەرگێڕ) ، جا بۆ هەموو ناوێك بەندایەتیێکی تایبەت هەیە کەلەداخوازییەکانێتی ، وە چەند پێویستییەکی زانست پێی ، وە هێنانەدی بەناسینی ئەو صیفەتە ، جا ئەمە خواستراوە لەهەموو جۆرەکانی بەندایەتی کەلەسەر دڵ و ئەندامەکانی جەستەیە .

[٣٦] أنظر تفسير ابن سعدي (١: ٢٤ ــ ٢٦) ،وخلاصة تفسيره (ص : ١٥) .

ڕوونکردنەوەی بۆ ئەمە ئەوەیە : کاتێك کەبەنـدە زانـی سـوود و زەرەر و بەخـشین و نەبەخشین و درووست کردن و ڕۆزی دان و مردن و ژیان تـەنها بەدەسـت خودایـە ، بێگومان ئەوە بەری بەندایەتی و پشت بەستنی بەپەروەردگار لەناخدا بۆ دەگرێت ، وە پێویستیەکانی پشت بەستن و بەرووبوومەکانی ڕووکەشیشی بۆ دێنێتەجێ .

وە کاتێك بەندە زانی کـە پـەروەردگار بیـسەر و بینـەرە و زانایـە بەئەنـدازەی دەنکـە خەرتەلـەیەك شتی لـە زەوی و ئاسمانەکاندا لێ وون نابێت ، وە خوا بەنهێنی و شارەوەش دەزانێت ، وە ناپاکی چاوەکان و ئەوەشی لــە سینەکاندایە دەزانێـت ، زانینـی ئەمانـە بەری پاراستنی زمان و ئەندامەکان و لێدانەکانی دڵی بۆ دەگرێـت لـەهـەموو ئەوانـەی کە خوا پێی ڕازی نییە ، وە ئەم ئەندامانەی پەیوەست بکات بەوەوەی کە پـەروەردگار خۆشی دەوێت و لێی ڕازییە .

وە کاتێك بەندە زانی کە پەروەردگار دەوڵەمەند و سەخییە و چاکە خواز و میهرەبانەو چاکە زۆر دەکات ، ئەوە هێزی تکـاکردن پێویـست دەکـات لەسـەری ، جـا تکـاش لەلایەن بەندەوە بەری جۆرەها بەندایەتی ناخ و ڕووکەش دەگرێت بەگوێرەی ناسینی و زانستی بەخوا .

وە کاتێك بەندە جوانی و تەواوی پەروەردگاری زانی ئەوە خۆشەویستییەکی تایبـەت و حەزێکی زۆر پێویست دەکات بۆ بەندە بۆ گەشـتنەوەی بـە پـەروەردگار ، وە ئائەمـە جۆرەها بەری زۆر دەگرێت لـە بەندایەتی .

ئا بەمانە دەزانرێت کە بەندایەتی هەرهەمووی دەگەڕێتەوە بۆلای پێویـستییەکانی نـاو و صیفەتەکانی پەروەردگار . (ئەویش ناسین و تێگەشتنێتی : وەرگێڕ) [37] .

وە کاتێك بەند خـوای خـۆی ناسـی ناسـینێکی ڕاسـت و داواکـراو و سـەلامەت لـە ڕێگاکانی خەڵکی لار و چەوت لەناسینی خوادا ، ئەو ناسـینەی کـە دانـراوە لەسـەر گۆڕین و فەرامۆش کردن و چۆنیەتی و شوبهاندنی ، جاهەر کەسێك سەلامەت بوو ئـا

---

[37] انظر ((مفتاح دار السعادة)) لابن القيم (ص: ٤٢٤،٤٢٥) ، وانظر نحوه بأوسع منه في ((الفوائد)) له (ص: ١٢٨،١٣١) .

لەم ڕێباز و ڕێگا بیروباوەڕە پووچانەی کەلەڕاستیدا گەورەترین بەربەستە لەنێوان بەندەو ناسینی پەروەردگاریدا ، وە گەورەترین ڕێگەیە بۆ کەمبوونەوەی باوەڕ و لاواز بوونی ، وە پەروەردگاری دەناسێت بە ناوە جوانەکانی و صیفاتە بەرزەکانی کە ناسراوە پێی لای درووست کراوەکانی ئەو ناو و صیفاتانەی کە هاتووە قورئان وسوونەتدا وە تێگەشتنیشی لەسەر ڕێبازی پێشینە چاکەکان ، جا هەرکەس وابوو ئەوا یارمەتی دراوە بۆ گەورەترین هۆکارەکانی زیاد بوونی باوەڕ .

وە فەرموودە بەصەحیحی هاتووە لە پێغەمبەرەوە ﷺ کە فەرموویەتی : کە بێگومان خوای گەورە نەوەت و نۆ ناوی هەیە ، هەرکەسێك بیان ژمێرێت دەبێت بە هۆکاری چوونە بەهەشتی .

فَفِي ـ الصَّحيحَين ـ مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ـ رضي الله عنه ـ قَالَ ـ قَالَ رَسُولَ اللهِ ﷺ : (إِنَّ للهِ تِسْعَةً وَ تِسْعِينَ إِسْمَاً ، مِائَةً إِلاَّ وَاحِدَةً ، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الجَنَّةَ) [٣٨] .

واتە : لەهەردوو پەرتووکە صەحیحەکانی پێشەوا بوخاری و موسلیمدا (ڕەحمەتی خوایان لێبێت) لەفەرموودەی ئەبو هورەیرەدا (ڕەزای خوای لێبێت) دەڵێ : پێغەمبەری خوا ﷺ : فەرموویەتی : (بێگومان خوای گەورە نەوەت و نۆ ناوی هەیە ، سەد یەك دانە نەبێت، هەرکەسێك بیان ژمێرێت دەچێتە بەهەشتەوە) .

(جا مەبەست لەژماردن لەبەرکردن و ژماردنی نییەو بەس ، چونکە لەوانەیە خراپە کارێکیش لەبەریان بکات و بییان ژمێرێت ، بەڵکو مەبەست پێی کردەوەکردنە پێیان)[٣٩] .

جا بۆیە پێویستە تێگەشتن لە ناو و صیفاتەکان و ناسینی ئەو بەڵگانەی کەلەسەرێتی لە واتاکانی هەتا گونجاو بێت سوودی تەواویان لێوەربگیرێت .

ئیمام أبو عمر الطلمنكي (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ـ ((لە تەواوی ناسینی ناو و صیفاتە بەرزەکانی خوای بالاَ دەست ئەوانەی کە پێویستە بانگخوازو کەسی پارێزگاری

---

[٣٨] أخرجه البخاري (٥:٣٥٤ ؛ ١١:٢١٤ ؛ ١٢:٣٧٧: فتح) ، و مسلم (٤:٢٠٦٣) .

[٣٩] ((فتح الباري)) (١١:٢٢٦) ، ئەمە ووتەیەکی جوان و بەنرخە لە وتەکانی الأصيلي.

کار بیزانن ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی دەربارەی ناسینی ناو و صیفاتەکان و ئەو سوودانەشی لەخۆیانی دەگرن وەبەڵگەشن لەسەری لەڕاستییەکان ، وە هەرکەسێك ئەمانە نەزانێت ئەوا زانا نییە بەواتاکانی ناو و صیفاتەکان وە سوود مەندیش نابێت لەو واتایانەی کەبەڵگەن لەسەری باس دەکرێت) [40] .

وە ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) سێ پلەی باس کردووە بۆ ئەوانەی ناوەکانی خوای پەروەردگار دەژمێرن :

پلەی یەکەم : ژماردنی ناوەکانی خوای پەروەردگار .

پلەی دووەم : تێگەشتنی واتاکانیان و وەبەڵگەشن لەسەر چی .

پلەی سێیەم : پاڕانەوە لە پەروەردگار پێیان ، ئەمە گشتگیرە بۆ پاڕانەوەی بەندایەتی و پاڕانەوەی داواکاری [41] . ((مەبەست بەپاڕانەوەی بەندایەتی وەکو ئەنجامدانی نوێژوو سەرجەم عیبادەتەکانی تر کەئەمانە لەخودی خۆیاندا پاڕانەوەن وەمەبەست بە پاڕانەوەی داواکاری وەکو داواکردنی ئەو پێداویستیانەی بەندە هەیەتی لەپەروەردگاری - وەرگێڕ))

وە شێخ ابن السعدی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) واتای (أَحْصَاهَا) ڕوونەدەکاتەوە کەهاتووە لە فەرموودەکەی پێشوی ئەبو هورەیرە (ڕەزای خوای لێبێت) ، دەفەرموێت : ((واتای "أَحْصَاهَا" واتە : هەرکەسێك لەبەریان بکات و لەواتاکانیان تێبگات و وەباوەڕی پێیان هەبێت و وەبیانکاتە هۆکاری پەرستنی خوای پەروەردگار : پاشان دەچێتە بەهەشت ، وە بەهەشتیش ناچێتە ناوی باوەڕداران نەبێت بۆیە زانرا ئەوانە گەورەترین هەڵقولاو و ماددەن بۆ بەدەست هێنانی باوەڕ و بەهێز بوون و دامەزراندنی ، وە ناسینی ناوە جوانەکانی پەروەردگار بناغەی باوەڕە ، وە باوەڕیش دەگەڕێتەوە بۆلای)) [42] .

خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۗ (٢٨) ﴾ فاطر : ٢٨

---

[40] ((فتح الباري)) (١١:٢٢٦) .
[41] ((بدائع الفوائد)) (١:١٦٤) .
[42] ((التوضيح البيان)) (ص : ٢٦) .

واته : بەڕاستی لەبەندەکانی خوادا هەر زاناکان لـە خـودا دەترسـن ، چـونکە ئـەوان لەهەموو کەس زیاتر خودا دەناسن کە خاوەنی چ دەسەلاّتێکە .
وە ئیمـام ابـن جریـری طـبري (ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت) لـە بـارەی ڕاڤـەی ئـەم ئایەتـەوە دەفەرموێت : ((پەروەرگاری یاد بەرز و بلّند دەفـەرموێت : تـەنها زاناکـان لـە خـوا دەترسن و خۆیان لەسزای دەپارێزن بە گوێڕایەڵی فەرمانەکانی ، چونکە خوای گەورە تواناو دەسەلاّتی هەیە بەسەر هەر شتێکدا کەبیەوێت ، وە چیشی بوێـت دەیکـات ، وە هەرکەسێك ئەمەی زانی یەقینی دەبێت کە سزا دەدرێت لەسەر تاوانەکانی بۆیە لـەخوا دەترسێت ترسێك کە سزای بدات)) [٤٣] .
وە ابن کثیر (ڕەحمەتی خوای لێبێـت) دەفـەرموێت : ((تـەنها زانـا خواناسـەکان بەهـەق و ڕاستی لە خوا دەترسن ، چونکە تا ناسـینی خـوای گـەورە و زانـا زیـاتر بێـت ، ئـەو خوایەی کە وەصفکراوە بە صیفاتی تەواو و ناوە جوانەکان ، هەتا ناسین و زانست پێی زیاتر و تەواوتر بێت ئەوا ترسان لەو گەورەترو زیاتر دەبێت))[٤٤] .
وە یەکێك لە زانا پێشینەکان واتـای ئەمـەی کۆکردۆتـەوە لـە ووتەیـەکی کورتـدا ، فەرموویەتی : ((هەرکەسێك پەروەردگار زیاتر بناسێت ئەوا زیاتر لێی دەترسێت))[٤٥] .
وە پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ((ڕۆحەکان پێویـستیان بـەهیچ شتێك نییە گەورەتر بێـت لـە پێویـستیان بـە دروسـت کاریـان و بەدیهێنـەریان ، وە خۆشەویـستی و یـاد و گەشـاوەیی و داوای هۆکـار و نزیکبوونـەوە لـە پـەروەردگار لەهەموو شتێك پێویستترە بۆ ڕۆحەکان ، وەڕێگەش بۆ ئەوە نییە جگە بەناسـینی نـاو و صیفاتەکانی نەبێت ، چەندە بەندە زاناتر بێت بە نـاو و صـیفاتەکان ئـەوا زیـاتر خـوا دەناسێت و داوای لێدەکات و لێی نزیکتر دەبێـت ، وە تـا کـەمتر نـاو و صـیفاتەکان بناسێت و لێی شارەزا بێت ئەوا زیاتر بەخوا نەفامتر دەبێت و حەزناکات پێی بگـات و

---

[٤٣] ((تفسیر الطبري)) (١٢:١٣٢) .
[٤٤] ((تفسیر ابن کثیر)) (٣:٥٥٣) .
[٤٥] ((الرسالة القشیریة)) لأبي القاسم القشیري (ص: ١٤١) ، بێژەری ئەم ووتەیە : أبو عبد الله یە کەناوی أحمدی کوڕی عاصمی الأنطاکي یە ، بڕوانە ژیانەکەی لە کتێبی ((السیر)) (١١:٤٠٩) .

دوورتر دەبێت لێی ، وە پەروەردگاریش بەندە لەپلەیەکدا دادەنێت لەلای خۆی بەوشێوەیەی کە بەندە خوا دادەنێت لەلای خۆی)[٤٦] . ـ واتە : تابەندە زیاتر خوا بناسێت و خۆشی بوێت و بیەوێت لێی نزیك بێتەوە ئەوا زیاتر لای خوا پلە بەرزتر دەبێت والله أعلم وەرگێڕ.

ناسینی خوای بالاْدەست لایەنی ترسان لەخواو چاودێری بەهێز دەکات ، وە تکا گەورەتر دەکات لەدڵدا ، وە باوەڕی بەندەش زیاد دەکات ، وەچەندین جۆری زۆر بەروبووم دەگرێت لە بەندایەتی ، وە ڕێگەش نییە بۆ ئەو ناسینە جگە بەبیرکردنەوە نەبێت لە کتێبی خوای گەورە و وە ئەو صیفاتانەی کە پەروەردگا خۆی پێناساندووە لەلای بەندەکانی لەسەر زمانی نێردراوەکانی (سەلامی خوایان لەسەر بێت) لە ناو و صیفات و کردەوەکانی وە ئەوەشی کەخۆی لێی بەپاك ڕاگرتووە لەوانەی کەشایەن و شایستەی پەروەردگاری پاك و خاوێن نییە .

وە بیرکردنەوە لە ڕۆژ و کارەکانی خوا لە خۆشەویستان و دووژمنانیدا کە گێڕاویێتەوە بەسەر بەندەکانیدا و بۆی سەلماندوون ، بۆ ئەوی ببێت بەبەڵگە لەسەریان کە پەروەردگار خوای ڕاست و ڕوونە ئەو خوایەی کەبەندایەتی بەس شایەنی ئەوە ، وە بۆ ئەوی ببێت بەبەڵگە کە پەروەردگار بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە ، وە بەهەموو شتێك زانایە ، وە خوای گەورە تۆڵەی توندوو بەهێزە ، وە لێبووردە و میهرەبانیشە ، وە دەسەلاْت دار و دانایە ، وە چیشی بوێت دەیکات ، وە خوایەکی ئەوتۆیە زانست و میهرەبانییەکەی هەموو شتێکی گرتۆتەوە ، وە هەموو کارەکانی بازنە و خولگەیە لەنێوان دانایی و میهرەبانی و دادوەری و چاکەکاریدا هیچ شتێك لەکارەکانی لەمانە دەرناچێت ، وە ئەمە بەروبوومێکە ڕێگە نییە بۆ بەدەست هێنانی جگە بەبیرکردنەوە نەبێت لە وتەکانی و تێڕامان لەشوێنەواری کارەکانی[٤٧] .

---

[٤٦] ((الكافية الشافية)) (ص: ٤٠٣) .
[٤٧] انظر ((مفتاح دار السعادة)) لابن القيم (ص: ٢٠٢) .

جا هەر کەس سەرپێچی ئەم ڕێگەیە بکات ، وە لادا لەم ڕێگە ڕاستە ، وە ڕێگەی خەڵکە چەوت و لارەکان بگرێت لەناسینی پەروەردگاردا ، ئای چەندە دووری دەخاتەوە لە ناسینی پەروەردگاری و درووست کاری ، بەڵکو دەبێت بەلاوازترین کەس لەناسینی پەروەردگاری ، وە کەمترین کەسێك کە ترسی لێی دەبێت .

وە پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دوای ئەوەی کە جیاوازی خەڵك ڕوون دەکاتەوە لە ناسینی خوادا ئەو جیاوازییە دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازیان لەناسینی دەقەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ وە تێگەشتنی و شارەزایی بەخراپی ئەو شوبهانەی پێچەوانەی ڕاستیەکانیەتی ، دەفەرموێت : ((لاوازترین کەسێ کە ببینی لە چاو ڕۆشنیدا ئەوانەن کە ئەهلی عەقیدەی پوچ و بەتاڵن ، ئەوانەی خراپن و پێشین بەخراپ باسیان کردوون ، لەبەر نەزانیان بەدەقەکان و تێگەشتن لێی ، وەجێگیر بوونی شوبهەی بەتاڵ لە دڵیاندا)) .

پاشان ڕوونیکردۆتەوە کە خەڵکی نەزان حاڵیان زۆر باشترە لەو کۆمەڵە وەناسینیشیان بۆ خوا لەوان زیاترە ، دەفەرموێت : ((کاتێك بیردەکەیتەوە لەحاڵی هەموو خەڵك ئەوانەی کەلای زۆربەی ئەو خاوەن عەقیدە بەتاڵانە باوەڕدار نین ، کەچی دەیان بینی لەوان چاو ڕۆشن ترن وە باوەڕیشیان پتەوترە وە لەوان زیاتریش تەسلیمی وەحی بوون وە ملکەچ تریشن بۆ هەق و ڕاستی)) [٤٨] .

وە پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) پێش ئەم وتانە ئاگاداری دا لەسەر گرنگی چاوڕۆشنی لە یەکتاپەرستی ناو و صیفاتەکان و زانینیان ، وە تێگەشتنیان لەسەر ڕێگەی پێشینە چاکەکان ، لەسەر گرنگی ئاگادار بوون لە شوبهەکانی ئەهلی کەلام ئەوانەی بیروباوەڕیان بەتاڵ و خراپەکارن لەبەرامبەر ئەم یەکتا پەرستییە پاکە .

پاشان ووتەیەکی بەسوودی گشتگیری بەخشندەی باسکرد کەهۆکارە بۆ ئەم چاو ڕۆشنییە ، فەرمووی : ((گرێی ئەمە ئەوەیە کە دڵت شایەتی بۆ خودای بەرز و بڵند

---

[٤٨] ((مدارج السالكين)) (١:١٢٥) .

بدات ، كە وەستاوە لەسەر عەرشی ، فەرمایشت دەفەرمویّت بە کردن و قەدەغە کردن ، بینەرە بە جوڵەکانی جیهان سەرو خوارو وە بە هەموو ئەوانەشی تیایدایە ، بیسەری دەنگەکانیانە چاودێرە لەسەر ناخ و نهێنیەکانیان ، وە فەرمانی هەموو کاربەدەستان و پادشاکان لەژێر بەڕێوەبردنی ئەودایە فەرمان لەخۆیەوە دادەبەزێت و بەرزیش دەبێتەوە بۆلای خۆی ، وە فریشتەکانی لەبەردەستی خۆیدان : فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن لەهەموو قوژبنەکانی دنیادا ، وەصف کراوە بە صیفەتی تەواو ، وە وەصف کراوە بەصیفەتی گەورەیی ، پاك و بێگەردە لە هەموو عەیبێك و کەموکورتییەك و هاو وێنەییەك ، بەوشێوەیەیە کە وەصفی خۆی کردووە لە کتێبەکەیدا ، وە لەسەرو ئەو وەصفانەشەوەیە کە بەندەکانی وەصفی دەکەن ، زیندووە و نامرێت ، ڕاگری بوونەوەرو بەڕێوەبەری کاری درووستکراوەکانێتی و ناخەوێت و وەنەوزیش نایگرێت ، زانایە هیچ شتێك لێی وون نابێت لە ئاسمانەکان و زەویشدا تەنانەت بەئەندازەی دەنکە خەرتەلەیەك ، بینەرە جووڵەی مێروولەیەکی ڕەش دەبینێت لەسەر بەردێکی گەورە لەشەوێکی تاریکدا ، بیسەرە تەنانەت ژاوە ژاوی دەنگەکانیش دەبیستێت بەجیاوازی زمانەکانیش وە هەموو داواکاری پێویستیەکانیش ، هەموو وتەکانی هاتۆتە جێ بەڕاستی و دادوەری ، وە صیفاتەکانی بەرزترە لەوەی کە پێوانە بکرێت بە صیفاتی درووستکراوەکانی لە وێنە و لێکچووندا ، وە زاتی خودا بەرزترە لەوەی کە بشوبهێنرێت بەشتێك لەزاتەکان ، وە فراوانی کردەوەکانی هەموو درووستکراوەکانی گرتۆتەوە لە دادوەری و دانایی و میهرەبانی و چاکەو فەزڵدا ، هەموو دروستکردن و فەرمانێك بۆ ئەوە وە هەموو ناز نیعمەت و موڵك و سوپاس وستایش و گەورەیی هەر بۆ ئەوە ، یەکەمەو پێش ئەو هیچ شتێك نەبووە ، وە کۆتایەو هیچیش دوای ئەو نامێنێت ، دیارو ئاشکرایە و هیچ شتێك لەسەرو ئەوەوە نییە ، پەنهان و نادیارە هیچ شتێك لەو پەنهانتر نییە ، ناوەکانی هەرهەمووی ناوی سوپاس و ستایش و بەگەورەدانانە ، هەر لەبەر ئەوەیە ناوەکانە هەمووی جوانە ، وە صیفاتەکانی هەمووی صیفاتی تەواون ، وە وەصفەکانی هەمووی وەصفی شکۆمەند و گەورەن،

کارەکـانی هەرهـەمووی دانـایی و میهرەبـانی و چـاکە و دادوەرییـە ، هەمووشـتێك لەدرووستکراوەکانی بەڵگەن لەسەر ئەوە وە ڕێنیشاندەرن بۆکەسێك کە بیان بینێت بەچاو ڕۆشنی ، زەوی و ئاسمانەکان و ئەوەشـی لەنێوانیانـدا هەیـە بەبـەتاڵ درووسـتی نەکردووە ، وە وازیشی لە مرۆڤەکان نەهێناوە بەبەلاش بێ هودە ، بەڵکو بوونـەوەری درووست کردووە بۆ هەستان بە پەرستنی و ڕاگرتنی یەك تایی پەروەردگار ، وە نـاز و نیعمەتی خۆی ڕشـتووە بەسـەریاندا بـۆ ئـەوەی بیکـەن بـەهۆکاری سوپاسـی و زیـاتر بەسەریاندا بڕژێنێت لە ناز و نیعمەتی خۆی ، خۆی ناساندووە بەبەنـدەکانی بـەجۆرەها ناساندن ، وە چەندین نیشانەشی بـۆ هێناونەتـەوە ، لەگـەڵ جۆرەهـا بەڵگەشـدا ، وە بانگیشی کردوون بۆ خۆشەویستی خـۆی لەهـەموو دەرگاکانـەوە ، لەپـەیمانی خـۆیی کردۆتـە گـەورەترین و بـەهێزترین هۆکـار لـەنێوان خـۆیی و بەندەکانیـدا ، نیعمەتـە جوانەکانی خۆی بەتەواوی داوە بەسەریاندا ، وەهەستاوە بەجێ بـەجێ کردنـی بەڵگـە تەواوەکانی بەسەریاندا (کەناردنی مەنهەج و پێغەمبەرانە ـ سەلامی خوایـان لێبێـت ـ) نیعمەتی خۆشی ڕشتووە بەسەریاندا ، وە میهرەبانیشی لەسەر خۆی پێویست کردووە ، وە ئەو نووسراوەشی لەخۆی گرتووە کـە میهرەبانێکـەی زاڵ و سـەرکەوتووە بەسـەر تووڕەیەکەیدا) [49] .

جا هەرکەسێك ئاوا خوا بناسێت ، وە تێبگات لەم چاو ڕۆشـنییە ، ئـەوا لەبـەهێزترین کەس دەبێت لەباوەڕدا ، وە لەباشترینیان دەبێت لە بەگـەورە ڕاگرتنـی خـواو زانینـی چاودێری خوا بەسەریەوە ، وە لەهەموویان زیاتر گوێڕایـەڵی خـوا دەکـات و لێـوەی نزیك دەبێتەوە ، وە خەڵکیش لەمەدا جیاوازن تیایاندایە کەم و وە تیاشیاندایە زۆر .

[49] ((مدارج السالكين)) (١:١٢٤،١٢٥) ، وانظر أيضا ((المدارج)) (٣:٢٥٢،٢٥٣) ، و ((الوابل الصيب)) لابن القيم (ص: ١٢٥،١٢٩) .

سێیەم :ـ

بیرکردنەوە لە ژیانی پێغەمبەری بەڕێز ﷺ

بێگومان لەهۆکارەکانی زیاد بوونی باوەڕ ڕوانینە لە ژیانی پێغەمبەرە ﷺ وە خوێندنی وبیرکردنەوەی ئەوەی کە تیایدا باسکراوە لە صیفاتە جوانەکانی و ئاکارە بەرزەو جوانەکانی ، پێغەمبەر ﷺ ڕاگر و پاك بووە لەسەر وەحی ((قورئان)) پەروەردگار ، وە هەڵبژاردەی بووە لە درووستکراوەکانیدا ، وە باڵوێزی نێوان پەروەردگار و بەندەکانی بووە ، نێردراو بووە بە ئاینێکی بەرز و بڵند ، وە بە ڕێگایەکی ڕاست ، پەروەردگار ناردویەتی بە ڕەحمەت بۆ جیهان ، وە بەپێشەوا بۆ پارێزکاران ، وە بەبەڵگە بۆ لەسەر کۆی مرۆڤەکان ، ناردویەتی لە کات و وەختێکدا کە ناردنی پێغەمبەرانی تر (سەلاَت و سەلامی خویان لێبێت) زۆری بەسەردا ڕۆشتووە و کاتی ناردنی بووە ﷺ ، وە خوای گەورە بەبۆنەی ئەوەوە هیدایەتی داوە بۆ بەهێزترین و ڕۆشنترین ڕێگە کە (ئیسلام) ەوە فەرزی کردووە لەسەر بەندەکانی گوێڕایەڵی کردنی و ڕێزلێگرتنی وبەگەورەدانانی و خۆش ویستنی و هەستان بەمافەکانی وە هەموو ڕێگاکانی داخستووە جگە لەبەهەشت ئەویش بۆ هیچ کەسێك ناکرێتەوە جگە لەڕێگەی ئەوەوە نەبێت ، وە دڵی گوشاد و ڕووناك کردۆتەوە بە ناسینی پەروەردگار ، وە ناویشی بەرز کردۆتەوە و وە هەرچیش نارەحەتییە لەکۆڵی کردەوە ، وە بچووکی زەلیلی گێرا بەسەر ئەوەی پێچەوانەی فەرمانی کرد ، بەڵکو ڕێگە بۆ هیچ کەسێك نییە کەلەدوای ئەوەوە بێت بییەوێت لەخۆشی و شادیدا بژی لە دونیا و دوارۆژدا مەگەر بەشوێن کەوتن و گوێڕایەڵی و ڕۆشتن نەبێت لەسەر ڕێبازی ئەو .

بۆیە پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ((ئالێرەدا دەزانرێت و دەردەکەوێت ناچاری بەندەکان لەسەرو هەموو پێویستیەکەوە بۆ ناسینی پێغەمبەرو ﷺ ئەوەشی پێی هاتووە ، وە بەڕاست دانانی ئەوەی کە هەواڵی داوە ، وە گوێڕایەڵی کردنی لەوەی کە فەرمانی پێکردووە ، چوونکە ڕێگە نییە بۆ خۆش گوزەرانی لە دونیا

و دوارۆژدا جگه لـه ڕێگەی پێغەمبەرانەوە نەبێت (سەڵات و سەلامی خویان لێبێـت) وە ڕێگە نییە بۆ ناسینی پاك و پیس بەشێوەیەکی فراوان لەڕێگەی ئەوانەوە نەبێت ، وە هەرگیس کەس ناگات بەڕەزامەندی پەروەردگار جگە لەسەر دەستی ئـەوان نـەبێت ، جا چاکە لە کردەوە و ووتە و ڕەوشتدا نییـە جگـە لـەڕێگای ئەوانـەوە نـەبێت و وە ئەوەشی کە پێی هاتوون ، وە ئەوان تەرازووی ڕاست و دروستن کـە لەسـەر ووتـە و کردەوە و ئاکار و ڕەوشتی ئەوان ووتە و کردەوە و ئاکار و ڕەوشـتەکان دەپێورێـت ، وە بەشوێن کەوتنیان خـەڵکی هیدایـەت دراو لەخـەڵکی گـومڕا جادەکرێتـەوە ، جـا پێویستی بەوان زیاتر و گەورەترە لە پێویستی جەستە بەڕۆح ، وە چاو بەڕۆشنایی ، وە ڕۆحیش بە ژیان ، جا چـی پێویـستییەك پێویـست بێـت ئـەوا پێویـستی بەنـدە بـۆلای پێغەمبەران (سەڵات و سەلامی خویان لێبێت) زۆر لەسەروو ترە ، جا گومانت چـۆنە بەکەسێك کاتێك هیدایەتەکەی و ئەوەی کەپێی هاتووە لێـت وون ببێـت بەئەنـدازەی چاو تروکاندنێك ، دڵت تێك دەچێت و خراپ دەبێت وە وەك ماسییەکی لێدێت کـە لەئاو جیابێتەوە ، وە لەووشکانییەکدا دابنرێت ، بۆیە حاڵی بەندە کاتی جیابوونـەوەی لەوەی کە پێغەمبەران (سەڵات و سەلامی خویان لێبێت) پێی هاتوون وەك حاڵی ئـەو ماسییە وایە بەڵکو خراپ تریش ، بەڵام هەست بەمە ناکات جگە لـە دڵـی زینـدوو ، بۆیە شاعیر دەڵێت : وَمَا لِجُرْحٍ بِمَيِّتٍ إِيلاَمُ ـ واتـە : مـردوو چـەندە برینـداری کـەی ئازاری پێناگات [٥٠] .

جا کاتێك خۆش حاڵی بەندە لەهەردوو دونیادا هەڵواسراو بوو بە ڕێبازی پێغەمبەرەوە ﷺ پێویستە لەسەر هەموو کەسێك کە ئامۆژگاری نەفـسی خـۆی دەکـات وە خـۆش حاڵی و سەرفرازی بۆی دەوێت ، ڕێباز و ژیان و هەڵسوکەوتی پێغەمبەر ﷺ بناسـێت وە ئەوەشی کە پێی دەردەچێت لە گرۆی نەفامان بە پێغەمبەر ﷺ وە ئەوەشی کە پێـی

[٥٠] ئەو نیو دێڕە شعرە هی موتەنەبییە سەرەتاکەی ئەمەیە ((مَنْ يَهُنْ يَسْهُلِ الهَوَانُ عَلَيهِ)) واتە : هەرکەسێك سووکایەتی بکـات بەخـەڵك ئەوا سووکایەتیش لەسـەری ئاسانە . ئەمە لەشعرێکە موتەنەبی مەدحی ئەبو الحوسـەین دەکات کە ناوی عەلی کوڕی ئەحمەدی المـڕی یـە ، بڕوانە دیوانی موتەنەبی لاپەڕە : ١٦٤ ـ دار بیروت .

دەچێتە ڕیزی شوێن کەوتوانی و کۆمەڵەکەی ، جا خەڵکی ئالەم حاڵەدا لە نێوان یـان سەربەخۆیە ، یاخود کۆششی زۆرە ، یاخود بـیّ بەشــە ، فـەزڵ و بەخـشش بەدەسـت پەروەردگارە دەیبەخشێت بە هەر کەسێك کە بیەوێت ، وە هـەر پـەروەردگار خـاوەن بەخششی گەورەیە)) [٥١] .

هـەر لەبـەر ئەمەیـە هـەر کەسـێك سـونەت بخوێنێـت و فێـری ببێـت وە بیربکاتـەوە لەوصیفاتانەی پێغەمبەر ﷺ کە باسیان هـاتووە لــە قورئـان و سـوونەت و کتێبـەکانی سیرەدا ، ئەوا خێر بۆ نەفسی خۆی زیاد دەکات ، وە خۆشەویـستی بـۆ پێغەمبـەر ﷺ زیاد دەبێـت ، وە ئـەو خۆشەویـستییە شـوێن کـەوتنی پێغەمبـەری ﷺ بـەمیرات بـۆ دەگرێت لــە کـردەوە و گوفتـاردا ، بۆیـە ـ بنـچینەی بنـچینەکان زانـستە وە سـوود بەخشترینی زانستەکان ڕوانین و تێڕامانە لە ژیانی پێغەمبەرو ﷺ هاوەڵـەکانی (ڕەزای خوایان لێبێت))) [٥٢] .

جا بۆ وێنە هەر کەسێك بڕوانێت لەو وتەیەی خـوای گـەورە سـەبارەت بـە وەصـفی پێغەمبەرەکەی ﷺ وە چەند ئایەتێکی تریش : کـە دەفـەرموێت : ﴿لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾﴾
التوبة: ١٢٨

واتە : سوێند بێت بێگومان هاتووە بۆتان پێغەمبەرێك لە خۆتـان هـەر نارەحەتییـەکتان تووش بێت بەلایەوە سەختەو پێی نارەحـەت دەبێـت ، زۆریـش سـوورە لەسـەر بـڕوا هێنانتان بۆ بڕواداران زۆر دڵسۆز و بەبەزەییە .

وە ئـەم وتەیـەی پـەروەردگاریش کـە دەفـەرموێت : ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾﴾
القلم: ٤

---

[٥١] " زاد المعاد " (ص ـ ٦٩،٧٠) .
[٥٢] " صيد الخاطر " لابن الجوزي (ص : ٦٦) .

واته : بێگومان تۆ لەسەر خوو ڕەوشتێکی زۆر گەورەو پەسەندی .

وە هەروەها ئەم وتەیەی پەروەردگاریش کە دەفەرموێت : ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ﴿١٥٩﴾ ﴾ آل عمران: ١٥٩

واته : بەهۆی ڕەحمەت و میهرەبانی و بەزەیی پەروەردگارەوەیە کە تۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە نەرم ونیان بوویت لەگەڵیاندا خۆ ئەگەر تۆ قسە ڕەق و تووڕەو دڵ ڕەق بویتایە ئەوا دەورووبەریان چۆڵ دەکردیت .

وە بیربکەرەوە لە سونەت و تێی بڕوانە کە هاتووە لە هاوەڵانەوە (ڕەزای خوایان لێبێت) لە وەصفی پێغەمبەر ﷺ وەك فەرموودەی دایکمان عائیشە (ڕەزای خوای لێبێت) کە دەفەرموێت : ((مَا خُيِّرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ أَمْرَيْنِ ، إلاّ أَخَذَ أَيْسَرَهُمَا ، مَا لَمْ يَكُنْ إِثْماً فَإِذَا كَانَ إِثْماً كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ ، وَمَا إِنْتَقَمَ لِنَفْسِهِ إلاّ أَنْ تُنْتَهَكَ مَحَارِمُ اللهِ فَيَنْتَقِمُ للهِ بِهَا)) [٥٣] .

واته : هەرگیز پێغەمبەر ﷺ لە نێوان دوو کاردا سەرپشك نەکراوە هەمیشە ئاسانەکەیانی وەرگرتووە ئەگەر تاوان نەبووبێت ، جا ئەگەر تاوان بوایە دوورترین کەس دەبوو لێی وە هەرگیز لەبەر خاتری خۆی تۆڵەی نەسەندووە مەگەر سنووری خوا بەزێندرابێت ئەوکاتە تۆڵەی سەندۆتەوە لەبەر خوا .

وە لەفەرموودەی ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (ڕەزای خوای لێبێت) دەفەرموێت :
((خَدَمْتُهُ ﷺ عَشْرَ سِنِينَ ، فَوَاللهِ مَا قَالَ لِي أُفٍّ قَطُّ ، وَلا قَالَ لِشَيْءٍ فَعَلْتُهُ : لِمَ فَعَلْتَ كَذَا ؟ وَلا لِشَيْءٍ لَمْ أَفْعَلْهُ : أَلا فَعَلْتَ كَذَا ؟))[٥٤] .

واته : دە ساڵ خزمەتی پێغەمبەرم ﷺ کرد جا سوێند بەخوا هەرگیز ئاخ و ئۆفی لێنەکردم وە هەرگیز شتێکی پێنەوتم کە کردبووم ، بۆچی وات کرد ؟ وەبۆ شتێکیش کەنەمکردبێت ، خۆزگە ئەوەت بکردایە .

وە دەفەرموێت : ((كَانَ ﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ ، وَأَجْمَلَ النَّاسِ ، وَأَشْجَعَ النَّاسِ)) [٥٥] .

---

[٥٣] أخرجه البخاري (٦:٦٦ ـ فتح) ، و مسلم (٤:١٨١٣) .
[٥٤] أخرجه البخاري (١٠:٤٥٦ ـ فتح) ، و مسلم (٤:١٨٠٥) .

واته : پێغەمبەر ﷺ سەخی ترین کەس بوو ، وە جوانترین کەس بـوو ، وە ئـازا تـرین کەس بوو .

وە دەفەرموێت : ((كَانَ رَسُولُ ﷺ أَحْسَنَ النَّاسِ خُلُقاً))[56].

واته : پێغەمبەر ﷺ جوانترینی خەڵك بوو لەڕەوشتدا .

وە فەرموودەی عەبدوڵڵای کوڕی عـەمر (ڕەزای خوایـان لـێبێـت) : دەڵـێ : ((أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمْ يَكُنْ فَاحِشاً وَلا مُتَفَحِّشاً ، وَ أَنَّهُ كَـانَ يَقُـولُ :((خِيَـارُكُم أَحْـسَنُكُم أَخْلاَقاً))[57].

واته : بێگومان پێغەمبـەر ﷺ نـە قـسەی خـراپ و ناشـرینی دەکـرد و نـە بلاویـشی دەکردەوە وە پێغەمبەر ﷺ دەیفەرموو : ((باشترینتان ئەوەتانە کـە زۆر خـو ڕەوشـتی جوانە)).

وە لەفەرموودەی ئەبو سەعیدی خودریدا (ڕەزای خوای لـێبێـت) : دەڵـێ : ((كَـانَ رَسُولُ ﷺ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ العَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا ، وَكَانَ إِذَا كَرِهَ شَيْئاً عَرَفْنَاهُ فِي وَجْهِهِ))[58].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ صیفەتی وابوو لە کچە عازەبی ناو دەوار شەرمی زیاتر بوو وە کاتێك شتێکی پێناخۆش بووایە بەدەمووچاویدا دەمانزانی .

وەجگە لەمەش کەباسکردنیان زۆری دەوێت .

بێگومان هەر کەسێك بیر لـەمـە بکاتـەوە ئەوپـەڕی سـوودی لێوەردەگرێـت ، پاشـان بێگومان ئەمە گەورەترین هۆکارە کە خۆشەویستی بەهێز دەکات لەدڵی موسوڵماندا بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ وە خۆشەویستی زیاتر بۆ پێغەمبەر ﷺ زیادەیە لـەباوەڕدا ، وە ئـەم خۆشەویـستییە شـوێن کـەوتنی و کـردەوەی چـاکیش بـەمیرات دەگرێـت ، وە ئەمـە لەگەورەترین دەرگاو ڕێگاکانی هیدایەتە .

---

[55] أخرجه البخاري (٦:٩٥ ـ فتح) ، و مسلم (٤:١٨٠٢) .
[56] أخرجه مسلم (٣:١٦٩٢) .
[57] أخرجه البخاري (١٠:٤٥٦ ـ فتح) ، و مسلم (٤:١٨١٠) .
[58] أخرجه البخاري (٦:٥٦٦ ـ فتح) ، و مسلم (٤:١٨٠٩) .

وە بێگومان پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) فەرموویەتی بۆ هیدایەت چەند هۆکارێك و چەند ڕێگایەکی جۆراوجۆر هەیە ، ئەمەش لـە بـەزەیی پـەروەردگارە بـۆ بەندەکانی ، لەبەر جیـاوازی بـیر و هـۆش و چـاو ڕۆشـنیان ، وە فەرمووویـەتی لـەو هۆکارانە بیرکردنەوە لـە حاڵ و وەصفەکانی پێغەمبەر ﷺ وە ئەمەش هۆکاری هیدایەتی هەندێك لەخەڵکە .

جا (ڕەحمەتی خوای لێبێت) فەرموویەتی : لەخەڵکدا هەیە هیدایەت وەردەگرێت بـە شارەزایی و ناسینی بەحاڵی پێغەمبەر ﷺ وە ئەوەشی کەلەسەری درووست کراوە لـە تەواوی ڕەوشتەکان و کردەوەکان و صیفاتەکانی ، وە عـادەتی پـەروەردگاریش وایـە کەسێك سەر شۆڕ ناکات کە ئەم وەصفانە و ئەم کردەوانـە ڕەنگـی تیـادا دابێتـەوە ، لەبەر زانستی بە پەروەردگار و ناسینی ، وە کەسـێکیش سـەر شـۆڕ ناکـات کـە بـەم شـێوازە بێـت ، هـەروەك دایکـی بـاوەڕ داران خەدیجـە (ڕەزای خـوای لێبێـت) بـە پێغەمبەری ﷺ وت : ((أَبْشِرْ فَوَاللهِ لَنْ يُخْزِيَكَ اللهُ أَبَدًا ، إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ ، وَ تَصْدُقُ الحَدِيثَ ، وَ تَحْمِلُ الكَلَّ ، وَ تَقْرِي الضَّيفَ ، وَ تُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الحَقِّ)) [٥٩] [٦٠] .

واتە : پێی فەرموو : ((مژدەت لێبێت هـەرگیز پـەروەردگار سـەر شـۆڕت ناکـات ، چونکە تۆ خزمایەتی بەجێدەهێنیت و لـە ووتەدا ڕاستگۆ دەبیت و باری نارەحتی خەڵك دەخەیتە سەرشانی خۆت و ڕێز لـە میوان دەگریت و یارمەتی و کۆمـەکی ڕاسـتییەکان دەکەیت)) .

وە شـێخ ابـن الـسعدی (ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت) فەرموویـەتی : لـە ڕێگاکـانی پێویستیەکانی باوەڕ و هۆکارەکانی ، ناسینی پێغەمبەرە ﷺ وە ناسینی ئەوەشی کە ئـەو لەسەری بووە لـە ڕەوشتە بەرزەکان و صیفاتە تەواوەکان جـا هەرکەسـێك بەتـەواوی بیناسێت ئەوا گومانی لەڕاستی خۆی و ڕاستی ئەوەشی کە پێـی هـاتووە لـە قورئـان و

---

[٥٩] رواه البخاري (١:٣٣ ـ فتح) ، و مسلم (١:١٤١) ، ئەم فەرموودەیە بەشێکە لە فەرموودەیەکی درێژ .

[٦٠] ((مفتاح دار السعادة)) (ص: ٣٤٠) ، وانظر أيضا (ص: ٣٢٣) .

سونەت و دینی ڕاست بۆ درووست نابێت ، هەروەك چۆن خوای گەورە دەفەرموێت :
﴿أَمۡ لَمۡ يَعۡرِفُواْ رَسُولَهُمۡ فَهُمۡ لَهُۥ مُنكِرُونَ ﴿٦٩﴾﴾ المؤمنون: ٦٩ .
واتە : یاخود ئەوەیە کە ئەوانە پێغەمبەرەکەیان نەناسیوە بۆیە ئاوا دژی دەوەستن و نکوڵی لێدەکەن .
بۆیە ناسینی پێغەمبەر ﷺ پەلە و خێرایی پێویست دەکات بۆ بەندە بۆ باوەڕ هێنان لەوانەی کە باوەڕیان نەهێناوە ، وە باوەڕی زیادەش بەرجەستە دەکات بۆ ئەوانەی کە باوەڕیان پێهێناوە .
وە پەروەردگار خەڵکی هان دەدات بۆ بیرکردنەوە و تێڕامان لە حاڵی پێغەمبەرﷺ کە بانگخوازە بۆ باوەڕ ، دەفەرموێت : ﴿ ۞ قُلۡ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍۖ أَن تَقُومُواْ لِلَّهِ مَثۡنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُواْۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا نَذِيرٞ لَّكُم بَيۡنَ يَدَيۡ عَذَابٖ شَدِيدٖ ﴿٤٦﴾﴾ سبا: ٤٦.
واتە : تۆ ئەی پێغەمبەرﷺ بڵێ بەو کۆمەڵە بێ باوەڕە سەرکەشانە من بەیەك وشە و خەصڵەت ئامۆژگاریتان دەکەم کە لەبەر خوا دوو دوو یەك یەك هەستن و هەوڵبدەن پاشان بیربکەنەوە جا ئەو کاتە باش دەزانن کە هاوەڵەکەتان کە پێغەمبەرە ﷺ شێت نییە ((جنۆکەی لەگەڵ نیە)) هەروەك ئێوە دەڵێن بەڵکو ئەو هۆشیار کەرەوە و بێدار کەرەوەیە وە دەیەوێت لە سزای قورسی ڕۆژی دوایی ئاگادارتان بکاتەوە .
وە پەروەردگار سوێن دەخوات بە کامڵی و تەواوی ئەوە پێغەمبەرە ﷺ وە گەورەیی ڕەوشتی ، وە کامڵ ترین مرۆڤە بەم ئایەتە کە دەفەرموێت : ﴿نٓۚ وَٱلۡقَلَمِ وَمَا يَسۡطُرُونَ ﴿١﴾ مَآ أَنتَ بِنِعۡمَةِ رَبِّكَ بِمَجۡنُونٖ ﴿٢﴾ وَإِنَّ لَكَ لَأَجۡرًا غَيۡرَ مَمۡنُونٖ ﴿٣﴾ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٖ ﴿٤﴾﴾ القلم ١ : ٤ .
واتە : سوێند بە " قەڵەم " و بەهەر شتێکی ڕاست و درووست کە پێی دەنووسن ، ئەم سوێندە بۆ پاکێتی پێغەمبەرە ﷺ لەو بوهتانانەی کە بۆی دەکرا دەمێ دەیانووت شێتە

دەمێ دەیانووت جادوو کەرە ، تۆ بەرامبەر ناز و نیعمەت و چاکەی پەروەردگارت شێت نیت هەروەك ئەو نەفامانە دەڵێن ، وە بێگومان تۆ پاداشتێکی بەردەوام و نەبڕاوەت بۆ هەیە ، وە بێگومان بەڕاستی تۆ لەسەروو خوو ڕەوشتێکی بەرزەوەیت .
پێغەمبەر ﷺ گەورەترین بانگخوازە بۆ باوەڕ لە صیفات و ئاکارە جوانەکانیدا ، وە لە وتە ڕاستەکانی و کردەوە ڕاست و ڕەواکانیدا ، گەورەترین و تەواوترین پێشەوایە ، هەروەك پەروەردگار دەربارەی دەفەرموێت : ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ﴿٢١﴾ ﴾ الأحزاب: ٢١ .
واتە : بەڕاستی پێغەمبەر ﷺ چاکترین نموومەی ڕێك و پێکی و سەرمەشقە بۆتان .
وە پەروەردگار دەربارەی پێمان دەفەرموێت :﴿ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ﴿٧﴾ ﴾ الحشر: ٧ .
واتە : پێغەمبەر ﷺ چی پێدان و لەچیدا فەرمانی پێکردن ئەوا جێبەجێی بکەن وە لەچیشدا ڕێگری لێکردن ئەوا ئێوەش لێی دوور بکەونەوە و مەیکەن .
وە بەڕاستی خوای گەورە دەربارەی خاوەن هۆش و ئەقڵەکانی کە تایبەتی بوونەوەرانن دەفەرموێت دەڵێن : ﴿ رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا : واتە : پەروەردگار بێگومان ئێمە گوێمان لە بانگخوازێك بوو ، کە پێغەمبەرە ﷺ : يُنَادِي لِلْإِيمَانِ ـ بانگەشەی دەکرد بۆ باوەڕ هێنان ، بە وتەی و ڕەوشتی و کردەوەی و دینەکی و وە بە هەموو حاڵی دەیفەرموو :أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا ﴿١٩٣﴾ ﴾ آل عمران: ١٩٣ . باوەڕ بێنن بە پەروەردگارتان ئێمەش باوەڕمان هێنا باوەڕێك کە گومان نەچێتە ناوی ، هەر لەبەر ئەوەیە پیاوێکی دادپەروەر کە هیچ ویستێکی نەبوو جگە لە شوێن کەوتنی ڕاستی ، هەر بەوەندەی کە پێغەمبەری ﷺ ببینیایە یاخود وتەیەکی ببیستایە یەکسەر پەلەی دەکرد بۆ باوەڕ هێنان

بێ ، وە گومانیشی نەدەبوو لە پەیامەکەیدا ، بەڵکو زۆربەیان تەنها بەبینینی دەموچاوی جوانی دەیزانی ئەمە دەموو چاوێکی درۆزن نییە)) [61] .

[61] ((التوضيح البيان)) (ص: ٢٩،٣٠) .

چوارەم :-

بیرکردنەوە لە جوانییەکانی ئاینی ئیسلام

بێگومان ئاینی ئیسلام هەمووی جوانییە بیرو باوەڕی ڕاستترینی بیر و باوەڕ و سوود بەخشترییانە ، وە ڕەوشتەکانی جوانترین ڕەوشتەکانە ، وە کردەوەکانی و یاساکانی جوانترینی یاساو داد پەروەرترییانە .

جا بەم ڕوانین و تێڕامانە گەورە و جوانە لە جوانییەکانی ئەم ئاینە ، پەروەردگار باوەڕ جوان دەکات لەدڵی بەندەدا ، وە خۆشەویستی دەکات لەلای ، هەروەك بەو باوەڕە منەتی داوە بەسەر هەڵبژاردەی دروست کراوەکانی بەم فەرمایشتەی کە دەفەرموێت:

﴿ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ حَبَّبَ إِلَيۡكُمُ ٱلۡإِيمَٰنَ وَزَيَّنَهُۥ فِي قُلُوبِكُمۡ ۝٧ ﴾ الحجرات: ٧ .

واتە : بەلآم پەروەردگار بڕوای لا خۆشەویست کردوون وە لەنێو دڵتاندا ڕازاندویەتییەوە .

بۆیە باوەڕ لەدڵدا لەگەورەترین شتە خۆشەویستەکانە ، وە جوانترینی شتەکانە ، وە بەبۆنەی ئەوەوە بەندە شیرینی باوەڕ دەچێژێت و دەستی دەکەوێت لە دڵیدا و ناخیشی جوان دەکات بە بنەماکانی باوەڕ و ڕاستییەکانی ، وە ئەندامەکانی جەستەش جوان دەبێت بەکردەوەکانی باوەڕ [٦٢] .

وە پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) فەرموویەتی : ((کاتێك بیرتکردەوە و ڕوانیت لە حیکمەتە جوان و درەوشاوەکان لەم ئاینە تۆکمەیەدا و ئەم میللەتە پاك و ئەم شەریعەتە موحەممەدییەدا کە هیچ دێڕ و ووشەیەك ناتوانێت بەتەواوی باسی بکات و وە هیچ وەصفێك ناگات بەجوانییەکەی وە پێشنیاری هیچ کەس لەهۆشمەندانیش ئەگەر ئەقڵی هەرهەموویان کۆببێتە لەسەر ئەقڵی ئاقڵ ترینیان بەگوێرەی ئەقڵە تەواو و

---

[٦٢] انظر : ((التوضیح البیان)) لابن السعدی ، (ص : ٣٢،٣٣) .

بەرزەکان هەر ناتوانێت بگات بە جوانییەکەی و شایەتی دان بەگەورەییەکەی ، وە هیچ شەریعەتێك نەهاتۆتە دنیاوە تەواوترو گەورەتر بێت لەم شەریعەتە ، خۆی بۆ خۆی شایەت و شایەتی بۆ دراوە ، بەڵگەیەو بەڵگە بۆ هێنراوەیە ، داواکار و بەڵگەشە ، وە ئەگەر پێغەمبەر ﷺ بەبەڵگەوە نەهاتایە ئەوا خۆی بەس بوو بە بەڵگە و شایەت و نیشانە کە لەلای پەروەردگارەوەیە)) [٦٣] .

هەر لەبەر ئەمەیە کە بیرکردنەوە لەجوانییەکانی ئەم دینە و وە ڕوانیین لەوانەی کە تێیدا هاتووە لە فەرمانەکان و قەدەغە کراوەکان و بابەتە دانراوەکانی شەرع و یاساکان و ڕەوشتەکان و ئادابەکان ، لە گەورەترینی بانگخواز و پاڵنەرەکانە بۆ چوونە ناوی بۆ کەسێك کە باوەڕی نەهێنابێت ، وە بۆ زیاد بوونی باوەڕی کەسێك کە باوەڕی هەبێت بەڵکو کەسێك بیرکردنەوەی بەهێز بێت لەجوانییەکانی ئەم ئایینەو وە پێیەکانی دامەزراو بێت لە ناسینی و ناسینی جوانییەکانی و تەواویەتێکەی و وە ناشرینی ئەو کەسەی سەرپێچی بکات ، ئەوا دەبێت بە بەهێزترینی کەس لە باوەڕدا و وە جوانترینیان لە دامەزراویدا لەسەری و وە بەهێزترینیان لە دەست پێوە گرتنی .

هەر لەبەر ئەمەیە کە پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) فەرموویەتی :

((مەبەست ئەوەیە کە کەسەتایبەتەکانی ئەم ئوممەتەو بەهۆشترینیان و ژیرترینیان ، کاتێك ئەقڵ و هۆشیان شایەتی جوانی و گەورەیی و تەواوی ئەم دینەی دا ، وە شایەتی ناشرینی و کەمی و کەم نرخی ئەوانەی دا کە سەرپێچی دەکەن ئەوا باوەڕ و خۆشەویستی باوەڕ تێکەڵی خۆشی ناو دڵیان بوو ، جا بۆیە ئەگەر سەرپشك بکرێت کە بخرێتە ناو ئاگرەوە یاخود ئاینێکی تر هەڵبژێرێت ئەوا هەڵدانە ناو ئاگر و لێکردنەوی ئێسکەکانی هەڵدەبژێرێت لەبری گۆڕینی ئایینەکەی ، وە ئەم وێنەیەش هی ئەو کەسانەیە کە پێیەکانیان جێگیر بووە لە باوەڕدا ، وە دوور ترینی کەسن لە

---

[٦٣] ((مفتاح دار السعادة)) (ص : ٣٢٤) ، و انظر أيضا (ص : ٣٢٨) وما بعدها .

هەڵگەڕانەوە لە دین ، وە ڕاسترینیانن بە دامەزراوی لەسەری هەتا ڕۆژی گەشتنەوە بە پەروەردگار)) [٦٤] .

وە شایەتی لێرەدا بۆ ئەو وتەیەی کە پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) فەرمووی ـ ئەم فەرموودەیەی ئەنەسی کوڕی مالیکە (ڕەزای خوای لێبێت) : کە دەفەرموێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ثَلاَثٌ مَن كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلاَوَةَ الإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ اللهُ وَ رَسُولَهُ أَحَبَّ إِلَيهِ مِمّا سِوَاهُمَا ، وَ أَنْ يُحِبَّ المَرْءَ لا يُحِبُّهُ إلاّ للهِ ، وَ أَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ)) [٦٥] .

واتە : سێ شت هەیە هەر کەسێك تیایدا بێت ئەوا شیرینی ئیمانی دەست کەوتووە ، کە خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ خۆشەویستر بێت لەلای لە هەموو شتێك ، وە خەڵکی خۆش بوێت خۆشی نەوێت تەنها لەبەر خوا نەبێت ، وە پێی ناخۆش بێت کە بگەڕێتەوە بۆ کوفرو بێباوەڕی هەروەك چۆن پێی ناخۆشە کە هەڵبدرێتە ناو ئاگرەوە .

ئائەوەیە کە شیرینی باوەڕی چەشتووە ، وە خۆشییەکەی تێکەڵی ڕەشییەکانی ناو دڵی بووە ، وە بووە بە ڕۆشنایی و نور بۆی ، وە ئارامی پێگرتووە توووند ترین ئارامی ، نزیك نییە دوای ئەوە کە بگەڕێتەوە بۆ کوفر و گومڕایی و شوێن کەوتنی هەواو گومانە درۆکان ، بەڵکو لە چەسپاو ترینی خەڵکە لە باوەڕدا وە توندترینیانە لە دامەزراوی و دەست پێوە گرتنیدا ، وە بەهێز ترینیانە لە پەیوەندی بە خوای خۆی و دروستکارییەوە چونکە چۆتە ناو ئیسلامەوە بە زانست و متمانە و ناسینەوە ، بەهاو جوانی و پاکێتی ئیسلامی ناسیوە ، وە جیاوازییەکانیشی لە دینەکانی تر ، بۆیە ڕازی بووە پێی کە ببێت بە دین بۆی ، وە هۆگر دەبێت پێی بە بەهێزترینی هۆگری ، چۆن دوای ئەمە ویستی گۆڕینی دەبێت ، یان دەیەوێت ڕووی خۆی لێوەرگێڕێت ، یاخود بیەوێت کە لاچێت لەسەری و بیگۆڕێت .

---

[٦٤] ((مفتاح دار السعادة)) (ص : ٣٤٠،٣٤١) .

[٦٥] أخرجه البخاري (١:٦٠ ـ فتح) ، و مسلم (١:٦٦) .

هەر لەبەر ئەمەیە بێگومان لە سوودە گەورە دەرهێنراوەکان لەم فەرموودەیە ئەوەیە کە دەژمێررێت بە بەڵگەیەك لە بەڵگەکانی ئەهلی سوونە و جەماعە لەسەر زیاد بوونی باوەڕ و کەمبوونەوەی ، وە جیاوازی ئەهلی سوونە و جەماعە تیایدا ، هەروەك باوکم فەرموویەتی (خوا بیپارێزێت) : دەربارەی تێگەیشتنی ئەم فەرموودەیە و ئەوەشی لێی دەردەهێنرێت ـ وە چەند شتێکی باس کردووە یەکێك لەوانە ـ لەم فەرموودەیەدا بەڵگە هەیە لەسەر جیاوازی خەڵکدا لە باوەڕدا ، وە باوەڕ زیاد دەکات بە گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ وە کەمیش دەکات بە تاوان ، وە هەر کەسێك ئەو سێ ئاکارەی فەرموودەکەی تیادا بێت ئەوا شیرینی باوەڕی دەست کەوتووە بەپێچەوانەی غەیری خۆی [٦٦] .

[٦٦] ((عشرون حديثا من صحيح البخاري دراسة أسانيدها و شرح متونها)) للوالد الكريم الشيخ عبد المحسن العباد ، حفظه الله و رعاه (ص : ١٦٨) .

پێنجەم : ـ

خوێندنەوەی ژیانی پێشینەی ئەم ئومەتە

بێگومان پێشینەی ئـەم ئومەتـە : هـاوەڵانی پێغەمبـەرو ﷺ شـوێن کـەوتوانی خـەڵکی سـەرەتای یەکـەمی ئیـسلام بـوون ، ئـەوان چـاکترینی سـەدە و پـارێزەری ئیـسلام و ڕێنیشاندەری مرۆڤەکان و شێری کۆسپەکان بوون و خەڵکی ئامادە بوو بوون لـە جێگە گەورە و نارەحەتیەکاندا وە هەڵگری ئـەم دینـە و گـوازەرەوەی بـوون بـۆ ئەوانـەی لەدوای ئەوانە هاتن لە جیهاندا ، بەهێزترینی کەس بوون لـە بـاوەڕدا دامـەزراو تـرین بوون لە زانستدا و چاکترین بوون لە دڵدا و پاکترین بوون لـە نەفـسدا ، وە تایبـەت کراوە لە ناویشیاندا هاوەڵانی پێغەمبـەر ﷺ (ڕەزای خوایـان لێبێـت) ئەوانـەی کـە پەروەردگار شەرەف مەندی کردن بەبینی پێغەمبەر ﷺ وە ناز و نیعمەت داری کردن بە بەڕوانین بۆ شەوقی ، وە ڕێزداری کردن بە بیستنی دەنگی و ئارامی بە وتەکانی ، وە ئاینیان لێوە وەرگرت بـە پـاراوی و نـەرم و نیـانی ، وە دڵیـان بەهۆیـەوە دامـەزرا و نەفسیشیان پێی ئارام بوو وە دامەزران لەسەری وەك دامەزراوی کێوەکان .

وە بەسە لە ڕوونکردنەوی گەورەیی ئەواندا کە پـەروەردگار بـەم فەرمایـشتەی پێیـان دەفەرموێت :﴿ كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ أُخۡرِجَتۡ لِلنَّاسِ ﴿١١٠﴾ ﴾ آل عمران: ١١٠ .

واتە : هاوەڵان (ڕەزای خوایان لێبێت) چاکترینی گەلەکانن ، وە سـوود بەخـشترینی خەڵکن بۆ خەڵك .

وە لە " صەحیحی پێشەوا موسلیمدا " لە ئـەبو هـورەیرەوە (ڕەزای خـوای لێبێـت) دەفەرموێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خَيرُ أُمَّتِي القَرْنُ الَّذِي بُعِثْتُ فِيهِ ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُم ...)) [٦٧] .

---

[٦٧] صحيح مسلم (٤:١٩٦٤) و أخرجاه في ((الصحيحين)) من حديث عمران بن حصين بلفظ : ((خير أمتي قرني ، ثم الذين يلونهم)) : البخاري (٣:٧ ـ فتح) ، و مسلم (٤:١٩٦٤) .

واتە : ((چاکترینی ئومەتەکەم ئەو سەدەیەیە کە تیایدا نێردراوم ، پاشان ئەوانـەی کـە بەدوایاندا دێن)) .

جا هەر کەسێك بیربکاتەوە لـە حاڵی ئەو کۆمەڵە هەڵبژاردەیە وە ژیانیان بخوێنێتـەوە و چاکەکانیان بزانێت وە بیربکاتەوە لەوەی کە لـەسەری بوون لـە خورەوشتێکی گەورەو جوان (واتە لـەسەر ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ) وە پابەند بوون بە پێغەمبەری گەورە و پیرۆزەوە ﷺ وە لـەسەر پەیمان بۆ باوەڕ و ترسان لە تاوان و سەرکەشی و خۆپاراستن لە ڕووپایی و دوو ڕوویی ، وە ڕووکردنە گوێڕایەڵی و پێشبڕکێکردن لـە کاری چاکە جا بڕوانە بە ووردی لـە حاڵیان و بەهێزی باوەڕیان و پتەوی بەندایەتییان بۆ پەروەردگار و بەتەنگەوە چوونیان بۆ سەر گوێڕایەڵی پەروەردگار و پشتکردنیان لە دونیـای لـەناو چوو وە ڕووکردنیان بەرەو دوا ڕۆژی بێ کۆتایی ، چونکە لـە ماوەی ئەو بیرکردنەوە و ڕوانینـە لـەسـەر هەنـدێك برگـە لـە جوانییـە زۆرەکـان لـە وەصـفکانیان مرۆڤـەکان ڕادەگرێت و بانگیان دەکات بەڕاستی شوێن کەوتنیان و خۆشەویستی خـۆ ڕازاندنـەوە بە صـیفاتەکانیان و یادکردنـەوەیان یادکردنـەوەی بەندایەتییـە بـۆ پـەروەردگار ئینجـا بیرکردنەوەی حاڵیان باوەڕ بەهێز دەکات و دڵـەکان ڕۆشـن دەکاتـەوە ، ئـای چـەند جوانە کە بێژراوە : كَرِّرْ عَلَيَّ حَدِيثَهُم يَا حَادِي   فَحَدِيثُهُم يَجْلِي الفُؤَادَ الصَّادِي .

دووبارەی بکەرەوە بەسەرمدا باس و خواستیان ئەی ئـەو کەسـەی حـەیران بـۆ وشـتر دەڵێیت   چونکە باس و خواستیان دڵی تینو ڕۆشن و پاراو دەکات .

وە جێگـەی بیرکردنـەوە و بـەدوادا گـەڕان لـە ژیـان و هەواڵـەکانی ئـەو کۆمەڵـە هەڵبژاردەیە وە سوود وەرگرتن لەوانەی کە بە صەحیحی لە پەرتووکەکانی مێـژوو و زوهد و وەرع چەند کتێبێکی تردا هاتووە ، جا ئەو بیرکردنـەوە و تێڕامانـە جـوانترین چواندن بۆ خاوەنەکەی بە میرات دەگرێت لـەو کۆمەڵە ، هەروەك شـیخ الإسـلام ابـن تیمیة : (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : (وَمَنْ كَانَ بِهِم أَشْبَهُ كَـانَ ذلـك فِيـهِ

أَكْمَلُ) [٦٨] : واته : هەر کەسێك زیاتر لەوان بچێت ئەوا هەمان خۆشەویستی و بەندایەتیکردنی ئەوانی تیادایە بۆ خوای پەروەردگار [٦٩].

وە پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت : ((مَنْ تَشَبَّهَ بِقَومٍ فَهُوَ مِنْهُم)) .

واته : هەر کەسێك خۆی بشوبهێنێت بە گەلێك ئەوا لەوانە .

جا ئەوانەی کە لەپێشەوە ڕابوورد هەرهەموویان باوەڕ زیاد دەکەن و بەهێزی دەکەن ، وە هەرهەموویان بە پلە پلە لەژێر زانستی شەرعیدان ئەوانەی کە وەرگیراون لە قورئان و سوونەت و ئەوەی کە پێشینەی ئەم ئومەتە لەسەری بوون .

پاشان زانستەکانی تر جگە لە زانستی شەرعی وەك زانستی پزیشکی و ئەندازیاری و هەسارە ناسی و ژمێریاری و خۆراك ناسی و جگە لەمانەش لە زانستەکانی تر کە لەسەردەمی نوێدا فراوانە لەبەردەست خەڵکدا کە زیاتر لە ڕێژەی خۆی گوێی پێدەدرێت و هەوڵی بۆ دەدرێت ، هەتا زۆرێك لەوانەی کە گوێی زۆر پێدەدەن و هەوڵی بۆ دەدەن خەریك و بێ ئاگا بوون لە فێربوونی پێویستییەکانی دین و ئەو کارە دیار و ڕوونانەکانی کە پێویستن بزانرێت ، وە هەروەها ئەو زانستانەی تر کاریگەریەکی زۆر و دیاری هەیە لە زیاد بوونی باوەڕ بۆ کەسێك کە خۆی خەریك بکات پێوەی و گوێی پێ بدات بۆ بەدەست هێنانی ئەگەر نیاز و نییەتی پاك و ویستی ڕاست و دووری لە هەوا و ئارەزوو بێت .

وە چەند لە پیاوان باوەڕی هێناو زیادی کرد بە بۆنەی خەریکبوونی بە پزیشکییەوە و وەستانی لەسەر کارە سەر سووڕهێنەرەکانی پەروەردگار و ووردی کارەکانی لە درووستکردنی مرۆڤەکاندا ، وە ئەوەشی کە تیایدا دای ڕشتووە لە سەرسووڕهێنەرەکانی بوونەوەر وە ووردی کارەکانی ئەوەی کە هۆشەکان تووشی سەرسووڕهێنان دەکات و خاوەن ئەقڵەکان تووشی سەر لێشێوان دەکات .

---

[٦٨] ((العبودية)) (ص : ٩٤) .

[٦٩] لەبەرگرنگی و تەواوکاری بۆ قسەکەی پێشەوامان شەیخی ئیسلام پێمخۆشە قسە جوانەکەی وەکو خۆی بێنم بێ پچڕاندن ((العبودية شيخ الإسلام ابن تيمية (ص: ٤٦) - ولهذا كانت محبة هذه الأمة لله اكمل من محبة من قبلها وعبوديتهم لله اكمل من عبودية من قبلهم واكمل هذه الأمة في ذلك اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم ومن كان بهم اشبه كان ذلك فيه اكمل فأين هذا من قوم يدعون المحبة.))

﴿ لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ فِىٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ﴾ التين: ٤ .

واته : سوێند بەو شتانەی کە لەپێشوە پەروەردگار باسی کردووە بێگومان ئێمە ئادەم و نەوەیمان درووست کردووە لە جوانترین شێواز .

﴿ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٣﴾ ﴾ التغابن: ٣ .

واتە : بە جوانترین شێوە وێنەی کێشاون و سەرەنجامیش هەر بۆلای ئەوە .

﴿ وَفِىٓ أَنفُسِكُمْ ۚ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ ﴾ الذاریات: ٢١ .

واتە : هەروەها لە نەفسی خۆشتاندا چەندین پەند و حیکمەت ودانایی هەیە کە بەڵگـە لەسـەر تـاك و تـەنیایی پـەروەردگار وە بەڵگەشـە لەسـەر ئـەوەی کـە پـەروەردگار بوونەوەری بە بەلاش و خۆڕایی دروست نەکردووە .

وە هەروەها خەریکبوون بە کۆی زانستەکانی تر کە باوەڕی مرۆڤـەکان زیـاد دەکـات بەگوێرەی بیرکردنەوەی و تێڕامانی و گەڕانی بۆ بەدەست هێنانی ڕاستی ، وە کارەکان لـەسەرەتاو کۆتاییدا بەدەستی پەروەردگاری پـاك و بێگـەردە ، وە هـەر کەسـێك ئـەو بیەوێت ڕێنموویی دەکات بۆ ڕێگەی ڕاست .

پاشان بێگومان ئەم زانستانە کاریگەری لەسەر زیاد بوونی باوەڕ نابێت بەوە نەبێت کـە خاوەنــەکانیان بیربکەنــەوە و تێــڕامێنێن لــە نیــشانە و بەڵگــە ڕوون و ئاشــکراکانی پەروەردگار ، جا ئەگەر کاتێك ئەو زانستانە بیرکردنەوە و تێڕامانی لەدەستدا ئەوا ئەو سوودە ڕۆشنە و بەروبوومە گەورەیە لەدەست دەدات ، وە سـوود بـە خاوەنەکەشـی ناگەیەنێت ئەو سوودەی کـە دەگەڕێتـەوە بـۆ بـاوەڕی بـەزیاد بـوون و بـەهێزبوون و دامەزراوی .

وە ئەمـەش پێویـستی بیرکردنـەوە و تێڕامانمـان بـۆ ڕوون دەکاتـەوە لـە نیـشانەکانی پەروەردگار و درووستکراوەکانیدا ، وە هۆکاری دووەمە لە هۆکارەکانی زیاد بـوونی باوەڕە کە باسی ئەم بەشەشە کە دێت .

هۆكاری دووەم لە بشی پێنجەم : ـ

بیركردنەوە لە نیشانە گەردونیەكانی پەروەردگار

بێگومان بیركردنەوە لە گەردووندا و ڕووانیین لە درووستكراوە جۆراوجۆرە سەر سووڕهێنەرەكانی خوادا لە ئاسمان و زەوی و خۆر و مانگ و هەسارەكان و ئەستێرەكان و شەو و ڕۆژ و كێوەكان و درەختەكان و دەریا و ڕووبارەكان و جگە لەمانەش لەدرووستكراوەكانی پەروەردگار لەژمارە نایەت ، لەگەورەترینی بانگەشەی باوەڕ و وە لەسوود بەخشترینی هۆكارەكانی بەهێزبوونێتی .

بیربكەرەوە لە درووستكردنی ئاسمان وە چاو بگێڕە تیایدا جار لەدوای جار ، چۆن دەیبینیت لە گەورەترینی نیشانەكانە لە بەرزی و بلندی و فراوانی و جێگیردا بەشێوەیەك بەرز نابێتەوە وەك ئاگر وە داش نابەزێت وەك پارچەو كەل و پەلی قورس وە نە كۆڵەكەی لەژێردایە نە پەیوەندیشی بەسەروشیەوە هەیە ، بەڵكو ڕاگیراوە بە توانا و دەسەلاتی خودا ، پاشان بیربكەرەوە لە ڕێكێكەی نە شەق بوون و نە چاڵ و چۆڵی نە لارولوێری تێدایە .

پاشان بیربكەرەوە لەو ڕەنگەی كە لەسەری دانراوە ، كە جوانترین ڕەنگ و بەهێزترینیانە لەگەڵ گونجاویدا لەگەڵ چاودا .

وە بیربكەرەوە لە درووستكردنی زەوی و چۆنیەتی درووستكردنی ، دەیبینی لە گەورەترینی نیشانەكانی بەدیهێنەرەكیەتی پەروەردگاری پاك و بێگەرد درووستی كردووە كردوێتی بە ڕاخەر و لانكە و بێشە ، وە ملكەچی كردووە بۆ بەندەكانی ، وە ڕۆزی و خۆراك و ژیانیانی تیادا گێڕاوە ، وە چەند ڕێگای تیادا داناوە بۆ ئەوەی بێن و بڕۆن پیێدا بۆ پێویستیەكانیان و كار و كردەوەكانیان ، وە دایمەزراندووە بە كێوەكان وەك مێخ دایكوتیوە بۆ ئەوەی بیپارێزێت وە ئەملاولا و لەرزە بە بوونەوەرەكانی سەری نەكات ، وە جەمسەرەكانی فراوان كردووە و بەشێوەی هێلكەیی درێژی كردۆتەوە و

ڕایخستووه و فراوانی کردووه له لاکانییەوه وه کردویەتی به جێگای کۆبوونەوه بۆ زیندووەکانیان دەیان گرێته خۆی لەسەر پشتی مادەم زیندووبن ، وه هەروەها کردوێتی به جێگای کۆبوونەوه بۆ مردووەکانیان ، دەیان گرێته خۆی له ناو خۆیدا کاتێك دەمرن ، بۆیه پشتی نیشتیمانه بۆ زیندووەکان وه ناویشی نیشتیمانه بۆ مردووەکانیان .
پاشان بڕوانه بۆ زەوی دەیبینی وشك و مردوو ملکەچه ،وه کاتێك پەروەردگار بارانی بەسەردا دەبارێنێت بەجوڵه دێت و ئەژیەتەوه و گەشه دەکات و سەوز دەبێت و له هەموو جۆره گژوگیایەکی جوان دەڕوێت ئینجا سەرسوڕهێنەر ترینی سەوزایی دەردەکات له ڕوانین و دەرهاتنیدا خۆشحاڵکەره بۆ ئەوانەی لێی دەڕوانن وه سەخیشه بۆ ئەوانەی دەستی بۆ درێژبکەن (واته ـ بیانەوێت لێی بکەنەوه) .
پاشان بیربکەرەوه پەروەردگار چۆن ئەملاولاکانی زەوی ڕاگرتووه به کێوه دامەزراوه بڵنده پتەوەکان ؟ وه چۆن دایمەزراندوون بەجوانترینی دامەزراندن ؟ وه چۆن بەرزی کردوونەتەوه وه کردویەتی به پتەو ترینی بەشی سەر زەوی ، لەبەر ئەوەی تێك نەشکێت به درێژایی زەمان و یەك بەدوا یەکی باران و با بەسەریدا ، بەڵکو به وردترین شێوه دروستی کردووه و به باشترینیش دایناوه ، وه تیایدا دایناوه چەندین سوود و کانزا و کانی .
پاشان بیربکەرەوه لەو هەوا نەرم و نیانه ڕاگیراوەی نێوان ئاسمان وزەوی هەستی پێ دەکرێت به بۆنەی هەستی لێدانەوه لەکاتی هەڵکردنیدا هەست بەبوونی دەکرێت بەڵام خۆی نابینرێت ، دەشگەڕێت لەنێوان ئاسمان و زەوی ، وه باڵندەکانیش به ئەڵقه ئەڵقه به باڵەکانیان تیایدا دەگەڕێن هەروەك ئاژەڵه ئاوییەکان له ئاودا مەله دەکەن ، وه لاکانی و شەپۆلەکانی دەجووڵێنەوه لەکاتی هەڵکردنیدا هەروەك شەپۆلی دەریاکان دەجوڵێنەوه .
پاشان بیربکەرەوه چۆن پەروەردگار بەو بایه هەورێکی ملکەچ بەدی دەهێنێت له نێوان ئاسمان و زەویدا که دەیان بزوێنێت و بڵاویان دەکاتەوه پاشان نێوانیان یەك دەخات و هەندێکیان جوت دەکات به هەندێکیانەوه ، پاشان با موتوربەی دەکات ، ئەو

موتوربەیەی کە پەروەردگار ناوی لێناوە بە (لَوَاقِح) ، پاشان ڕەوانەی دەکات بۆ سەر جێگای خۆی بۆ ئەو زەوییەی کە پێویستی پێیەتی ، جا کاتێك هەورەکە لەسەرو ئەوزەوییەوە وەستا کە پێویستی بە ئاوە بارانی لێوە باری بەسەریدا ئەوا پەروەردگار بایەك لە بەرگە هەوادا بۆ ئەو هەورە دەنێرێت و بڵاوی دەکاتەوە ، بۆ ئەوەی ئەو بارانە هەمووی بەیەك جار لەو هەورە نەبارێت و زیان بەو جێگایە بگەیەنێت و کاولی بکات ، هەتا ئەو زەوییە تێر ئاو دەبێت پێویستی خۆی وەردەگرێت لەو بارانە ، ئینجا پەروەردگار لێی دەگرێتەوە ، ئەوەیە ئاو داشتە و تێر ئاوی زەوی هەڵگیراوە لەسەر پشتی باکان .

پاشان بیربکەرەوە لەو دەریایانەی کە دەوری زەوی و وڵاتانیان داوە ئەو دەریایانەی کە بەشێکن لە زەریای گەورە بەکۆی زەویدا بڵاو بوونەتەوە ، هەتا وشکانی زەوی و کێوەکان شاروشارۆچکەکان لەچاو ئاودا هەروەك دورگەیەکی بچکۆلە وایە لەناوەڕاستی دەریایەکی گەورەدا ، وە پاشماوەی زەویش غەرقی ئاوە ، ئەگەر وەستان و ڕاگرتنی پەروەردگاری باڵادەست نەبوایە بە توانا و دەسەڵاتی بۆ ئاو ئەوا ئاو سەر زەوی پڕدەکرد و سەردەکەوتە سەر هەمووی .

وە بیربکەرەوە لە شەو و ڕۆژ کە لە سەر سوڕهێنەر ترین نیشانەی پەروەردگارن ، چۆن شەوی کردووە بە پۆشاك و مایەی حەوانەوە و ئارامی جیهان دادەپۆشێت و جوڵەکان تیایدا دەوەستێت ، وە ئاژەڵەکان دەگەڕێنەوە لانەکانیان ، وە باڵندەکان دەگەڕێنەوە هێلانەکانیان ، وە ڕۆحەکان ئاسوودە دەبن و دەحەوێنەوە لە نارەحەتی کۆشش و هیلاکی ، هەتا ئەوکاتەی ڕۆحەکان ئارامی و ئاسوودەیی و سرەوتی خۆیانی لێوە وەردەگرن ، جا کاتێك بەدیهێنەر و شەق کەری شەو لە ڕۆژ کە پەروەردگارە هێز و زەرباز دێنێت کە مژەدەدەری ڕۆژە ئەوا ئەو تاریکییە تێك دەشکێنێت و پەرت پەرتی دەکات وە لای دەبات لەسەر جیهان جا ئەوانیش (واتە : مرۆڤەکان) دەبینن ، جا ئیتر ڕۆح لەبەران بڵاودوبنەوە و دەڕۆن بۆلای بژێوی و کارەکانیان و باڵندەکانیش لە هێلانەکانیان دەردەچن .

ئای لەو زیندوکردنەوەیە کە بەڵگە و نیشانەیە لەسەر توانا و دەسەلاّتی پەروەردگار لەسەر بەلێنی گەورە (کە قیامەت و زیندووکردنەوەیە) .
وە بیربکەرەوە لە بار و دۆخی خۆر و مانگ وەلە هەلّهاتن و ئاوا بونیاندا بۆ دامەزراندنی هەردوو ولاّتی شەو و ڕۆژ ، ئەگەر هەلّهاتنی ئەوان نەبوایە ئەوا کاری جیهان بەتاڵ و مایە پووچ دەبوو ، وە چۆن خەڵکی هەوڵی بژێویان دەدا وە چۆن هەڵسوکەوتیان دەکرد بۆ کارەکانیان ئەگەر ژیان هەمووی تاریکستان بوایە لەسەریان؟
وە چۆن خۆش بەخت دەبوون بەژیان لەگەڵ نەبوونی ڕووناکی﴿ تَبَارَكَ ٱلَّذِى جَعَلَ فِى ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَٰجًا وَقَمَرًا مُّنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنْ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾ ﴾ الفرقان: ٦١: ٦٢ .
واتە : بەرز و بلّندە ئەو پەروەردگارەی کە چەندین ئەستێرەی درەوشاوەی لە ئاسمانـدا داناوە و جێنشین کردووە وە چرایەکی پرشنگدار کە (خۆر) ە وە مانگێکی ڕۆشنیشی تێدا داناوە بۆ ڕووناکی شەو و ڕۆژ ـ وە هەر ئەو پەروەردگارەیە کە شەو و ڕۆژی جێنشین کردووە و بەنۆرە بەدوای یەکدا دێن ، جا ئەمانە بۆ کەسێکە کە بیربکاتەوە تیایاندا یاخود سوپاس گوزار بێت .
وە بیربکەرەوە لە درووستکردنی گیانلەبەر لەسەر جیاوازی صیفەتەکانی و چەشن و شێوەیان و چۆنیەتەکەیان و سوودەکانیان و ڕەنگەکانیان و وە ئەو شتە سەرسوڕهێنەرەی کە تیایاندایە ، تیایاندایە لەسەر سك دەڕوات ، وە تیایاندایە لەسەر هەردوو قاچی دەڕوات ، وە تیایاندایە لەسەر چوار پێ دەڕوات ، وە تیایاندایە قاچی بۆ کراوە بە چەك و تفاقی وەك خاوەن چنگەکان ، وە تیایاندایە دەنوکی بۆ کراوە بە چەك و تفاقی وەك داڵ و هەلّۆ و قەلە ڕەش ، وە تیایاندایە دانەکانی بۆ کراوە بە چەك تفاقی، وە تیایاندایە شاخەکانی بۆ کراوە بە چەك تفاقی بەرگری پێدەکات لەخۆی .
وە بیربکەرەوە و پەند وەربگرە بەگشتی لە دانانی ئەم جیهانە و گونجاندنی بەشەکانی و ڕێکخستنی لەسەر جوانترین ڕژێم و یاسا هەموو ئەمانە بەڵگەیە لەسەر تەواوی

دەسەڵاتی بەدیهێنەرەکەی و تەواوی زانستی و وە تەواوی حیکمەت و ووردبینییەکەی، کاتێك تۆ بیرتکـردەوە لـەم جیهانـە دەبینیـت وەك مـاڵێکی ئامـادە کـراو لـەهـەموو ئەوکەرەستانەی کە پێویستێتی ، ئاسمان سەقفێکی بەرزکراوەیە بەسەرییەوە ، وە زەویش لانکە و جێی ئارامی و ئاسوودەییەی ڕاخراو لانکەی جێنشینەکانێتی ، خۆر و مـانگیش دوو چران هەڵدێن تیایدا ، وە ئەستێرەکانیش وەك گڵۆپ و جوانکـاری وان بـۆی وە ڕێنیشاندەر و بەڵگەن بۆ کەسێك کە بیەوێت بـە ڕێگاکـانی ئـەم ماڵـەدا بـڕوات ، وە گەهەر و کانزا هەڵگیراوەکان وەك زەخیرە و بەروبوومە ئامادەکراوەکـان تیایـدا هـەر یەکێك لـەمانە بۆ دۆخی گونجاوی خۆی دەبێـت ، وە دەرکـەوتنی گـژو گیـاو سـەوز بوونیان ئامادەکراوە بۆ پێویستی خـۆی ، وە جـۆری ئاژەڵـەکان بـەکار دەهێنـرێن بـۆ بەرژەوەندیـەکان ، تیایدایـە بـۆ سـواربوونە ، وە تیایدایـە بـۆ شـیرە ، وە تیایدایـە بـۆ گۆشـتەکەی ، وە تیایدایـە بـۆ پۆشـاك ، وە تیایدایـە بـۆ درووسـتکردنی شـتومەك و پێداویستی ، وە تیایدایە بۆ پاسەوانی ، وە پەروەردگار مرۆڤی سەرپشك کـردووە وەك پادشایەکی دەست واڵا کراو ئالـەو دنیا گونجاوەی کە تیایدایـە ، کـە هەڵـسوکەوت بکات بە ئیش وکارەکانی ، جا ئالـەمانەدا گەورەترین و بەهێزترین بەڵگە هەیە لـەسـەر درووستکارێکی زانای دانای ووردبین کە پەروەردگارە ، ئەو پەروەردگارەی کە ڕێزی لەبەنـدەکانی نـاوە بـەجوانترین ڕێـز ، وە درووسـتکردنیانی ڕێکخـستووە بـەجوانترین ڕێکخستن .

بەڵکو بیربکەرەوە و پەند وەربگـرە بەشـێوەیەکی تایبـەت لـە درووسـتکردنی خـۆت لەلایەن پەروەردگارەوە ئەی ئادەمیزاد ، وە بیربکەرەوە لـە سەرەتای دروسـتکردنت و ناوەڕاستی و کۆتاییەکەی بڕوانە بەچاو ڕوونی بۆ سەرەتای درووستبوونت لـە تنۆکێـك لـە ئاوێکی بێنرخی پیس ، چۆن پەروەردگاری هەموو خواکـان[70] لـەنێوان بڕبڕەکـانی پشتی پیاو و سنگی ژندا ، بەملکەچی بۆ دەسـەڵاتی پـەروەردگاری ، لـەسـەر تەسـکی

---

[70] مەبەست بەخواکان خوا بەتاڵەکانە چونکە هەرخوایەك مرۆڤ پەرستشی بۆبکات جگە لە الله ئەوە پوچ و بەتاڵە – وەرگێڕ .

ڕێگای و جیاوازی ڕێڕەوەکانی هەتا گەیانییە جێی جێنشینی و شوێنی کۆبوونەوەی ، وە چۆن پەروەردگار تەبایی و کۆکی درووست کردووە لەنێوان نێر و مێدا ، وە خۆشەویستی خستۆتەوە نێوانیانەوە ، وە چۆن ڕێکی خستوون لە ڕێگەی ئارەزوو وە خۆشەویستی بۆ کۆبوونەوە ، کە ئائەوەیە هۆکاری درووسبوونی منداڵ و پێکهێنانی ، وە چۆن هاوسەنگی کۆبوونەوەی لەنێوان ئەو دوو ئاوەدا سەنگاندووە لەگەڵ دووری هەریەکەیان لەهاوەڵەکەی ، وە ڕێی پێکردوون و هێناونی لە قولایی دەمارەکان و ئێسکەکانەوە ، وە کۆیکردوونەتەوە لەیەك جێگەدا ، جا ئەو جێگەیە بۆ ئەو دوو ئاوە کراوە بە جێگایەکی پتەو و تۆکمە ، هەوای پێناگات هەتا خراپی بکات ، وە سەرماشی ناگاتێ تا بیبەستێ ، وە هیچ شتێکی تووش نایەت ، پاشان ئەو تنۆکە ئاوە سپیە ڕۆشنە دەبێت بە پارچە خوێنێکی سووری مەیلەو ڕەش ، پاشان دەبێت بە پارچە گۆشتێك ، بە پێچەوانەی پارچە خوێنەکە لە ڕەنگ و بونیەت و شێوەیدا ، پاشان دەبێت بە ئێسقانێکی ڕووت کە پۆشاکی هیچ پێوە نییە (واتە : نە گۆشت و نە پێست) جیاواز لە پارچە گۆشتەکەی پێشوو لە شێوە و بوونیەت و ئەندازەو ڕەنگیدا ، وە هەروەها یەك بەدوای یەك چینەکانی درووست بوونی ئادەمیزاد تێپەڕ دەبێت هەتا دەردەچێت بەو شێوەیەی کە پەروەردگار شێوەی کێشاوە لەسەری ، جا گوێ و چاو و دەم و لووت و سەرجەم کونەکانی تری بۆ دەکاتەوە ، وە هەردوو دەستەکانی و قاچەکانیشی بۆ درێژدەکات ، وە سەری دەستەکانی و قاچەکانی بۆ بەشدەکات بە پەنجە ، پاشان سەری پەنجەکانیش بەش دەکات بە سەری پەنجە ، وە ئێسکەکانی ناوەوەشی ڕێکخستووە هەر لە دڵ و گەدە و جگەر و سپڵ و سی و ڕەحم و میزەڵدان و ڕیخۆڵە ، هەر یەکێك لەمانە سەنگێکی تایبەتی هەیە وە تایبەندمەندە بە سوودێکەوە [٧١] . جا پاکی بۆ ئەو پەروەردگارەی کە بوونەوەری درووست کردووە بە جوانی و ڕێك و پێکی وە بۆ

[٧١] انظر (مفتاح دار السعادة) لابن القيم (ص : ٢٠٥-٢٢٦) ، فجميع ما تقدم بدءا من (ص : ٤٥) منقول منه بشئ من التصرف ، و انظر : (التبيان في أقسام القرآن) (ص : ٢٩٥) و ما بعدها ، و (شفاء العليل) (ص : ٦٦) و ما بعدها وكلاهما لابن القيم ، و انظر أيضا : (العظمة) لأبي شيخ الأصبهاني (١:٢٠٩) و ما بعدها إلى أواخر المجلد الأول من قوله : باب الأمر بالتفكر في آيات الله عزّوجلّ و قدرته و ملكه و سلطانه و عظمته و وحدانيته .

هەموو شتێك شێوەی ژیانی خۆی و ئەندازە گیری پێبەخشیوە و ڕێنمایشی کردووە ، ئەو پەروەردگارەی کە دەفەرموێت :﴿ وَفِيٓ أَنفُسِكُمۡۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ ﴿٢١﴾ ﴾ الذاريات: ٢١ واتە : لەخودی خۆشتاندا بەڵگە و نیشانەی بوونی پەروەردگار و گەورەیی دەسەڵاتی هەیە کە وابوو نارِوانن و بیرناکەنەوە کە ئێوە چۆن درووست کراوون هەریەکە رەنگ و ڕووخسارێکی جیاوازی هەیەو بەجۆرێك قسەدەکات و پلە و پایەو چۆنیەتییەکی جیاوازی هەیە .

جا هەرچی بوونەوەرە لە بچووکترین شتەوە هەتا عەرشی پەروەردگار ڕێگان بۆ لای ناسینی پەروەردگار ، وە بەڵگەی پڕ واتان لەسەر نەمری پەروەردگار و هەمیشە بووونی ، وە هەموو گەردوونیش زمانی گۆدارن بە تاك و تەنهایی پەروەردگار ، وە هەموو جیهانیش نووسەرن پیتەکانی کەسەکان دەخوێنێتەوە ئەوانەی چاو ڕۆشنەکان هەر کەسەو بە ئەندازەی چاو ڕۆشنی خۆی [٧٢] .

جا بیرکردنەوە و تێڕوانین و ووردبوونەوەی چاو و ڕۆشنکردنەوەی بیروهۆش ئالەم نیشانانەو وە غەیری ئەمانەش لەوانەی کە پەروەردگار درووستی کردوون لە گەورەترین ئەو سوودانەیە کە مرۆڤەکان دەگێڕێتەوە بەهێز کردن و دامەزراندنی باوەڕ چونکە لەماوەی ئەو بیرکردنەوەیەدا تاك و تەنهایی درووست کاری و تەواوی بێ عەیبی پادشای خۆی دەناسێت کە خوای پاك و بێگەردە ، ئینجا خۆشەویستی و گەورەیی و ڕێزی پەروەردگار زیاد دەبێت لەلای ، وە گوێڕایەڵی و ملکەچیشی بۆی زیاد دەبێت ، ئائەوە لە گەورەترینی بەروبوومی ئەو ڕوانینەیە .

وە ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : کاتێك بیرتکردەوە لەوەی کە پەروەردگار بەندەکانی بانگ دەکات بۆلای لە بیرکردنەوە لە کتێبەکەیدا ئەوا دەتخاتە ناو زانستەوە بە خوای پەروەردگار (واتە : پەروەردگارت پێدەناسێنێت : وەرگێڕ) بە

[٧٢] انظر : (ذيل طبقات الحنابلة) لابن رجب (١:٣٠٧) ، ئەمە لە وتەی عوسمانی کوڕی مەرزوقی قوریشییە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) .

تاك و تەنیاییەکەی وە صیفاتە بەرزەکانی و تەواوی و بێ کەم کوڕی پەروەردگار ، هەر لە تەواوی دەسەڵاتی و زانستی و تەواوی حیکمەتی و سۆزی و چاکەی و بەزیی و دادپەروەری و ڕەزامەندی و توڕەبوونی و پاداشتی و تۆڵەشی ، ئابەمانە پەروەردگار خۆی ناساندووە بە بەندەکانی و هانیشی داون بۆ بیرکردنەوە لە نیشانەکانی [٧٣] .

وە شێخ سەعدی (ڕحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : لە هۆکارەکانی باوەڕ و داخوازییەکانی بیرکردنەوەیە لە گەردوون ، لە درووستکردنی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەشی تیایاندایە لە بوونەوەری جۆراوجۆر ، ڕوانین لە ئادەمیزاد وە ئەو صیفاتانەشی کە لەسەریتی ، ئەوە بێگومان بانگخوازێکی گەورەیە بۆ باوەڕ هێنان لەوەی کە هەیە لەم بەدیهێنراوانە لە گەورەیی درووستکردنیان کە بەڵگەن لەسەر بەتوانایی و گەورەیی درووستکەرەکەیان کە پەروەردگارە ، وە لەوەشی کە تیایاندایە لە جوانی و ڕێك و پێکی هاوسەنگی کە عەقڵ و هۆش سەرسام دەکات ، کە بەڵگەن لەسەر فراوانی زانستی خوای پەروەردگار و تەواوی حیکمەتی ، وە لەوەشی کە تیایاندایە لە جۆرەها سوود و ناز و نیعمەتی زۆر کە ژمارە ناکرێن ، کە بەڵگەن لەسەر فراوانی سۆز و ڕەحمەت و چاکە و بەخشندەیی پەروەردگار ، ئائەمانە هەرهەمووی بانگەشە دەکات بۆ بەگەورە دانانی داهێنەرەکەی و درووستکەرەکەی وە سوپاسکردنی و دەم بەیادی ئەو و نییەت پاکی دینداری بۆ ئەو ، ئائەوەیە ڕۆح و نهێنی باوەڕ [٧٤] .

ئالەبەر ئەمانەیە پەروەردگاری بەخشندە بەندەکانی هاندەدات لە کتێبەکەیدا بۆ بیرکردنەوە لەم نیشانەو بەڵگانە ، وە بەنداکانی هاندەدات بۆ ڕوانین و تێڕامان لە چەندین جێگەدا لە کتێبەکەیدا ، ئەوەش لەبەر زۆری سوودەکانی بۆ بەندەکان و گەورەی دواییەکەی بۆ سەریان .

خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱلْفُلْكِ ٱلَّتِي تَجْرِي فِي ٱلْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ وَمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن مَّآءٍ فَأَحْيَا بِهِ

---

[٧٣] (مفتاح دار السعادة) لابن القيم (ص: ٢٠٤) .

[٧٤] (التوضيح و البيان) (ص : ٣١) ، و انظر (الرياض الناضرة) له (ص : ٢٥٨،٢٨٠) .

ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ وَتَصْرِيفِ ٱلرِّيَٰحِ وَٱلسَّحَابِ ٱلْمُسَخَّرِ بَيْنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ ﴾ البقرة: ١٦٤

واته : بێگومان لە درووستکردنی ئاسمانەکان و زەویدا وە بەهەموو ئەو ئەستێرە و هەسارەنەشی کەتیایدایە وە زەویش بەهەموو ئەو سوودانەی کەتیایدایە بۆ مرۆڤەکان وە جیاوازی شەو و ڕۆژ جارێك ئەمیان درێژە وە ئەویان کورتە وە بە پێچەوانەشەوە وە لەو کەشتیانەشی کە بەناو دەریاکاندا هاتوچۆ دەکەن بۆ بەرژەوەندی و سوود و قازانج بە خەڵکی بگەیەنن وە لەو ئاوەشدا کە پەروەردگار لە ئاسمان دەیبارێنێت زەوی پێ زیندوو دەکاتەوە دوای مردن و ووشکبوونی وە هەموو جۆرە زیندەوەرێکی تیادا بڵاوکردۆتەوە وە لە جوڵاندنی باکان و هاتوچۆ پێکردنیان هەرجارەی بەشێوەیەك جارێك گەرمە و وە جارێك ساردە وە هەر جارەی بە لایەکدا هەڵدەکەن وە لەو هەورانەشی کە لەنێوان ئاسمان و زەویدا ڕاگیراون و ملکەچ کراون بەفەرمانی پەروەردگار ، لە هەموو ئەم شتانەی کە باسکرا بەڵگە و نیشانە هەیە بۆ خەڵکی خاوەن هۆش و ئەوانەی کە بیردەکەنەوە ئا لەم شتانە کە هەمووی بە یاسا درووست کراون .

وە خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٌ تَنتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ ﴾ الروم: ٢٠

واتە : لە نیشانەی گەورەیی دەسەڵاتی پەروەردگار ئەوەیە کە باوکە گەورەی ئێوەی لەگڵ درووستکردووە پاشان ئێوەشی لە نەوەی ئەو درووستکردووە پاشان ئێوە دەبن بەم مرۆڤە دوای چینەکانی درووستبوون و بەسەر زەویدا بڵاو دەبنەوە .

وە خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى ٱلْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى ٱلسَّمَآءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى ٱلْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى ٱلْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ ﴾ الغاشية: ١٧ - ٢٠

واتە : ئایە بێباوەڕکان و خەڵکی تریش تەماشای وشتر ناکەن چۆن دروستکراوە وە پەروەردگار بەو قەبارە گەورەیەوە وای لێکردووە کە مرۆڤەکان هەڵی سەنگێنن بۆ کار و پێویستی خۆیان ﴿١٧﴾ وە ئایە ناڕوانن بۆ ئاسمان کە چۆن پەروەردگار وەك سەقفێك بەسەریانەوە ڕایگرتووە وە بە ئەستێرەش ڕازاندویێتیەوە وە چەندین سوودی تریشی تێدایە بۆ ئادەمیزاد ﴿١٨﴾ وە بۆ کێوەکان ناڕوانن کە چۆن داکوتراون و لە ناخی زەوی توندکراون ﴿١٩﴾ وە ناڕوانن بۆ زەوی کە چۆن داخراوە و بۆ بوونەوەر جێگیر کراوە ﴿٢٠﴾ .

وە جگە لەمانەش چەندین ئایەتی تریش کە زۆرن لە قورئانی پیرۆزدا کە پەروەردگار تیایاندا بەندەکانی بانگدەکات بۆ ڕوانین لە نیشانە و کارەکانی ، کە گەورەترین بەڵگەن لەسەر تاك و تەنیایی پەروەردگار وە بەڵگەن لەسەر دەسەڵات و بەڕێوەبردن و زانست و چاکە و بەزەیی و بەخشندەیی پەروەردگار ، ئەوەش گەورەترین بانگخوازە بۆ بەندەکان بۆلای خۆشەویستی پەروەردگار و سوپاس کردنی و بەگەورە ڕاگرتنی و گوێڕایەڵی کردنی و پەیوەستبوون بە یادیەوە .

ئابەمە ڕوون دەبێتەوە : کە ڕوانین لە گەردوون و بیرکردنەوە تیایدا لە گەورەترین هۆکارەکانی باوەڕ و بەهێزترینی داواکانێتی .

هۆكاری سێهەم لـە بەشی پێنجەم : ـ

كۆششكردن لـە كردەوە چاكەكاندا

كۆششكردن لـە كردەوە چاكەكاندا : ئەوەیە كە مرۆڤـی موسـوڵمان هەوڵبـدات بـۆ هەستان بە كارە چاكەكان تەنها بۆ خوای پەروەردگار وە زۆر كردەوەی باش بكات و بەردەوامیش بێت لـەسەری .

چونكە بێگومان هەموو كردەوەیەك لەوانەی كـە پـەروەردگار بـە شـەرع دایـناوە وە موسوڵمان پێی هەڵبسێت و دەروون و ویستی پاك بكاتەوە تیایدا ئەوا باوەڕی پێی زیاد دەكات ، چونكە باوەڕ زیاد دەكات بە گوێڕایەڵی زیاتر بۆ پەروەردگار و زیاتر كردنی بەندایەتی .

پاشان ئەو بەندایەتییەی كە پەروەردگار دایناوە بۆ بەندەكانی و داوای لێكـردوون كـە هەستن پێی لـە فەرز و سوونەتی ، دابەش دەبن بەسەر دڵ و زمان و ئەندامەكان ، وە بۆ سەر هەر یەكێكیان بەندایەتی تایبەتی خۆی هەیە .

لـە بەندایەنی دڵ كە تایبەتی خۆیەتی : نیـەت پـاكی و خۆشەویـستی و پـشت بـە خـوا بەستن و گەڕانەوە بۆ لای و تكا لێكردنی و ترس و ڕازی بوون و ئـارامگری و جگـە لەمانەش لـە كردەوەكانی دڵ .

وە لـە بەندایەتی زمان كە تایبەتی بێت : خوێندنەوەی قورئان و الله أكبر و سبحانە الله و لاإلە إلاّ الله و داوای لێبووردن لێكردنی و سوپاس كردنی و وەصفدانێتی وە سەلاّوات دانیشە لەسەر پێغەمبەرەكەی ﷺ وە جگـە لەمانـەش لـەو كردەوانـەی كـە بـەزمان دەكرێت .

وە لـە كردەوەكانی كە تایبەتمەندی ئەندامـەكانی مرۆڤـە : دەسـتنوێژ گـرتن و ڕۆشـتن بەرەو مزگەوت و نوێژكردن و چاكە كردن و حەج و وێنەی ئەو كردەوانەی كـە بـە لاشە دەكرێن .

جا ئەم کردەوانەی کە بە دڵ و زمان و لاشە دەکرێن هەرهەموویان لە باوەڕن بەژدارن تیایدا ، جا هەستان پێیان و زیادکردنیان مایـەی بـاوەڕی زیادەیـە وە کـەم کردنیـان و گوێپێ نەدانیان کەمی باوەڕە .

بەڵام کردەوەکانی دڵ : ئەوە لە ڕاستیدا بنچینەی دین و لوتکەی کارەکان و گرنگترین داخوازییە ، بەڵکو کردەوە دیارە بینراوەکان قبولْ نـاکرێن ئەگـەر کردەوەکـانی دڵـی لەگەڵدا نەبێت ، چونکە بێگومان هەموو کردەوەکان بە مەرج گیراوە لە قبولْ بوونیان نییەت پاکی بۆ خوای بالاْ دەست ، نییەت پـاکیش کردەوەیـەکی دڵـە ، هـەر لەبـەر ئەمەیە کردەوەکانی دڵ پێویستە لەسەر هەموو کەسێك ، وازهێنانی چاك نییە لـە هـیچ دۆخێك لە دۆخەکاندا ، وە خەڵکیش لە هەستان بە کردەوەکانی دڵ لەسەر سێ پلەن هەروەك چۆن لە کردەوەکانی جەستەدا لەسەر سێ پلەن : تیایاندایە کەم تەرخەمە لـە کارە باشەکاندا ئەوە ستەم لە خۆی دەکات ئەو جۆری یەکەما وە تیایاندایە مام ناوەندە نە کەم تەرخەمن نە زیادە ڕەویش دەکەن ئەمە دووەم جۆرن وە تیایاندایە کـاری بـاش زۆر دەکەن و لە پێش ڕەوانن ئەمە جۆری سـێهەمینیانەو لـە هـەردوو جۆرەکـەی تـر باشترە [٧٥] .

هەر لەبەر ئەمەیە پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێك دەست بکات بە خاوێنکردنـەوە و چاکسازی و گوێدان بە دڵی ، پێش ئەوەی کە گوێ بدات بە چاکسازی ڕووکەشی خۆی ، چونکە پەند و ئامۆژگاری نییە لەوەی کە ڕووکەش چاك بێت و بەڵام ناخ پیس و خراپ بێت .

وە هەرکاتێك مرۆڤی موسوڵمان دڵی پاککردەوە بە کردەوە پاکەکان و نییەت پاکی و ڕاسـتگۆیی و خۆشەویـستی پـەروەردگار و پاشـان پێغەمبەرەکـەی ﷺ ئـەوا هـەموو ئەندامەکانی جەسـتەی ڕاسـت دەوسـتن و ڕووکەشیـشی چـاك دەبێـت هـەروەك لـە صەحیحی بوخاری و موسلیمدا هاتووە لە فـەرموودەی نوعمـانی کـوڕی بەشـیرەوە (

---

[٧٥] انظر : (الفتاوی) (١٠:٦) .

ڕەزای خوایان لێبێت) دەڵێ : گوێم لە پێغەمبەری خوا بوو ﷺ دەیفەرموو : (... أَلا وَ إِنَّ فِي الجَسَدِ مُضْغَةٌ إِذا صَلَحَتْ صَلَحَ الجَسَدُ كُلُّهُ ، وَ إِذا فَسَدَتْ فَسَدَ الجَسَدُ كُلُّـهُ ، أَلا وَ هِيَ القَلْبُ) [٧٦] .

واتە : ئاگاداربن بێگومان لە جەستەدا پارچە گۆشتێك هەیە كاتێك ئەو پارچە گۆشتە چاكبوو ئەوا جەستە هەمووی چاك دەبێت ، وە ئەگەر كاتێك ئەو پارچە گۆشتە خراپ بوو ئەوا جەستە هەمووی خراپ دەبێت ، ئاگاداربن ئەوە دڵە .

ئالەم فەرموودەیەدا گەورەترین ئاماژە هەیە كە چاكە ڕووكەشـەكانی هەڵـسووكەوتی بەندە بە گوێرەی چاكی دڵی و ناخێتی ، جا ئەگەر دڵی ساغ و سەلامەت بوو جگە لە خۆشەویستی پەروەردگار و ئەوەی كە ئەو خۆشی دەوێت و ترسی ئـەو و ترسـان لـە كەوتنە شتێكەوە كە ئەو پێی ناخۆشە ، ئـەوا هەڵـسووكەوتەكانی جەسـتەی هـەمووی چاك دەبێت ، بە پێچەوانەی ئەوەی كاتێك دڵی خراپ و نەخۆش بێت ، خۆشەویـستی هەوا و ئارەزوو شوێن كەوتنی نەفس بازی و پێش خستنی ئەو شتانەی نەفس پێی خۆشە دەستی كێـشابێت بەسـەریدا ، جـا هـەر كەسـێك كـە وابێـت ئـەوا كـار و كـردەوە ڕووكەشەكانی جەستەشی هەمووی خراپ نالەبارە .

هەر لەبەر ئەمەیە وتراوە : دڵ پادشای ئەندامـەكانی جەسـتەیە ، وە سـەرجەم جەسـتە سەربازی ئەون ، وە لەگەڵ ئەوشدا گوێڕایەڵی دڵ دەكـەن هەڵدەسـن بـە گوێڕایـەڵی كردنی و جێبەجێكردنی فەرمانەكانی ، لە هیچ شتێكدا سەرپێچی ناكـەن ، جـا ئەگـەر ئەو پادشایە چاك بێت كە دڵە ئـەوا سـەرجەم سـەربازەكانیش چـاك دەبـن كـە كـۆی جەستەیە ، وە ئەگەر پادشا خراپە كار بێت ئەوا سەرجەم سەربازەكانیش وادەبـن ، وە لای پەروەردگاریش سوودی نییە جگە دڵی ساغ و سەلیم نـەبێت ، هـەروەك خـوای پەروەردگار دەربارەی دەفـەرموێت : ﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾﴾ الشعراء: ٨٨ - ٨٩

---

[٧٦] البخاري (١٢٦:١ فتح) ، و مسلم (١٢٢٠:٣) .

واته : ئەو ڕۆژە کە ڕۆژی دواییە نە ماڵ و سامان سوود بە مرۆڤەکان دەبەخشێت نە منداڵ بە کەڵك دێن ﴿٨٨﴾ جگە لە کەسێك نەبێت کە بە دڵێکی پاك و ساغ و خاوێنەوە بێت بۆ خزمەتی پەروەردگار .

جا دڵی ساغ و سەلیم : ئەوەیە کە سەلامەت بێت لە هەموو ناهەمواری و شتە قێزەونەکان ، ئەویش ئەو دڵەیە کە بەس خۆشەویستی و ترسی پەروەردگاری تێدا بێت کە دووری بخاتەوە لە خراپە [77] .

وە شیخ لإسلام ابن تیمیة (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : دڵ ئەصل و بنچینەیە جا کاتێك خواناسی و ویستی چاکەی تێدا بوو ، ناگونجێت جەستە دوا بکەوێت لەوەی کە دڵ مەبەستێتی ، وە کاتێك دڵ ساغ و سەلیم بوو بەوەی کە تیایدایە لە باوەڕ و زانست و کردەوە دڵییەکان بە پێویستی چاکە خوازی جێگیر دەبێت لە جەستەدا بە وتەی ئاشکراو کردەوە بە باوەڕێکی ڕەها [78] .

هەر لەبەر ئەمەیە کە بێگومان گەورەترینی هۆکار کە باوەڕی مرۆڤەکان زیاد بکات پێی چ لەڕووی ناوەوە وە چ لەڕووکەشیدا ئەوەیە کە کۆششێکی تەواوی نەفسی بکات لەسەر چاککردنی دڵی و بنیادنانی دڵی بە خۆشەویستی پەروەردگار و ئەوانەی کە پەروەردگار پێی خۆشە لە ووتە و کردەوەکان .

حافظ إبن رجب (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : دڵەکان چاکە خوازییان بۆ نییە هەتا ناسین و گەورەیی و خۆشەویستی و ترس و هیوا و پشت بەستن بە پەروەردگاری تیادا جێگیر نەبێت پڕ نەبێت ئالەمانە ، ئائەوە ڕاستی یەکتاپەرستییە ، وە ئەوەیە واتای ـ لا إله إلاّ الله ـ .

وە دڵەکان چاکە خوازییان بۆ نییە هەتا ئەو خوایەی کە ئەو بە خوای دەزانێت و دەیناسێت و خۆشی دەوێت و لێی دەترسێت خوای تاکو تەنیایە کە هیچ هاوەڵێکی نییە وە ئەگەر لە ئاسمانەکان و زەویدا خوایەك هەبوایە خوایەتی بکردایە جگە لە خوای

---

[77] انظر (جامع العلوم و الحكم) لابن رجب (ص : ٧١) .
[78] (الفتاوى) (١٨٧:٧) .

گەورە ئەوا ئاسمانەکان و زەوی تێك دەچوون ، هەروەك خوای گـەورە دەفـەرموێت :
﴿ لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَا ﴿٢٢﴾ ﴾ الأنبيـاء: ٢٢ . واتە : ئەگەر لـە ئاسمان و زەویدا چەند خوایەك هەبوایە ئەوا ئاسمان و زەوی تێك دەچوو بـەڵام ڕێکـی و جـوانی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەشـی کـە تیایاندایـە هـەمووی شـایەتە لەسـەر بـوونی یـەك دروستکەر کە خوای باڵا دەستە . جا لـەمەوە زانرا کە چاکە خوازی بۆ جیهانی سەرو خوارو نییە هەتا هەرچی کار و جووڵەی هەیە بۆ پەروەردگار نەبێت ، وە جووڵـەکانی جەستەش شوێن کەوتەی جووڵەو ویستی دڵە ، جا ئەگەر جوڵە و هەڵسووکەوتەکەی و ویستەکانی بۆ خوای تاك و تەنیا بێت ئەوا دڵ خۆشی و هەموو ئەندامەکانی جەستەش چاك دەبن ، وە ئەگەر جوڵە و ویستی دڵ بۆ غەیری خوا بوو ئـەوا دڵ و جووڵـەکانی جەستەش هەمووی خراپ دەبێت بە گوێرەی خراپی جوڵەی دڵ [79] .
وە جێگیربووە لـە پێغەمبەری خواوە ﷺ کە فەرموویەتی : « مَنْ أَحَبَّ لِلّهِ وَأَبْغَضَ لِلّـهِ وَأَعْطَى لِلّهِ وَمَنَعَ لِلّهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الإِيْمَانَ » [80] .
واتە : هەر کەسێك لـەبەر خوا خەڵکی خۆش بوێت وە لـەبەر خواش ڕقـی لــە خـەڵك بێت وە لـەبەر خوا ببەخشێت وە هەر لـەبەر خواش نەبەخشێت ئەوا باوەڕی تەواوە .
وە واتای ئەمە ئەوەیە کە بێگومان هەموو جوڵەکانی دڵ و لاشە کاتێك بۆ خوا بوو ئەوا باوەڕی بەندا تەواوە لـە ڕووی دەرەوەش و ناویشەوە ، وە هەر بە چاکی جوڵەکانی دڵ چاکی جوڵەکانی جەستە جێگیر دەبێت ، وە کاتێك دڵ خۆی چاکبوو وە بەس ویـستی پـەروەردگار و ئەوەشـی کـە پـەروەردگار دەیـەوێت تیایـدا بێـت جەسـتە بـە شـتێك هەڵناسێت جگە لـەوەی کە خوا دەیەوێت وە پەلـەش دەکات بۆ لای ئەوەی کـە خـوا پێی ڕازییە وە خۆشی دەگرێتەوە لـەوەی کە خوا نایەوێت وە لـەوەشی کە ترسی ئەوەی لێدەکرێت کە لـەوانەیە خوا پێی ناخۆش بێت ئەگەر یەقینیشی نەبێت [81] .

---

[79] (جامع العلوم و الحكم) (ص : ٧١) ، و انظر (الوابل الصيب) لابن القيم (ص : ١٢) .
[80] رواه أبو داود (٤:٢٢٠) ، و الطبراني في الكبير رقم (٧٧٣٧) ، و ابن بطة في الإبانة (٢:٦٥٨) و غيرهم ، و صححه الألباني ، انظر (السلسلة الصحيحة) (١:٦٥٧) .
[81] (جامع العلوم و الحكم) (ص : ٧٢) .

وه هەر کاتێك دڵەکان چاکبوون بە باوەڕ و ڕاستگۆیی و نیەت پاکی و خۆشەویستی بۆ خواو وه هیچ ویستێکی تیادانەما جگە لە ویست نەبێت بۆ پەروەردگار ، ئەوا هەموو بەشەکانی جەستەش چاك دەبن ، هیچ جوڵەیەك ناکات بۆ خوای گەورە نەبێت وه ئەوەشی کە خوا لێی ڕازییە .

وه دڵ بەتاڵ نییە لە دۆخێك لە بیرکردنەوه ، یان بیرکردنەوەی لە چاکسازی و پێویستییەکانی دوارۆژی ، وه یاخود لە دۆخی بیرکردنەوەی پێویستییەکانی دنیا و بەرژەوەندییەکانی ، وه یاخود لە دۆخی دودڵی و گومان و هیوا و ئاواتی بەتاڵدان لەگەڵ چارەنووسی گریمانەیی .

وه کۆی چاکسازی دڵ ئەوەیە کە خەریکی کەیت بەوەوەی کە چاکی و سەرفرازییەکە زانراوی تێدابێت ، لە ڕووانگەی زانستەکانەوه خەریکی بکەیت بەوەوەی کە ناسینی پێویستە لەسەرت وەك یەکتا پەرستی و مافەکانی ، وه بە ناسینی مردن و ئەوەشی کە دوای مردنە کە چوونە بەهەشتە یاخود دۆزەخ ، وه لەڕووانگەی ویست و مەبەستەکانەوه خەریکی بکەیت بەو ویستانەوەی کە سوودت پێدەگەیەنێت وه ئەو ویستانەشی کە زیانت پێدەگەیەنێت لەخۆتی دووربخەیتەوه [٨٢] .

وه بێگومان گەورەترین کۆمەك بۆ بەندە بۆ زیادچاکردنی دڵی هەستکردن و درککردن بە پێشبینی سوود بەخش لە دڵیدا بۆ بەهێزکردنی پەیوەندی خۆی بە پەروەردگارەوه ، وه بێگومان کردەوه چاکەکان بە گوێرەی هەستانی ئەو پێشبینیانە و زۆر بوونیان دەبێت لە دڵیدا .

پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ئێمە بەیارمەتی پەروەردگار ئاماژە دەدەین بەو کارانە و ئەو پێشبینیانەی کە لەدڵدا دەبێت هەبێت بۆ ئەوەی ڕاستی ئەم کارە بزانرێت : یەکەم دانە بۆ ئەو کەسەی کە بەرەو لای پەروەردگار و دوارۆژ دەڕوات : ئەویە کە لە دڵیدا کەم نرخی دونیاو بێوەفایی و زۆری دڵڕەقێکەی و

[٨٢] انظر (الفوائد) لابن القیم (ص : ٣١٠،٣١١) .

فەرامۆشیەکەی و بێنرخی هاوەڵێتی و خێرایی جیابوونەوەکەی درووست بکـات ، جـا کاتێك لـە دڵی بەندەدا ئەم ڕێبەرە درووست بوو ئەوە دڵی لە دونیا کۆچ دەکـات وە دەڕوات بەرەو داواکردنی دوارۆژ ، وە لـەو کاتەدا ڕێبـەرێك لـە دڵیـدا هەڵدەسـێت بەوەی کە بەرەو بـەردەوامی بـەرێت بـەرەودوارۆژ ، چـونکە بەڕاسـتی دوارۆژ جێـی حەوانەوەیە ، خەڵکەکەی نە لـەویٚ بار دەکەن وە نە بۆ ماوەیـەکی کـورتیش دەڕۆن ، بەڵکو ئەویٚ ئارامگەیە ، وە وێستگەیە بۆ بارکردن بۆلای ، وە کۆتایی بار و ڕۆشتنە ، پاشـان لــە دڵیــدا وێنەیــەك و ڕێبــەرێك هەســتێت لــە وێنــە و ڕێبــەری ئــاگر و سووتەمەنییەکەی و سووتانەکەی و دووری بنەکەی و تینی گەرمییەکـەی و گـەورەیی ئەشکەنجەی ئەو خەڵکەی کە تیایدایە ، بیان بینێت کە دەبرێن بـەرەو لای ، بـە دەم و چاوی ڕەشو چاوی شینەوە و کۆت و زنجیر لە ملان کراو ، وە کاتێك دەگەینرێنە لای دەرگاکانی دەکرێتەوە بە دەم وچاویاندا ، ئائەو دیمەنە ترسناکە دەبینن ، دڵیـان پارچـە پارچە دەبێت لە داخ و خەم و پەژارەدا .

جا کاتێك لە دڵدا ئەم هەستە درووستبوو ئەوا خۆی دادەڕنێت لە تاوانەکان و شـوێن کەوتنی ئارەزووەکان ، وە پۆشاکی تـرس و بـە ئاگـایی دەپۆشـێت ، بـەگوێرەی ئـەو هەستەی کە لە دڵیدا درووست بووە دوای گوناهکاری تاوان و سەرپێـچییەکان ، وە ئـەو هەسـتە هەرچـی تـاوان و کەرەسـتە لەناوبـەرەکان لــە دڵیـدا دەیتوێنێتـەوە وە دەیگەیەنێت و پاشان دەری دەکاتە دەرەوە ، ئەوکاتە دڵ لەزەت و خۆشی و سەلامەتی دەست دەکەوێت .

جا دوای ئەوە هەسـتی بەهەشـت درووسـت دەبێـت ، وە ئەوەشـی کـە پـەروەردگار ئامادەی کردووە تیایدا بۆ خەڵکەکەی ، لەوانـەی کـە نـە چـاو دیوێـت و نـە گـویٚ بیستوێتی و نە هاتووە بـە دڵ و هۆشـی هـیچ کەسـێکدا ، کـەمتر لـەوەش نایـەت بـە خەیاڵیاندا کە پەروەردگار وەصفی کردووە لەسەر زمانە پێغەمبەرەکەی ﷺ لە نـاز و نیعمەتە زۆرەکان ، هاو وێنە بە بەرزترین جۆرەکانی تام و چێژ ، هـەر لــە خـواردن و خواردنەوە و پۆشاك و دیمەن و خۆشی و شادی .

وە لە دڵیدا هەستی ماڵێك درووست دەبێت كە پەروەردگار كردویێتی بە شوێنی پڕ ناز و نیعمەتی بێ كۆتایی بەوەشیەوە كە تیایدایە ، گڵەكەی بۆنی میسكە وە بەردەكانی گەوهەر و مرواریە وە خانووەكانی خشتی زێڕ و زیو و قامیشە لە مرواری ، وە خواردنەوەكانی شیرینترە لە هەنگوین و بۆنخۆشترە لە میسك و ساردترە لە كافور و بەتام ترە لە زەنجەفیل ، وە ئەگەر یەكێك لە ئافرەتەكانی دەموچاوی دەركەوێت لەم دونیایەدا ئەوا ڕۆشناییەكەی ڕۆشنایی خۆر دادەپۆشێت ، وە پۆشاكەكانیان پێك هاتووە لە (سندس : كە پۆشاكێكی نەرم نۆڵە ، وە بەسەریشیدا إستبرق لەبەر دەكەن كە لە سندس پتەو ترە) ، وە خزمەتكارەكانیان لاوانێكن هەروەك مرواری بڵاوبۆوە وان ، وە میوەهات بۆیان بەردەوامە هەرگیز نە دەبڕێت و نە قەدەغە دەكرێت ، وە ڕاخەرەكانە بەز و نەرم و نیانە ، وە خۆاكیان گۆشتی باڵندەیەكە كە خۆیان حەزیان لێبێت ، وە خواردنەوەیان نە سەریان پێدەداتە ئازار و نە پێشی سەرخۆش دەبن ، وە سەوزەكانی كە دەیخۆن لەوانەیە كە خۆیان هەڵیدەبژێرن ، وە بەرچاویشیان حۆری چاو گەوریە هەروەك مرواری پارێزراوە ، وە لەسەر چەند تەخت و قەنەفەیەك پاڵیان داوەتەوە ، وە لەو باخچانەدا ڕیزلێگیراون ، وە لەوێ ئەوەی نەفس حەزی لێبكات و چاو پێی خۆش بێت و لەزەتی لێوەربگرێت هەیە ، وە لەوێ بێكۆتایی دەمێننەوە .

جا كاتێك ئەم هەستە لە دڵیدا جێگیربوو حەز و هەستی بۆ درووست دەبێت بۆ ڕۆژی بینینی پەروەردگار ڕوانین بۆ وەجهی خوای پەروەردگار و بیستنی فەرموودەی پەروەردگار بە ڕاستەوخۆیی و بەبێ هیچ نێوەندێك ، جاكاتێك ئەم هەستە و هەستەكانی پێشوو درووست بوو ئەوا دڵ دەڕوات بەرەو لای پەروەردگاری خێراتر لە ڕۆشتنی باكان بەرەو جێگەی خۆیان ، وە ئاوڕناداتەوە لە ڕێگادا نە بەلای ڕاست و نە بەلای چەپیشدا [٨٣] .

[٨٣] (مدارج السالكين) (٣ : ٢٥٠ ـ ٢٥٢) .

جا کاتێك لە دڵی بەندەدا وێنەی ئەم هەستانە درووست بوو ، وە بیریشی خستە کار تیایدا ، ئەوا گەورەترین یارمەتیدەر دەبێت بۆی بۆ پاکردنەوە و خاوێنکردنەوەی دڵی لە وەصفە خراپ و ویستە بێنرخەکان و بەتاڵکردنەوەی لە پەیوەستبوون بە غەیری پەروەردگارەوە ، وە گەورەترین هۆش دەبێت بۆی بۆ پەرستن و خۆشەویستی و ترس و گەڕانەوە و هەژاری بۆ پەروەردگار .

مەبەست لەمانە ئەوەیە : کە بێگومان گەورەترین هۆکار بۆ باوەڕ و بەسوودترین هۆیەکانی بەهێزبوونی و گرنگترین هۆکارەکانی زیادبوونی ، چاککردنی دڵە بە باوەڕ و خۆشەویستی خوای پەروەردگار و پاشان پێغەمبەرەکەیی و ﷺ وە ئەوەشی کە خوا و پێغەمبەرەکەیی ﷺ خۆشیان دەوێت ، وە پاکردنەوەی دڵی لەو شتانەی پێچەوانەی ئەمانەیە . پەروەردگار ڕێنیشاندەرە .

وە کردەوەکانی زمان : وەك یادی خوای باڵا دەست و سوپاسی و وەصف کردنی و خوێندنەوەی قورئان و سەڵاوات دان لەسەر پێغەمبەرەی خواو ﷺ ، فەرمان کردن بەچاکەو ڕێگری کردن لە خراپە و ، تەسبیحات و داوای لێبوردن و پاڕانەوە و وە هەموو ئەو کردەوانەی کە بەزمان دەکرێت ، بێگومان کردنی و بەردەوام بوون لەسەری و زۆر کردنیان یەکێکە لە گەورەترین هۆکارەکانی زیاد بوونی باوەڕ .

شیخ سەعدی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : لە هۆکارەکانی نیشانەکانی باوەڕ : زۆر یادی خوا کردنە لەهەموو کاتێکدا ، وە پاڕانەوەیە کە پاڕانەوە مۆخی بەندایەتییە ، چونکە بێگومان زیکری خوای پەروەردگار داری باوەڕ دەنێژێت لە دڵدا و دەبێت بەخۆراك بۆی و نشەونەمای پێدەکات ، وە هەتا بەندە زیاتر یادی خوای گەورە بکات باوەڕی بە هێزتر دەبێت ، هەروەك چۆن باوەڕ خۆی بۆ خۆی بانگەشەی زیکر و یادی خوای گەورە دەکات ، جا هەرکەسێك خوای گەورەی خۆش بوێت ئەوا

زیاتر زیکر و یادی دەکات ، وە خۆشەویستی پەروەردگار خۆی بۆ خۆی باوەڕە بەڵکو ڕۆحیەتی [٨٤] .

وە پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) لە کتێبی (الوابل الصیب) دا : دەفەرموێت : زیکر و یادی پەروەردگار سەد سوودی هەیە وە حەفتا و سێدانەی لێ باسکردووە [٨٥] : لەوانە : شەیتان ڕاو دەنێت و دەبێتە هۆی ڕەزامەنی پەروەردگار و غەم و پەژارە لادەبات و خۆشی و شادی دەهێنێت و دڵ و جەستە بەهێز دەکات و دەم و چاو و دڵ ڕۆشن دەکاتەوە و ڕزق ڕۆزیش پێی زیاد دەبێت ، وە جگە لەمانەش چەندین سوودی گەورەی ترکە پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) باسی کردووە بەبۆنەی زیکر و یادی خوای پەروەردگارەوە بەدەست دێت .

بێگومان گەورەترین و بەهێزترین سوودەکانی خوای بالاّ دەست ئەوەیە کە باوەڕ پێی زیاد دەکات و بەهێز و دامازراویش دەبێت ، هەر لەبەر ئەمەیە چەندین دەق لە کتاب و سونەدا هاتووە دەربارەی فەرمان کردن بە زیکر و هاندان لەسەری و ڕوونکردنەوەی گەورەیی و گرنگی زیکر کردن .

خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾﴾ الجمعة: ١٠

واتە : یاد و زیکری خوای پەروەردگار زۆر بکەن بە ئومێدی ئەوەی کە سەرفراز و بەختەوەر بن .

وە خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾﴾ الأحزاب: ٣٥

واتە : ئەو پیاو و ژنانەی کە زۆر یاد و زیکری پەروەردگار دەکەن خوای گەورە لێخۆشبوون و پاداشتی زۆر گەورەی بۆ ئامادە کردوون .

---

[٨٤] (التوضيح و البيان) (ص : ٣٢) .

[٨٥] انظر (الوابل الصيب) (ص : ٨٤) وما بعدها .

وه خـوای گـەوره دەفـەرموێت : ﴿ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ ﴿٢﴾ ﴾ الأنفال : ٢

واته : باوەڕدارانی ڕاستەقینه ئەوانەن هەر که ناوی خوا هێنرا دڵیـان لـەبـەر گـەورەی پەروەردگار دەکەوێته ترس و لـەرزه .

وه خـوای گـەوره دەفـەرموێت : ﴿ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ ﴾ الرعد: ٢٨

واته : باش بزانن و ئاگادار بن که بەیادی خوای گەوره دڵەکان ئـارام دەبـن و ئـۆقره دەگرن .

وه لـه صەحیحی موسلیمدا هاتووه لــه فـەرموودەی ئـەبو هـورەیرەدا (ڕەزای خـوای لێبێت) که فەرمویەتی : عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ –صـلى الله عليـه وسـلم– يَسِيرُ فِي طَرِيقِ مَكَّةَ فَمَرَّ عَلَى جَبَلٍ يُقَالُ لَهُ جُمْدَانُ فَقَـالَ ((سِـيرُوا هَـذَا جُمْـدَانُ سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ)) . قِيـلَ : وَمَـا الْمُفَـرِّدُونَ يَـا رَسُـولَ اللهِ ؟ قَـالَ : ((الـذَّاكِرُونَ اللهَ كَـثِيرًا وَالذَّاكِرَاتُ)) [٨٦] .

واته : ئەبو هورەیره (ڕەزای خوای لێبێت) فەرمویەتی : پێغەمبەری خـوا ﷺ دەڕۆی به ڕێگایەکی مەککەدا ، جا ڕۆی بەلای کێوێکدا پێی دەوتـرا (جُمْـدَان) فـەرمووی : بڕۆن ئەوه جومدانه موفەریدوون پێشکەوتن ، وترا موفەریدوون کێن ئـەی پێغەمبـەری خوا ﷺ ؟ فەرمووی : ئەو پیاو و ژنانەن که زیکـر و یـادی خـوای پـەروەردگار زۆر دەکەن .

وه لەفەرموودەی ئەبو دەردائدا (ڕەزای خوای لێبێت) هاتووه کـه پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویەتی : ((أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَـالِكُمْ وَ أَرْضَـاهَا عِنْـدَ مَلِـيكِكُمْ وَأَرْفَعِهَـا فِـي

[٨٦] مسلم (٤ : ٢٠٦٢) .

دَرَجَاتِكُمْ وَخَيْرٍ لَكُمْ مِنْ إِعْطَاءِ الذَّهَبِ وَالْوَرِقِ وَ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُوا أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُوا أَعْنَاقَكُمْ ؟ قَالُوا وَمَا ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ ؟ قَالَ : ذِكْرُ اللهِ)) [٨٧] .

واته : ئايه هەواڵتان بەمێ بە کام کردەوەیەتان کە چاکە و زۆر جێی ڕەزامەندییە لای خاوەنەکەتان (کە پەروەردگارە) وە بەرزترینیانە لە پلەوپایەتان و وە چاکترە لە بەخشینی زێڕ و زیو وە باشترە بۆتان لەوەی کە بگەن بە دوژمن و ئێوە لەگەردنیان بدەن و ئەوانیش لە گەردنتان بدەن ؟ وتیان ئەوە کامەیە ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ؟ فەرمویی : زیکر و یادی خوای پەروەردگار .

وَ ذَكَرَ عَبْدِ اللهِ بِنِ بُسْرٍ رضي الله عنه أَنَّ رَجُلاً قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ شَرَائِعَ الإِيْمَانِ قَدْ كَثُرَتْ عَلَيَّ ، فَأَخْبِرْنِي بِشَيءٍ أَتَشَبَّثُ بِهِ ، قَالَ : ((لا يَزَالُ لِسَانُكَ رَطْباً مِنْ ذِكْرِ اللهِ)) [٨٨] .

واته : عەبدولاّی کوڕی بوسر (ڕەزای خوای لێبێت) دەفەرموێ : پیاوێك وتی ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ یاساکانی باوەڕ کەڵەکە بووە لەسەرم هەواڵم بدەرێ بە شتێك دەستی پێوە بگرم ، فەرموی : هەمیشە زمانت با تەڕ بێت بە زیکر و یادی خوای پەروەردگار .

وَ فِي ((الصحيحين)) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : ((يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي فَإِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَلَإٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَإٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ ...)) [٨٩] . الحديث .

---

[٨٧] رواه أحمد (٥ : ١٩٥) ، و ابن ماجه (٢ : ١٢٤٥) ، و الترمذى (٥ : ٤٥٩) ، و الطبرانى في (الدعاء) (٣ : ١٦٣٦) ، و الحاكم (١ : ٤٩٦) ، و أبو نعيم في (الحلية) (٢ : ١٢) ، و البغوى في (شرح السنة) (٥ : ١٥) و نكره المنذرى في (الترغيب و الترهيب) (٢ : ٣٩٥) من طرق عن زياد بن أبي بحرية عن أبي الدرداء مرفوعا . و قال الحاكم (هذا الحديث صحيح الإسناد ، و لم يخرجاه) ، و وافقه الذهبي ، و قال ابن عبد البر : (و هذا يروى من طرق جيدة) ، (التمهيد) (٦ : ٥٧) ، و حسّن إسناده : البغوى و المنذرى .

[٨٨] رواه ابن أبي شيبة (١٠: ٣٠١) و (١٣: ٤٥٧) ، و الترمذي (٥ : ٤٥٨) ، و ابن ماجه (٢ : ١٢٤٦) ، و الحاكم (١: ١٩٥) . و قال الترمذي : ((حديث حسن من هذا الوجه)) ، و قال الحاكم ((هذا حديث صحيح الإسناد و لم يخرجاه)) و وافقه الذهبي ، و قال الألباني في تخريج الكلم الطيب (ص : ٢٥) : (صحيح الإسناد) .

[٨٩] رواه البخارى (١٣ : ٣٨٤ ـ فتح) ، و مسلم (٤ : ٢٠٦١) .

واتە : لە صەحیحی بوخاری و موسلیمدا هاتووە ، لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خوای لێبێت) دەفەرموێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمویەتی : خوای بەرز و بالاّ دەست فەرموویەتی : من لای ئەو گومانەدام کە بەندەکەم پێم دەبات وە لەگەڵیشیدام کاتێك یادم دەکات جا ئەگەر یادم بکات لە نەفسی خۆیدا ئەوا منیش لە نەفسی خۆمدا یادی دەکەم وە ئەگەر لە ناو کۆمەڵێکیشدا باسم بکات ئەوا من لە کۆمەڵێکدا باسی دەکەم لەوان باشتر بێت .

وە جگە لەمانش چەندین دەقی تر هاتووە کە بەڵگەن لەسەر گەورەیی زیکر و گرنگییەکەی و گەورەیی خۆ خەریك کردن پێوەی .

وە ئەگەر هاتوو مرۆڤەکان پشتیان لەم هەموو کارە هەڵکرد و زمانیان خەریك نەکرد بە زیکری خوای پەروەردگارەوە ، ئەوا زمانی خەریك دەبێت بە شتی ترەوە وەك غەیبەت و دوو زمانی و گاڵتە و سۆعبەت و درۆ و قسەی خراپ و بیّ واتا ، چونکە بەندە پێویستە قسە هەر بکات ، ئەگەر ووتەی سەر زمانی زیکر و یادی پەروەردگار نەبێت ، ئەوا یەکێکە لەوانەی تر .

ابن القیم (ڕەحمەتە خوای لێبێت) دەفەرموێت : زمان هەرگیز بێدەنگ نابێت ، جا یان زمانێکی هەمیشە بە زیکرە ، یاخود زمانێکە قسەی پڕوپووچ دەکات ، هەر یەکێك لەم دووانەیە ، زمان وەك نەفس وایە ، ئەگەر خەریکی نەکەیت بە حەق و ڕاستییەوە ئەوا خەریکت دەکات بە بەتاڵەوە ، وە هەروەها زمان وەك دڵ وایە ، ئەگەر خۆشەویستی خوای گەورەی تیادا جێگیر نەکەیت ئەوا بیّ پێچ و پەنا خۆشەویستی درووست کراوەکانی تیادا جێگیر دەبێت ، ئەوە زمانە ئەگەر خەریکی نەکەیت بە زیکر و یادی پەروەردگارەوە ، خەریکت دەکات بە قسەی پڕوپووچ و بیّ واتا ، ئەوە بە پێویستی بەسەرتەوەیە ، جا یەکێك لەم دوو ئاراستەیە هەڵبژێرە بۆ خۆت ، وە جێگیری بکە لە یەکێك لەم دوو جێگایەدا [٩٠] .

---

[٩٠] (الوابل الصیب) (ص : ١٦٦ ، ١٦٧) ، و انظر أیضا (ص : ٨٧) .

وه کردەوەکانی ئەندامەکانی جەستە : هەر لـە نوێژ و ڕۆژو حەج و زەکات و جیهاد و جگە لـەمانەش لـەو کردەوانەی کە گوێڕایەڵی خوای پەروەردگارە ، ئەوانەش هۆکاری زیاد بوونی باوەڕن .

جا کۆشش کردن لـە هەستان بەو کارانەی کە جێی ڕەزامەندی پەروەردگارە و خـوای گەورە پێویستی کردووە لـەسەر بەندەکانی و وە هەستان بەو کارانەی کە پـەروەردگار بەندەکانی هانداوە بۆی ، وە چوون بە پێشوێنیەوە بە جوانترین و تەواوترین شێوە لـە گەورەترین هۆکارەکانی بەهێز بوون و زیاد بوونی باوەڕە .

خوای پەروەردگار دەفەرموێت : ﴿قَدْ أَفْلَحَ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَٰشِعُونَ ﴿٢﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَنِ ٱللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَوٰةِ فَٰعِلُونَ ﴿٤﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَٰفِظُونَ ﴿٥﴾ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٦﴾ فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْعَادُونَ ﴿٧﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِأَمَٰنَٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَٰعُونَ ﴿٨﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَٰتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ يَرِثُونَ ٱلْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١١﴾﴾ المؤمنون: ١ - ١١ .

واتە : بە ڕاستی بڕواداران سەرکەوتوو سەر فراز بوون چونکە خاوەنی ئەم صـیفاتانەن کە خوای پەروەردگار لـە بارەیانەوە دەفەرموێت ﴿١﴾ ئەوانـەن کـە لـە نوێژەکانیانـدا ملکەچن و هەمیشە بە ترسەوە نوێژ دەکەن و بەرامبەر بـە خـوای گـەورە بەشـەرم و حەیان ﴿٢﴾ وە هەروەها ئەوانەشن کە کە لـە بەرامبەر کار و قـسەی پڕوپووچـدا ڕوو وەر دەچەرخێنن و پشت هەڵدەکەن ﴿٣﴾ وە هەروەها بە فەقیر و هەژارەکان زەکـات دەدەن ﴿٤﴾ ئەوانەشـن کـە داوێنـی خۆیـان لـە هـەموو کـارە ناشـەرعی و قەدەغـە کراوەکان دەپارێزن و لـە جێبەجێ کردنی ئارەزووەکانیان بـە نـا شـەرعیانە خـۆڕاگرن ﴿٥﴾ مەگەر لـەگەڵ هاوسەران و کەنیزەکەکانی خۆیاندا نەبێت جا بێگومان ئەوان لـەو

ڕێگایەوە لۆمە کراو نابن و لێیان ناگیرێت ﴿٦﴾ جا هەر کەسێك لە غەیری ئەم دوو ڕێگایە هەوڵ بدات بۆ بەجێهێنانی ئارەزووەکانی ئەوا سنوور بەزێنەو لە یاسای شەرع لای داوە جا بە هەرچی شێوازێك ئارەزووی خۆی تێر کردبێت ﴿٧﴾ وە ئەوانەشن کە بایەخ بەو سپاردە و پەیمانەنە دەدەن کە داویانەو دەپارێزن ﴿٨﴾ وە ئەوانەشن کە لەسەر نوێژەکانیان بەردەوامن و دەپارێزن و تەمەڵی تیادا ناکەن و نایان فەوتێنن و لەکاتی خۆیدا جێبەجێیان دەکەن وەك خۆی ﴿٩﴾ هەر ئائەوانە میراتگران و خاوەنی بەهەشتن ﴿١٠﴾ ئەوانەن میراتگرانی بەهەشت بە هەتا هەتایش تیایدا دەمێننەوە ﴿١١﴾ .

هەر یەکێك لەم هەشت صیفاتە بەروبوومی باوەڕ دەگرێت و نشەونمای پێدەکات ، هەروەك چۆن لە صیفاتی باوەڕن و وە باوەڕیش داخڵی واتاکەیەتی .

ئامادەبوونی دڵ لە نوێژدا وە بوونی نوێژ خوێن کۆششی نەفسی خۆی دەکات بۆ ئامادەبوونی خۆی دەربارەی ئەوەی دەیڵێت و دەیکات لە ووتە و کردەوەی نوێژ هەر لە قورئان خوێندن و زیکر و پاڕانەوە ، لە وەستان و تەحیات و ڕکوع و کڕنووشدا ، لە هۆکارەکانی زیاد بوون و نشەونمای باوەڕن .

چونکە بێگومان خوای پەروەردگار نوێژی ناو ناوە باوەڕ هەر وەك خۆی دەفەرموێت :

﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَٰنَكُمۡۚ ﴿١٤٣﴾﴾ البقرة: ١٤٣

واتە : بێگومان خوای پەروەردگار نوێژەکانتان بەفیڕۆ نادات و پاداشتان نەداتەوە .

وە دەفەرموێت : ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَۖ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِۗ وَلَذِكۡرُ ٱللَّهِ أَكۡبَرُۗ ﴿٤٥﴾﴾ العنكبوت: ٤٥

واتە : بە بەردەوامی و ڕێك و پێکی هەستە نوێژەکانت ئەنجام بدە چونکە بەڕاستی نوێژی تەواو تێرو تەسەل مرۆڤەکان لە کاری ناپەسەند گوناه و تاوان دوور دەخاتەوە وە بێگومان یادی خوای گەورە لە هەموو شتێك گەورەترە .

نوێژ کردن گەورەترین ڕێگری کارە لە هەموو کار و ووتەیەکی ناپەسەند کە لابەری باوەڕە ، هەروەك چۆن زیکر و یادی خوای پەروەردگاری لەخۆگرتووە ئەو زیکر و یادەی کە باوەڕ بەهێز دەکات و نشەونمای پێدەبەخشێت ، لەبەر ئەم ووتەیەی کە دەفەرموێت : وَلَذِكۡرُ ٱللَّهِ أَكۡبَرُۗ .

وە زەکاتیش بەهەمان شێوە ، باوەڕ پێی زیاد دەکات و نشەونمای پێدەکات ، جا چ زەکاتی فەرز بێت یاخود خێری سوونەت بێت ، هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت : ((الصَّدَقَةُ بُرْهَان)) [91] .

واتە : خێرکردن بەڵگەیە .

واتە : خێرکردن بەڵگەیە ((ڕۆشنایيە)) لەسەر باوەڕی خاوەنەکەی ، وە بەڵگەی باوەڕەوە هەروەها نشەونماشی پێدەکات .

وە پشتکردنە قسە و کردەوەی چەوت و بێ واتا : ئەو قسانەی کە هیچ خێرێکی تیادا نییە ، وە هەموو کردەوەیەکیش کە خێری تیادا نییە ، بەڵکو ووتەی باش دەڵێن و کردەوەی چاك دەکەن ، وە واز لە قسە و کردەوەی خراپ دەهێنن ، گومانی تێدا نییە کە ئەمانە هەمووی باوەڕ پێی زیاد دەکات بەروبوومی پێدەگرێت .

هەر لەبەر ئەمەیە کە هاوەڵای پێغەمبەری خوا ﷺ (ڕەزای خوایان لێبێت) کاتێك تووشی بێ ئاگایی ببوونایە یاخود باوەڕیان کەمی بکردایە ، هەندێکیان بەهەندێکی تریان دەوت : (إجْلِسْ بِنَا نُؤْمِنْ سَاعَةً) .

واتە : وەرن بابەیەکەوە دابنیشین با ساتێکی پڕ لە ئیمان بەسەر بەرین .

جا یادی خوای پەروەردگار و یادی ناز و نیعمەتە دینی دونیاییەکانی پەروەردگاریان دەکردەوە ، ئا بەوە باوەڕیان نوێ دەکردەوە .

وە هەروەها خۆ پاك ڕاگرتن لە کارە ناپەسەندەکان ، بە تایبەتی لە داوێن پیسی ، کە بێگومان ئەوە لە گەورەترین نیشانەکانی باوەڕ و نشەونمایەتی ، مرۆڤی باوەڕدار

---

[91] جزء من حديث أخرجه مسلم (١ : ٢٠٣) من حديث أبي مالك الأشعري (رضي الله عنه) .

لەترسی وەستانی لەبەردەم خوای بالاٌ دەستدا : ﴿وَنَهَى ٱلنَّفْسَ عَنِ ٱلْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾﴾ النازعات: ٤٠ . چی دەکات ؟ جڵەوی نەفسی لە هەوا و ئارەزووەکان دەگرێتەوە ، لەبەر خاتری وەلاٌمدانەوەی بانگەشەی باوەڕ وە بۆ بەهێز کردنی ئەو باوەڕەی کە هەیەتی .

وە چاودێرکردن و پاراستنی ئەمانەت و پەیمانەکان لە نیشانەکانی باوەڕە ، هەروەك لە فەرموودەیەکدا هاتووە ، کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت : ((لا إِمَانَ لِمَنْ لا أَمَانَةَ لَهُ)) [٩٢] .

واتە : ئەو کەسەی کە ئەمانەت نەپارێزێت ئەوا باوەڕی تەواو نییە .

جا کاتێك ویستت کە باوەڕ و دینی بەندەیەك بناسیت ، ئەوا بڕوانە بار و دۆخی بزانە ئایە ڕەچاو وچاودێری هەموو ئەمانەتێك دەکات ، چ ماڵی بێت یاخود ووتە ، یاخود ئەمانەتەکانی کە مافن جا چ بەسەر خۆیەوە یان بەسەر خەڵکەوە ؟ وە ئایە ڕەچاوی ماف و پەیمان و گرێ بەستەکان دەکات کە لە نێوان خۆی و خوای گەورەدا هەیە وە ئەوانەشی کە لە نێوان خۆی و هەموو کەسێکی تردا هەیە ؟ جا ئەگەر ڕەچاو و چاودێری کرد ئەوا ئەو کەسە خاوەنی ئاین و باوەڕە ، وە ئەگەر وانەبوو ئەوا بەئەندازەی کەمتەرخەمی کردنی لە پاراستنی ئەمانەتەکان ئەوندە لە ئاین و باوەڕی کەم و نوقسانە .

پاشان خوای گەورە کۆتایی بە وەصفەکان هێنا بە پاراستنی نوێژەکان پاراستنی سنوورەکانیان و مافەکانیان و کاتەکانیان ، چونکە پاراستنی نوێژ وەك ئەو ئاوە وایە کە بە بێستانی باوەڕدا دێ و دەڕوا جا ئاو داشتەی دەکات و نشەونماشی پێدەکات ، وە بەروبوومەکەشی لە هەموو کاتێکدا دێت .

[٩٢] أخرجه أحمد (٣ : ١٣٥) ، و ابن أبي شيبة في مصنفه (١١ : ١١) و في الإيمان (ص : ٥) ، و ابن حبان في صحيحه (١ : ١٠٨ ـ الإحسان) ، و البغوي في شرح السنة (١ : ٧٥) ، و قال البغوي : ((هذا حديث حسن)) ، و صححه الألباني في تحقيقه للإيمان لابن أبي شيبة .

وه داری باوەڕ هەموو کاتێك پێویستی بە بەردەوامی هەیە لەسەر ئاودان ، ئەی ئاو دانەکەی چییە ؟ ئەویش پاراستنی کردەوەکانی شەو و ڕۆژە لە گوێڕایەڵی فەرمانەکانی پەروەردگار و بەندایەتی کردنی .

وه پێویستی بە لادانی ئەو شتانە هەیە کە زیانی پێدەگەیەنێت لە تاشە بەرد و لەنگەرە زەرەرمەندەکانی بەردەمی ، ئەویش ، خۆگردتنەوەو خۆ پاك ڕاگرتنە لە شتە حەرامەکان جا چ ووتە بێت یاخود کردەوە .

جا هەرکاتێك ئەم کارانە هاتە جێ ئەوا ئەو بێستانە زیندوو دەبێتەوە و دەگەشێتەوە ، وه چەندین جۆر بەروبوومی جۆراو جۆر دەردەکات [٩٣] .

ئابەم ڕوونکردنەوەیە بۆمان دەردەکەوێت بەهێزی کردەوەی چاك بۆ زیاد بوونی باوەڕ وه هەستان بە کردەوەی چاك و زۆر کردنی هۆیەکی گەورەیە لە هۆکارەکانی زیاد بوونی باوەڕ .

شیخ الإسلام دەفەرموێت : تەواوی باوەڕ ئەمەیە : کردنی ئەوەی کە خوای پەروەردگار و پێغەمبەرەکەی ﷺ فەرمانیان پێکردووە ، وه وازهێنان لەوەشی کە خوای پەروەردگار و پێغەمبەرەکەی ﷺ قەدەغەیان کردووە ، جا کاتێك وازی هێنا لە هەندێك کاری فەرمان پێکراو وه قەرەبووی کردەوە بە وازهێنان لە کردنی هەندێکیش لە قەدەغەکراوەکان ، ئەوا کەم و کورتی هەیە لە باوەڕەکەیدا بە ئەندازەی ئەوە [٩٤] .

جا چ نوێژ و حەج و خێر و جیهاد و وه هەموو ئەوانەی کە پەروەردگار فەرمانی کردووە بە بەندەکانی هەمووی باوەڕە ، کاتێك بەندە پێیان هەستێت و ئەنجامیان بدات ئەوا باوەڕی زیاد دەکات ، چونکە جێ بەجێکردنی فەرمانەکانی پەروەردگار هۆیە بۆ زیاد بوونی باوەڕ بەڵام بە دوو مەرج ١ـ نیەت پاکی ، الإخلاص ـ ٢ ـ بەو شێوەیەی کە خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردووە و وه پێغەمبەرەکەشی ﷺ ئەنجامی داوە ، المتابعة .

---

[٩٣] (التوضیح و البیان) لابن السعدي (٣٤ ـ ٣٦) بتصرف یسیر .
[٩٤] (الفتاوی) لابن تیمیة (٢٧ : ١٧٢) .

وە محمد بن صالح بن عثيمين (رحمه الله) دەفەرموێت : بۆ زیـاد بـوونی بـاوەڕ چـەند هۆیەك هەیە ، یەك لەوانە ، گوێڕایەڵی ئەو فەرمانانەی کـە پێتکـراوە ، چـونکە بـاوەڕ زیاد دەبێت بەگوێرەی جوانی کردەوەکە و جۆرەکەیی و زیاتر هەستان پێی :
جا تا کردەوەکە جوانتر بێت ئەوا زیاد بوونی باوەڕ پێی گەورەتر دەبێـت ، وە جـوانی کردەوەش بەگوێرەی ١ـ نیەت پاکی (الإخلاص) ـ ٢ ـ وە بەو شێوەیەی کە خـوای پەروەردگار فەرمانی پێکردووە و وە پێغەمبەرەکەشی ﷺ ئەنجامی داوە (المتابعة).
وە جۆری کردەوە : بێگومان فەرز گەورەترە لە سوونەت ، وە هەنـدێ لـە کارەکـان هەیە مرۆڤی موسوڵمان بیکات لە هەندێکی تر گەورەتر و زیـاتر دووپـات لێکـراوە ، چونکە هەتا کردەوەی بە فەرمانی پەروەردگار گەورەتر بێت ئەوا باوەڕیش زیـاتر پێـی زیاد دەکات .
بەڵام کردەوەی زۆر : بێگومان باوەڕ پێی زیاد دەکات ، چونکە کردەوە لە باوەڕە ، وە گومان نییە کە باوەڕ زیاد بکات بە زیاد بوونی کردەوە [٩٥] .
پاشان لە گەورەترین کردەوە چاکەکانی کە باوەڕ پێی زیاد دەکات جگە لەوانەی کـە ڕابوورد : بانگەواز بۆلای دینی خوای گەورە وە پاشان دانیشتن لەگەڵ خەڵکانی باشدا وە لەبەر گرنگی ئەم دوو بەندە و گەورەیی سوودیان بۆ زیـاد بـوونی بـاوەڕ پێویـستە لێرەتا قسەیان لەسەر بکرێت :
بانگـەواز بـۆلای خـوای پـەروەردگار و دینەکـەی ، وە ئامۆژگـاری بـە حـەق و بـە ئارامگری و بانگەشە بۆ ئەصلی دین و وە بانگەشە بۆلای پەیوەست بوون بە یاساکانی فەرمان کردن بە چاکە و ڕێگـری کـردن لـە خراپـە ، و ئامۆژگـاری موسـوڵمانان ، ئائەمانە بێگومان لە پێویستییەکانی باوەڕ و هۆکارەکانێتی ، هـەر بەمـە بەنـدە خۆشـی غەیری خۆشی کامل دەکات ، هەروەك پەروەردگار سوێند دەخوات بـە عەسـر ، کـە ئادەمی لە زیان و خەسارەت مەندیدایە ، مەگەر کەسێك بـەم چـوار وەصـفە وەصـف

[٩٥] (فتح رب البرية) (ص : ٦٥) .

کرابێت : ١ـ باوەڕ ٢ـ کردەوەی چاك ، کە بەم دووانە نـەفس کامـل دەبێـت ، ٣ـ ئامۆژگاری و وەسیەت بە حەق : ئەویش کە زانستێکی بەسوود و کردەوەی چاك دینی ڕاست و درووستە ، ٤ـ وە ئامۆژکاری بە ئارامگری لەسەر هەموو ئەمانـە ، کـە بـەم دووانە هەموو گۆشەکانی دین تەواو و کامل دەبێت .

چـونکە خـودی بانگـەواز بـۆلای دینـی پـەروەردگار و ئامۆژگـاری بەنـدەکانی ، لەگەورەترین کەرەستەکانی بەهێز بوونی باوەڕە ، چونکە خاوەن بانگەواز پێویستە کـە هەوڵ بدات بۆ سەرخستنی ئەم بانگەوازە ، وە بەڵگە و نیشانەش ڕاپـەڕێنێت بـۆ هاتنـە جێ ، وە هەموو کارەکان لـە جێگە و پێگەی خۆیەوە بێنێـت ، وە بگـات بـە کـار و ویستەکان لە ڕێگەی خۆیانەوە ، وە ئەم کارانەش لە ڕێگاکانی باوەڕ و دەرگاکانیـەوە دەبێت .

شیخ الإسلام (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : هۆی باوەڕ و ڕێگاکـانی : جـاری وا هەیـە لـە بەنـدە خۆیەوەیـە ، وە جـاری واش هەیـە لەغـەیری خۆیەوەیـە ، وەك ، کەسێکی بۆ بەئاگا بهێنرێت کە بانگی بکات بۆ بـاوەڕ هێنـان ، وە کەسـێك فـەرمانی چاکەی پێبکات و ڕێگری لێبکات لـە خراپە ، وە نیشانە و بەڵگەکانی دینی بـۆ ڕوون کاتەوە و وە ئەوەشی کە تیایدایە و ئامۆژگاری پێوەر دەگرێت ، وە جگە لەمانەش لـە هۆکارەکانی تر [٩٦]

وە هەروەها پاداشتیش لـە وێنەی کردەوەیە چەندە هەوڵ بدات بۆ کاملّ کردنی خەڵك و ئامۆژگاریان بکات و بە حەق و ڕاستی ، وە ئارامگریش بێت لـەسەری ئەوا بێگومان کە پەروەردگاریش پاداشتی دەداتەوە بە هاوشێوەی کردەوەکەی ، وە سەری دەخات و پشتگیریـشی لێـدەکات لەلایـەن خۆیـەوە و بـە هێـزی بـاوەڕ و پـشت بەسـتن بـە پەروەردگاری ، چـونکە بێگومـان بـاوەڕ و هێـزی پـشت بەسـتن بـە خـوای گـەورە سەرکەوتن بەسەر دووژمنان لـە مرۆڤە شەیتانەکان و شەیتانەکانی جنۆکەش دێنێتە جـێ

[٩٦] (الفتاوی) (٧ : ٦٥) .

هـەروەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت : ﴿ إِنَّهُۥ لَيْسَ لَهُۥ سُلْطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ ﴾ النحل: ٩٩

واتە : بێگومان شەیتان هیچ توانا و دەسەڵاتێکی نییە بەسەر ئەوانەی کـە باوەڕیـان بـە خوای پەروەردگار هێناوە و وە بەس پشتیش بەو دەبەستن .

وە هەروەها ئەو کەسە بۆ سەرخستنی دینی خوا بەرێ کەوتووە ، وە هەرکەسێك بەرەو بەشێکی بەرێ بکەوێت ، ئەوا دەرگاکانی زانست و باوەڕی لێدەکرێتـەوە بەئەنـدازەی ڕاستگۆیی و نییەت پاکێکەی [97] .

جا پێویستە بۆ ئەو کەسەی کە فەرمان دەکات بە چاکەو ڕێگری دەکات لـە خراپـە ، وە بانگخوازە بۆلای ڕێگەی ڕاستی پەروەردگار ، پابەند بێت بـە ڕاسـتگۆیی و نییـەت پاکییەوە لـە فەرمانەکانی و ڕێگرییەکانیـشیدا ، هـەتا بگـات بـە بەروبوومەکـەی و وە باوەڕی ڕاست و خاوێن چەکەر بکات و بڕوێت لـە خودی خۆیی و بانکراوەکانیشدا ، وە لـە بانگەوازەکەیدا پابەندی دانـایی و نـەرم و نیـانی بێـت و ئـارامگر بێـت لەسـەر بانگکردنیان وە بەزانستیش بێت بەوەی کە بانگیان دەکات بۆلای [98] .

جا ئەگەر ئەم صیفاتانەی تیادا هاتە جێ ئەوا بانگەشەکەی بـە بـەروبووم و بـە سـوود دەبێت ، بەویستی خوای پەروەردگار ، وە هۆکارێکیش دەبێت بۆ بەهێز بوونی باوەڕی خۆشی و ئەوانەیشی بانگی کردوون بۆهەق .

وە دانیشتن لەگەڵ خەڵکی چاکدا و پابەند بـوون پێیانـەوە و هاوەڵییـان و بەتەنگـەوە بوونی لەسەر سوود لێبوون لێیانەوە ، ئەوە هۆیەکی گەورەیە بۆ زیاد بـوونی بـاوەڕ ، لەوەی کە هەیە لەو دانیشتنانەدا لە یادی پەروەردگار و ترسان لـە خـوای گـەورە و سزاکانی و هاندان بەلای چـاکە و ترسـاندن و دوورکەوتنـەوە لـە خراپـە و ، جگـە لەمانەش چەندین کاری تر کـە لـە گـەورەترین هۆکارەکـانی زیـاد بـوونی بـاوەڕن ،

---

[97] انظر (التوضيح و البيان) لابن سعدي (٣٦ ، ٣٧) .
[98] انظر (الفتاوى) (٢٨ : ١٣٧) .

هـەروەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت :﴿ وَذَكِّرْ فَإِنَّ ٱلذِّكْرَىٰ تَنفَعُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ ﴾ الذاريات: ٥٥
واتە : بەردەوام ئامۆژگاریان بکە چـونکە بێگومـان ئامۆژگـاری سـوود و کـەڵك بـە بڕواداران دەگەیەنێت .

وە هــەروەها دەفــەرموێت : ﴿ فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا ٱلْأَشْقَى ﴿١١﴾ ﴾ الأعلى: ٩ - ١١

واتە : ئامۆژگاریان بکە ئەگەر ئامۆژگاری سوودی بۆیان هەبێت﴿٩﴾ ئەو کەسەی کـە لە خوای گەورە بترسێت ئەوا سوود و ئامۆژگـاری وەردەگرێـت﴿١٠﴾ وە کەسـی بـێ بڕواو بەد بەختیش خۆی لە ئامۆژگاری لادەداو ناچێت بە گوێیدا ﴿١١﴾ .

وە ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە خاوەن دڵە بڕوادارەکان زۆر سوودمەند دەبـن لـە زیکر و دانیشتنی کۆڕی زیکر ، وە بەوەش گورج و گۆڵی و ویست و خواسـتیان بـۆ درووست دەبێت ، وە سوود و بەرز بوونەوەیان لای پەروەردگار بۆ پێویست دەبێت ، بە پێچەوانەی کۆڕودانیشتنی گاڵتە و بێ ئاگایی و چونکە ئـەو کـۆڕو دانیـشتنانە لـە گەورەترین هۆکارەکانی کەمی باوەڕ و تێکشکان و نەمانێتی .

هەر لەبەر ئەمەیە پێشینەی چاکی ئێمە توندترین کەس بوون لەسەر گوێدان بە کـۆڕی زیکر و یادی خوای پەروەردگار ، وە توندترین و دوورترین کـەس بـوون لـە کـۆڕی لەهو گاڵتە و بێ ئاگایی ، وە لە پێشەوە تێپەڕی بەسـەرماندا ووتـەی زۆر کـە بەڵگـە بێت لەسەر ئەوە ، وەك وتەکەی عومەیری کوڕی حەبیبی خەطمي و موعـاذی کـوڕی جەبەل ﷺ وە جگە لەوانیش .

وە کۆتا هۆ ئەم بەشەی پێ تەواو دەکەین ، پێویستە گوێی پێبدەین و لێی بێ ئاگا نەبین ئەویش ئەوەیە : کە مرۆڤی موسوڵمان بەسەراچوونەوەیەکی نەفس و دەروونـی خـۆی بکات و وە دامەزراوی بکات لەسەر بەرەنگاربوونەوەی هەموو ئەو شتانەی کە بـاوەڕ

پێی کەم دەکات یاخود پێی لاواز دەبێت یان لەدەستی دەدات ، هەروەك چۆن پێوستە بۆ باوەڕ هەموو ئەو کارانە بکات کە باوەڕ پێی بەهێز دەبێت و نشەونمای پێدەکات ، لەگەڵ ئەوەشدا بەرەنگاربوونەوە و ڕووبەڕوو بوونەوەی هەموو ڕێگرەکان وکارە فریودەرەکان پێویستە ، ئەویش : خۆ دارِنینە لە تاوان و تەوبەو گەڕانەوەیە لە وەی کە تێی کەوتووە ، و پاراستنی هەموو ئەندامەکانی جەستەیە لە شتە قەدەغە کراوەکان ، و بەرەنگار بوونەوەی هەموو فتنە گوماناویە لەکەدار کەرەکانە کە بنەمای باوەڕ لاواز دەکات ، وە ئەو ئارەزووانەی کە لاواز کەرن بۆ ویستەکانی باوەڕ ، چونکە ویستەکان لە ئەصڵ و بنچینەدا حەز و خۆشەویستی و هەوڵ و کۆششیان هەیە بۆ چاکە ، وە ئەوەش نایەتە جێ بە واز هێنان نەبێت لەو ویستانەی کە لەبەرامبەریدا هەیە لە حەزی نەفس و دەروون بۆ خراپە ، وە بەرەنگاربوونەوەی نەفسی فەرمان کەر بەخراپە .

هەر کاتێك بەندە پارێزرا لە کەوتنە ناو فیتنە گوماناویەکان و فیتنە شەهوەتی و ئارەزوویەکان ، ئەوا باوەڕی تەواو دەبێت و یەقین و دڵنیایشی بەهێز دەبێت .

بەشی دووەم : ـ

هۆكارەكانی كەم بوونەوەی باوەڕ

ڕێخۆشكەر :

قسە لەوەی ڕابوورد دەربارەی هۆكارەكانی زیاد بوونی باوەڕ بوو ، بەلاّم قسە لێرە و لەمەولا دەربارەی هۆكارەكانی كەم بوونەوەیەتی ، هەروەك چۆن باوەڕ چەندین هۆكار هەبوو بۆ زیاد بوون و گەشەی ، هەروەها چەندین هۆكاری لاوازی و كەم بوونەوەشی هەیە ، وە هەروەك چۆن موسوڵمان داوا لێكراوە بە ناسینی هۆكارەكانی زیاد بوونی باوەڕ بۆ ئەوەی جێبەجێی بكات ، هەروەها داوا لێكراوە بە ناسینی هۆكارەكانی كەم بوونەوەی باوەڕ بۆ ئەوەی خۆی لێ بپارێزێت لەو ڕوانگەیەوە :

عَرَفْتُ الشَّرَّ لا للشَّرِّ لَكِنْ لِتَوَقِّيهِ   وَ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الشَّرَّ مِنَ الخَيرِ يَقَعُ فِيهِ

شەڕم ناسی نەك بۆ شەڕ بەڵكو بۆ خۆپاراستن لێی

وە هەر كەسێك شەڕ و خێر لەیەك جیا نەكاتەوە ئەوا تێی دەكەوێت

وَ قَدْ ثَبَتَ فِي (الصَّحِيحَينِ) عَنْ حُذَيفَةَ بنِ اليَمَانِ ـ رضي الله عنهما ـ قَالَ : ((كَانَ الصَّحَابَةُ يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللهِ {صلى الله عليه وسلم} عَنِ الخَيرِ ، وَكُنْتُ أَسْأَلُهُ عَنِ الشَّرِّ مَخَافَةَ أَنْ يُدْرِكَنِي)) [99] .

واتە : جێگیر بووە لە صەحیحی بوخاری موسلیمدا : لە حوذەیفەی كوڕی یەمانەوە (ڕەزای خوایان لێبێت) دەفەرموێت : هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ پرسیاریان دەكرد لە پێغەمبەری خوا ﷺ دەربارەی خێر ، منیش پرسیارم لێدەكرد دەربارەی شەڕ لەترسی ئەوەی كە پێم بگات ((تێی بكەوم)) .

وە ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ناسینی شەڕ بۆ ئاگادارییە لەوەی كە مرۆڤەكان تێی بكەون [100] .

---

[99] البخاري (٨ : ٩٣) ، و مسلم (٣ : ١٤٧٥) .

[100] (تلبيس ابليس) (ص : ٤٠) ، و انظر (الفتاوى) لابن تيمية (١٠ : ٣٠١) و ما بعدها .

جا فێربوونی هۆکارەکانی کەم بوونەوەی باوەڕ و ناسینی کارەکانی کە لاوازی دەکەن و ڕێگاکانی خۆ پاراستن لێیان فەرمانێکی داواکراوە پێویستە گوێی پێبدرێت ، بەڵکو فێربوونی کەمتر نییە لە فێربوونی هۆکارەکانی زیاد بوونی باوەڕ .

وە پێش دەست پێکردن و ڕوونکردنەوە بە باسی هۆکارەکانی کەم بوونەوەی باوەڕ ، پێم خۆشە ئاماژە بکەم بەوەی کە نەبوونی پابەند بوون بە هۆکارەکانی باوەڕ و وەلا خستنی بەهێز بوونی و وازهێنان لەگوێ پێنەدان بەوە ، بە هۆیەك دەژمێرێت لە هۆکارەکانی کەم بوونەوەی باوەڕ ، ئیهمال کردن و وەلاخستنی ئەو باسانەی کە لە پێشەوە ئاماژەی پێدرا ، گوێ پێنەدانی باوەڕ کەم دەکاتەوە و لاوازی دەکات ، هەروەك چۆن گوێ پێدان و هەستان پێی هۆیە بۆ زیاد بوونی ، هەروەها وەلاخستنیشی هۆیە بۆ کەم بوونەوەی .

شیخ محمد صالح عثیمین (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : بۆ کەم بوونەوەی باوەڕ چەند هۆکارێك هەیە .... ، چەندین شتی باس کردووە ، لەوانە : واز هێنان لە فەرمانی پەروەردگار ، بێگومان باوەڕ پێی کەم دەکات ، کەم کردنەکەشی بەگوێرەی دووپاتییە لەسەر گوێڕایەڵی پەروەردگار ، چەندە گوێڕایەڵیەکە دوپاتتر و دڵنیاتر بێت ئەوا کەم بوونەوەی باوەڕ بە وازهێنان لە گوێڕایەڵی خوای گەورە زیاتر دەبێت ، وە زۆر جار باوەڕ هیچی نامێنێت ، وەك وازهێنان لە نوێژ [101] .

بەڵگەش لەسەر ئەمەش ئەم وتەیەی خوای گەورەیە کە دەفەرموێت : ﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ﴿١٠﴾ ﴾ الشمس: ٩ - ١٠

واتە : بێگومان ڕزگاری بووە ئەو کەسەی کە نەفس و دەروونی خۆی لەهەموو کارێکی بەد و خراپ و فەساد پاککردۆتەوە ﴿٩﴾ وە بێگومان ئەو کەسەشی نەفسی خۆی بە تاوان و گوناه ئالوودە کردووە ئەوا نائومێد و بەد بەخت بووە ﴿١٠﴾ .

[101] (فتح رب البرية) (٦٦) .

ئەم دەقە قورئانییە بەڵگەیە لەسەر گرنگی گوێڕایەڵی پەروەردگار و پاراستنی ، وە بێگومان لە گەورەترین هۆکارەکانی پاك و خاوێنی ناخ و دەروونە .
وە هەروەها لەبەرامبەردا بەڵگەیە لەسەر ترسناکی و خەتەری وازهێنان لە گوێڕایەڵی خوای گەورە و کەوتنە ناو تاوانەوە ، وە ئەمەش لەگەورەترین هۆیەکانی خەسارە مەندی و نائومێدییە .

ئیمام ابن جرير الطبري (ڕەحمەتی خوای لێبێت) لە تەفسیرەکەیدا دەفەرموێت : ﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴾ واتە : بێگومان براوە و سەرفراز بووە کەسێك نەفس و دەروونی خۆی خاوێن ڕاگرتبێت لە تاوان ، زۆر زۆر پاکی کردبێتەوە لە کوفر و تاوان وە چاکە خوازی تیادا بەرقەرار کردبێت بە کردەوە چاکەکان .
پاشان چەندین وتە لە سەلەفەوە باسکراوە کە پاڵ پشتی ئەمە دەکات :
گێڕڕاوەتەوە لە قەتادەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) کە فەرموویەتی : هەر کەسێك کارێکە چاك بکات ئەوا نەفسی خۆی پاککردۆتەوە بە گوێڕایەڵی خوای گەورە .
وە هەروەها لێوەی گێڕڕاوەتەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) کە فەرموویەتی : بێگومان دەربازی بووە ئەو کەسەی کە نەفسی خۆی پاککردبێتەوە بە کردەوەی چاك .
وە باسکراوە لە لە ابن زەیدەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) کە فەرموویەتی : سەرکەوتوو سەر فاز بووە ئەو کەسەی کە خوای گەورە ناخ و دەروونی پاککردبێتەوە.
وە باسکراوە لە موجاهید و سەعیدە کوڕی جوبەیر و عیکریمەوە (ڕەحمەتی خوایان لێبێت) کە فەرموویانە : دەربارەی ئەم ئایەتە : ﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴾ واتە : کەسێك چاکە خوازی تیادا بەرقەرار بکات [١٠٢] .
وە ابن القيم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) لە شیخ حەسەنی بەصرییەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : بێگومان سەرکەوتوو سەر فراز بووە کەسێك دەروونی

[١٠٢] (تفسير الطبري) (١٥ : ٢١١،٢١٢) .

پاككردبێتەوە و چاكە خوازی تیادا بەرقەرار دابێت و هەڵی نابێت لەسەر گوێڕایەڵی خوای گەورە ، وە سەر گەردان و نائومێد بووە كەسێك كە دەروونی خۆی لەناو دابێت و هەڵی نابێت لەسەر تاوان بەرامبەر خوای پەروەردگار .

وە گواستراوەتەوە لە ابن قوتەیبەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) كە فەرموویەتی : مەبەست بەو كەسەی كە دەروونی خۆی خاوێن كاتەوە ، واتە : نشەونمای پێبكات و بەرز و بڵندی بكات بە گوێڕایەڵی فەرمانەكانی خوای گەورە و خێر و چاكە و كردەوەی چاك [103] .

وە ئەم ئایەتە كە دەفەرموێت : ﴿ وَقَدۡ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ﴾ ئیمام ابن جریر الطبري (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەربارەی دەفەرموێت : خوای گەورە دەفەرموێت : بەد بەخت و بە ئاوات نەگەشتووە لە ڕێگای خاوێن كردنەوەی نەفس و ناخیدا كەسێك خوای گەورە نەفس و دەروونی چەپەڵ كردبێت و باری گوناهی لێنابێت و لە ڕێگای هیدایەت ترازاندبێتی هەتا پەرستشی خوای فەرامۆش كردبێت و ڕێگای تاوانی گرتبێتە بەر .

تێبینی وەرگێڕ : ئەم ڕاڤەیە هی شێخی طبری خۆیەتی بەلاَم هەندێك لە خاوەن تەفسیرەكان دەفەرموون كەسێك خۆی دەروونی خۆی چەپەڵ و بیٚ نرخ كردبێت ئەم مەبەستەش شیاوتر دیارە خوا لەهەموو كەس زاناترە .

وە ابن جریر (ڕەحمەتی خوای لێبێت) لە موجاهیدەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت ﴿ وَقَدۡ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ﴾ واتە : نەفسی گومڕا كردووە .

وە لە سەعیدی كوڕی جوبەیریشەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : واتە : لە ڕێی هەق و ڕاست لای داوە .

وە لە قەتادەشەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : واتە : تاوان بار و خراپە كاری كردووە .

---

[103] (إغاثة اللهفان) (١ : ٦٥) .

وه ابن القيم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ابن قوتەیبە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) فەرموویەتی : ﴿ دَسَّىٰهَا ﴾ واتە : نەفسی بێنرخ نادیار دەبێت بەبۆنەی وازهێنان لە کردەوەی چاك و سوار بوونی کەشتی تاوان ، وە کەسی خراپە کار هەمیشە ، جێی نهێنییە و بێ کەسایەتییە و مرۆڤێکی نادیار و سەر شۆڕە ، وە کەسی خراپە کار ، بێگومان فێڵ لە نەفسی خۆی دەکات و نەفس و ناخی خۆی زەلیل و سەر شۆڕ دەکات [١٠٤] .

جا هەر کەسێك ناخ و دەروونی خۆی خاوێن بکاتەوە بە کردنی ئەو کارانەی کەفەرمانی پێکراوە و دوور کەوتنەوە لەوانەی کە لێی قەدەغە کراوە ئەوە بێگومان سەرکەوت و سەر فرازە ، وە هەر کەسێك نەفسی خۆی ئالوودە بکات بە نەکردنی ئەو کارانەی کە فەرمانی پێکراوە وە هەستی بەوانەی کە لێی قەدەغە کراوە ئەو بەد بەخت خەسارەمەند بووە .

وە هۆکارەکانی کەم بوونەوەی باوەڕ و کارەکانی کە لاوازی دەکەن زۆر و جۆراو جۆرن ، جگە لەوە نەبێت بکۆی گشتی دەبن بە دوو بەشەوە : ١ـ هۆکارە ناوەکییەکان ، ٢ـ وە هۆکارە دەرەکییەکان ، وە لەژێر هەر بەشێکیاندا چەند کارێك هەیە بۆ لاواز کردنی باوەڕ .

[١٠٤] (إغاثة اللهفان) (١ : ٦٥) ، و انظر : (التبيان في أقسام القرآن) لابن القيم (ص : ٢١) .

بەشی یەکەم : ـ

هۆکارە ناوەکییەکان

ئەویش کارە خودیەکانە کە کاریگەری هەیە لەسەر کەمکردنی باوەڕ ، ئەوانیش چەند هۆکارێکن :

هۆکاری یەکەم : ـ

نەفامی کە دژی زانستە

نەفامی لە گەورەترین هۆکارەکانی کەم بوونەوەی باوەڕە ، هەروەك چۆن زانست لە گەورەترین هۆکارەکانی زیاد بوونیەتی ، موسوڵمانی زانا خۆشەویستی و کردەوەیەك کە زەرەر و ئازاری پێبگەیەنێت و ماندوی بکات نایدا بەسەر کردەوەیەکدا کە سوود و سەرفرازی و چاکە خوازی تیادا بێت ، بەڵام کەسی نەفام لەبەر زۆری نەفامی و کەمی زانستی ، هەندێ جار وێنەی ئەم کارانە دەدات بەسەر کارێکدا کە چاکە و سەرفرازی بۆی تیا بێت ، ئەویش بەبۆنەی هەڵگەڕانەوەی پێوانە لەلای ئەو و لاوازی هەست و هۆشی تیایدا ، بۆیە زانست بنەمایە بۆ هەموو خێرێك ، وە نەفامیش بنەمایە بۆ هەموو خراپەیەك .

وە خۆشەویستی ستەم و دەست درێژی و ئەنجامدانی تاوان و هەستان بەکارە قەدەغە کراوەکان هۆکاری یەکەمی : نەفامی و زانستی خراپە ، یاخود خراپی ویستە ، وە خراپی ویستیش لە خراپی زانستە .

جا نەفامی و زانستی خراپ هۆی سەرەکین بۆ خراپی کردەوەکان و کەمی باوەڕ .

ابن القيم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : وتراوە کە خراپی ویست لە خراپی زانستەوەیە ، ئەگەر کەسێك بەڕاستی بزانێت لە شتێکی زەرەراویدا زەرەر هەیە ئەوا نایکات ، هەر لەبەر ئەمەیە کەسێك بزانێت لە خواردنێکی خۆشدا زەهر هەیە ئەوا

نایخوات و بەرەو ڕوویشی ناڕوات ، جا کەمی زانستی بەو زەرەرەی کە هەیە لـە شـتە زەرەراوێکەدا و لاوازی سووربوونی لە وازهێنانی دەیخاتە ناو کردنیەوە ، لەبەر ئەمەیـە باوەڕی ڕاستەقینە ئەوەیە کە خاوەنەکەی هەڵدەنێت لەسەر کردنی کارێك کە سوودی پێبگەنێت و وازهێنان لە کارێك کە زەرەری پێبگەیەنێت ، جا کاتێك وانەبێت و واز لە کـاری خـراپ نـەهێنێت ، ئـەوا بـاوەڕی ڕاسـتەقینە نییـە ، بـەڵکو بـاوەڕی بـەپێی هەڵسووکەوتێتی ، چونکە بێگومان کەسێك کـەوا بـاوەڕی بـەئاگری دۆزەخ هـەبێت هەروەك وابێ ببینێت ئەوا ڕێگاکەی ناگرێتـە بـەر ، هـەر هەوڵیـشی بـۆ نـادات ، وە باوەڕداری ڕاستەقینە بە بەهەشت نەفسی بارگرانی ناکات لـە داواکـردن و داخـوازی بەهەشت ، ئەمە کارێکە ئادەمی دەستی دەکەوێت لە ناخیدا لـەوەی کـە هـەوڵی بـۆ دەدات لە دونیادا لە سوودوو قازانجەکان ، یاخود هەوڵ دەدات لە دەرباز بـوون لـە زەرەرو زیان [105] .

جا نـەفس حـەز لـەوە دەکـات کـە زەرەری بـۆی هەیـە نـەك لـەوەی کـە سـوودی پێدەگەیەنێت لەبەر نەزانینی بە زەرەرەکەی ، لەبەر ئەمەیە هەرکەسێك بیربکاتـەوە لـە قورئانی پیرۆز ، دەستی دەکەوێت تیایدا گەورەترین ئاماژە کە نەفامی هۆکاری تاوان و گوناهە .

وە خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ قَالُواْ يَـٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَـٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ ﴾ الأعراف: ١٣٨

واتە : نەوەی یسرائیل وتیان ئەی مووسا خوایەکمان بۆ پەیدا بکە هەروەك ئـەو قەومـە چەند خوایەکیان بۆخۆیان داناوە دەیپەرستن مووساش فەرمووی بێگومان ئێوە گـەلێکی نەفام و نەزانن .

---

[105] (إغاثة اللهفان) (٢ : ١٣٣) .

وه خـواى گـهوره دهفـهرموێت :﴿ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ ﴾ النمل: ٥٤ ــ ٥٥

واته : باسي لوط بكه كاتێك كه بهگهلهكـهى وت ، بـۆ ئـهوهى بێدار و ئاگاداريـان بكاتهوه ، ئێوه كارى زۆر قێزهون و ناشرين دهكهن كه نێربازييه كهس پێش ئێـوه ئـهم كارهى ئهنجام نهداوه ، وه خۆشتان دهبينن كه ئهم كاره چ كارێكى ناشرين و ناپهسـهند و نارِهوايه ﴿٥٤﴾ ئايه رِهوايه ئێوه ئارهزووى خۆتان له لهگهڵ پـياوان بـهكار دههێـنن و وازتان لـه ئافرهتان هێناوه ، بهڵكو ئێوه كۆمهڵه خهڵكێكى نهفامن .

وه دهفهرموێت : ﴿ قُلْ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَأْمُرُوٓنِّىٓ أَعْبُدُ أَيُّهَا ٱلْجَٰهِلُونَ ﴿٦٤﴾ ﴾ الزمر: ٦٤

واته : موشريك و بێ باوهرِهكان كه پێغهمبهرى خـوا ﷺ ناوبـهناو بتـهكانى ئـهوانيش بپهرستێ ، بۆيه ئهم ئايهته دابهزى ، ئهى پێغهمبهر ﷺ بڵێ : ئێوه فهرمانم پێ دهكهن كه لهجياتى خوا بپرستم ئهى نهفام و نهزانهكان .

وه دهفـــــهرموێت : ﴿ وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ ﴿٣٣﴾ ﴾ الأحزاب: ٣٣

واته : ئهى ژنانى پێغهمبهر ﷺ لــه ماڵهكانتانـدا ئـۆقره بگـرن و بـێ كـارى پێويـست دهرمهچن وهك سهردهمى نهفاميش خۆتان دهرمهخهن و جوانى خۆتان بۆ پياوان ئاشكرا مهكهن .

تێبينى وهرگێرِ : ئهم ئايهته تهنها تايبهت نييـه بـه خێزانـهكانى پێغهمبـهرهوه ﷺ بـهڵكو ههموو ئافرهتهكانى ئومهتى ئيسلام دهگرێتهوه كه نابێت جوانى خۆيان دهربخهن بـهڵكو حهرامه .

وه چەندین دەقی تر کە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە خەڵك تێی کەوتووە لە هاوبەش بۆ خوا دانان و کوفرو خراپە و تاوان گەورەترین هۆکارەکانی ، نەفامی و بێ زانستییە بەرامبەر خوای گەورە و ناو و صیفاتە بەرزەکانی و پاداشت و تۆڵەی .

هەر لەبەر ئەمەیە کە هەر کەسێك دژایەتی خوای گەورە بکات یاخود تاوانێك ئەنجام بدات ئەوە نەفامە ، هەروەك لە ڕاڤەی ئەم ئایەتەدا هاتووە لە سەلەفی صاڵەحەوە کە دەفەرموێت : ﴿ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ ﴾ النساء: ١٧

واتە : بەڕاستی خوای گەورە تەوبە لەو کەسانە وەردەگرێت کە بە نەفامی و نەزانی کردەوەی خراپ دەکەن ، پاشان لەماوەیەکی کەمدا تەوبە دەکەن و پەشیمان دەبنەوە ئائەوانە خوای گەورە تەوبەیان لێ وەردەگرێت وە خوای گەورە هەمیشە زانا و کار جوانە دەزانێت چۆن بڕیار دەدات .

وە دەفەرموێت : ﴿ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۖ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِن بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ ﴾ الأنعام: ٥٤

واتە : پەروەردگار لەسەر خۆی نوسیوە کە بەبەزەیی بێت لەگەڵتان ، وە هەر کەسێکیشتان بە نەزانی و نەفامی تاوانێك ئەنجام بدات ، پاشان تەوبە بکات و ئاکاری چاك ڕەچاو بکات ، ئەوا بەڕاستی خوای گەورەش لەبەرامبەر ئەو کەسانەدا زۆر لێبوردە و داپۆشەری تاوانەکانە و زۆریش میهرەبانە .

وە دەفەرموێت : ﴿ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٩﴾ ﴾ النحل: ١١٩

واتە : بێگومان خوای گەورە بەرامبەر ئەو کەسانەی کە کردەوەی خراپیان ئەنجامداوە بە نەفامی ، وە پاشان دوای کردنی ئەو کارە ناجۆر و ناپەسەندانە تەوبەیان کرد و چاك

و چاكه خواز بوون ، ئـەوا دڵنيابـە كـە پـەروەردگارت پـاش ئـەوە زۆر لێبـووردە و ميهرەبانە .

واتای ووتەی خوای گەورە : ﴿بِجَهَٰلَةٍ﴾ لـە ئايەتەكاندا : واتە : نەزانی و نەفامی لـە تاوان كەرەكەو وە نەفامی بە دوارۆژ و پێويست بوونی تووڕەيی خوای گەورە لـەسەری وە خوای گەورە لـە ڕوانگەی نەفامی و نەزانييەوە لێی دەڕوانێت و چاودێری دەكات ، وە نەفامی و نەزانييە لێوەی لـەبەر كـەمی بـاوەڕی يـاخود نـەبوونی ، كەواتـە هـەموو كەسێكی تاوان كار نەفامە بەم لێكدانەوەيە بێـت ، بـەڵام ئەگـەر زانـی حەرامـە ئـەوا زانست بەحەراميیەكەی مەرجە بۆ ئەوەی كە بـەتاوان ژمـاردە بكرێـت و تۆڵـەی لـێ بسەندرێتەوە [١٠٦] .

بە وێنەی ئەم واتايە كۆمەڵێك لە سەلـەف فەرموويانە ، وە ئيمامی طەبەريش (ڕەحمەتی خوای لێبێت) كۆمەڵێكی لێ گێڕاونەتەوە لـە تەفسيرەكەيدا .

لـە ئەبو عاليەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێـت) دەگێڕێتـەوە كـە فەرموويـەتی : هـاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ وە ڕەزای خوا لـەوانيش بێت فەرموويانـە : هەرچـی تاوانێـك كـە تووشی بەندە دەبێت ئەوە نەزانی و نەفامييە .

وە لـە قەتادەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : هاوەڵانی پێغەمبەری خـوا ﷺ ڕەزای خوايان لێبێت كۆكن لـەسەر ئەوەی هەر شتێك كە لاساری خوای گەورەی پـێ بكرێت ئەوە نەفامييە جا بە مەبەست بێت ياخود نا .

وە لـە موجاهيدەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێـت) دەفـەرموێت : هـەر كەسـێك لاسـاری خوای گەورە بكات ئەوە نەفام و نەزانە ، هەتا خۆی لـە تاوان دادەڕنێت .

وە هەروەها فەرموويەتی : هەر كەسێك كە كردەوەيەك بكات لاساری خـوای گـەورە بێت ئەوە لـە نەفاميە لێوەی هەتا لێی دەگەڕێتەوە و وازی لێدێنێت .

---

[١٠٦] (تفسير ابن سعدي) (٢ : ٣٩) .

وه سودیش (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ئادەمی مادەم لاساری خوای گەورە بکات ئەوە نەفامە .

وە ابن زەیدیش (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : هەموو مرۆڤێك كردەوەیەك بكات كە لاساری خوای گەورە بێت ئەوە بەهەمیشەیی نەفامە هەتا وازی لێدەهێنێت[١٠٧] .

وە شیخ الإسلام ابن تیمیە (ڕحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : (هۆكاری ئەمە : ئەوەیە كە بەڕاستی زانستی ڕاستی چەسپاو لە دڵدا ڕێگری دەكات كە شتێكی لەگەڵدا بێت پێچەوانەی بێت لە وتە یاخود لە كردەوە ، جا هەر كاتێك پێچەوانەكەی دەركەوت ئەوا یان دڵ لێی بێ ئاگایە یاخود بێ هێزە لە بەرگری كردنی ئەوەی كە تووشی هاتووە ، ئائەم دۆخانە هەڵوەشێنەرەوەی ڕاستی زانستە ، بۆیە كردنی ئەو تاوەنە دەبێت بەنەفامی ...)[١٠٨] .

نەفامی بەرامبەر بەخوا دەردێكی خەتەرە ، وە نەخۆشییەكی لەناو بەرە ، ناهەمواری و پاشەڕۆژی خراپ و نالەبار بەسەر خاوەنەكەیدا دێنێت ، جا هەر كەسێك ئەم دەردە زاڵ بوو بەسەریدا و تیایدا جێگیر بوو ئەوا پرسیار مەكە لە لەناو چوونی ، وە ئەوە كەوت و تێك شكاوە لە تاریكی تاوان و لایداوە لە ڕێگەی ڕاست ، ملكەچی گومان و ئارەزووەكانە ، مەگەر ڕەحمەتی خوای گەورە پێی بگات بە پاراو كردنی دڵەكان و ڕۆشنكردنەوەی چاوەكان و كلیلەكانی چاكە : ئەویش زانستی بەسوودە بۆ كردەوەی چاكە ، كەوابوو هیچ چارەیەك نییە بۆ ئەم دەردە جگە لە زانست نەبێت ، وە ئەم دەردە لەكەس نابێتەوە مەگەر خوای گەورە فێری ئەوەی بكات كە سوودی پێبگەیەنێت و ڕێنمووی بكات ، جا هەر كەسێك خوای گەورە ویستی خێری پێی بێت فێری ئەوەی دەكات كە سوود مەندی بكات و لە دین شارەزای دەكات و چاو ڕۆشنی دەكات لەوەی كە سەرفرازی و نەجاتی تیادایە و لە نەفامی پێی دەردەچێت ،

---

[١٠٧] انظر هذه الآثار و غيرها في : (تفسير الطبري) (٣ : ٢٩٩ ، ٥ : ٢٠٩) ، و انظر (تفسير البغوي) (١ : ٤٠٧) ، و الفتاوى لابن تيمية (٧ : ٢٢) ، و تفسير (ابن كثير) (١ : ٤٦٣) .

[١٠٨] (إقتضاء الصراط المستقيم) (ص : ٧٨) .

وه ئه‌گه‌ر ویستی خێری پێی نه‌بێت ئه‌وا له‌سه‌ر نه‌فامی خۆی ده‌یهێڵێته‌وه . داواكـارین له‌ خوای گه‌وره‌ دڵه‌كانمان پاراو بكات به‌ باوه‌ڕ و زانست وه‌ بمان پارێزێت له‌ نه‌فامه‌ی و دوژمنایه‌تی .

هۆکاری دووەم : ـ

بیٚ ئاگایی و پشت هەڵکردن و بیرچوونەوە

بێگومان ئەم سێ خاڵە هۆیەکی گەورەن لە هۆکارەکانی کەم بوونـەوەی بـاوەڕ ، جـا هەر کەسێك غەفڵەت گرتیەوە و بیرچوونەوە خەریکی کردوو پشتیشی هەڵکرد ، ئەوا باوەڕی کەم دەکات و لاواز دەبێت بەگوێرەی زۆر بوونی ئەم کارانە یان هەندێکیان ، وە مردن و نەخۆشی دڵ و بۆ پێویست دەکات بـە زاڵبـوونی گومـان و ئارەزووەکـان بەسەریدا .

غەفڵەت و بیٚ ئاگایی : بەڕاستی خوای گەورە بەخراپە باسی کردوە لە قورئانـدا ، وە هەواڵی داوە کە ئەوە ڕەوشتێکی ناشرینە لە ڕەوشت و بیٚ باوەڕ و دوو ڕووەکانە ، وە ئاگاداری توندیشی دەربارەی داوە .

هـەروەك دەفـەرموێت : ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾﴾ الأعراف: ١٧٩

واتە : سوێند بەخوا بێگومان ئێمە زۆرێکمان لـە جنۆکـە و ئـادەمی بـۆ دۆزەخ بـەدی هێناوە چونکە لە ئەنجامدا خۆیان بە ئارەزووی خۆیان ڕێگەی بەدبـەختی دەگرنـە بـەر بۆیە بەر لەوەی خوای گەورە درووستیان بکات دەیزانی کیٚ چـاکەو کـێش خراپـە ، ئەوانە دڵیان هەیە کەچی حەق و ڕاستی پیٚ نابیستن و وەری ناگرن وە چاویشیان هەیە کەچی حەق و دەسەڵاتی خوای گەورەی پیٚ نابینن وە هەستی بیـستنیان هەیـە کەچـی ڕاستییەکانی پێنابیستن ، ئائەمانە وەك ئاژەڵ وان بەڵکو وێڵترن ((کەمترن)) وە ئەوانـە بیٚ ئاگان لـە ئایەت و نیشانەکانی پەروەردگار .

وه دەفـــــــەرموێت : ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يَرۡجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُواْ بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَٱطۡمَأَنُّواْ بِهَا وَٱلَّذِينَ هُمۡ عَنۡ ءَايَٰتِنَا غَٰفِلُونَ ﴿٧﴾ أُوْلَٰٓئِكَ مَأۡوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٨﴾﴾ يونس: ٧ ـ ٨

واته : بێگومان ئەوانەی كە باوەڕ و ئومێدیان بە گەیشتنەوە بـە ئێمـە نییـە لـە ڕۆژی دوایدا وە بە ژیانی دونیا ڕازی بوون لەبری دوا ڕۆژ و پێی ئارام و دڵ خۆش بـوون وە ئەوانەشی كە لە بەڵگەو نیشانەكانی ئێمە بێ ئاگان ﴿٧﴾ جێ و ڕێگـەی ئەوانـە ئـاگرە بەهۆی ئەو كار و كردەوانەی كە ئەنجامیان داوە ﴿٨﴾ .

وە دەفەرموێت : ﴿ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنۡ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾﴾ يونس: ٩٢

واته : بێگومان زۆرێك لـە خەڵكی لـە نیشانەكانی ئێمە بێ ئاگـان ، بۆیـە بـەو شـێوەیە ملی خۆیان دەشكێنن و خۆیان سەرگەردان دەكەن .

وه دەفـــــــەرموێت : ﴿ يَعۡلَمُونَ ظَٰهِرٗا مِّنَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُمۡ عَنِ ٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ غَٰفِلُونَ ﴿٧﴾﴾ الروم: ٧

واته : هەندێك لـە ڕوواڵەت لـە ژیانی دونیا دەزانن و بەدی دەكەن بەڵام لـە دواڕۆژ بێ ئاگان .

وه دەفـــــــەرموێت : ﴿ وَٱذۡكُر رَّبَّكَ فِي نَفۡسِكَ تَضَرُّعٗا وَخِيفَةٗ وَدُونَ ٱلۡجَهۡرِ مِنَ ٱلۡقَوۡلِ بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡأٓصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ ٱلۡغَٰفِلِينَ ﴿٢٠٥﴾﴾ الأعراف: ٢٠٥

واته : یادی پەروەردگارت بكە بە ترس و لارە ملی و لەسـەرخۆ بـەبێ دەنـگ بـەرز كردنەوە لـە بەیانیان و دەمەو ئێواراندا وە لـە بێ ئاگایان مەبە .

بێ ئاگایی بریتییە : لـە بێ ئاگاییەك پەیدا دەبێت لـە كەمی پارێزگاری و بەئاگایی [١٠٩] .

[١٠٩] (بصائر ذوي التمييز) للفيروزآبادي (٤ : ١٤٠) .

دەردێکی مەترسیدارە ، کاتێك تووشی مرۆڤەکان بێت خەریکیان ناکات بە زیکر و فەرمان ڕوایی و بەندایەتی خوای گەورەوە بەڵکو خەریکیان دەکات بەکاری بێ ئاگایی و خەریکەر و دوور خەرەوە لە یادی خوای گەورە ، ئەگەر کردەوەی باشیش بکات ئەوە لە دۆخ و نییەتێکی خراپەوەیە ، وەکردەوەیەکی ڕووت دەبێت لە زەلیلی و ملکەچی و گەڕانەوە و ترس و ئارامی و ڕاستگۆیی و نییەت پاکی ، ئائەمە هەندێك شوێنەواری بێ ئاگایی خراپە لەسەر باوەڕ .

وە پشت هەڵکردنیش : بەڕاستی خوای گەورە هەواڵی داوە لە قورئانی پیرۆزدا کە شوێنەوار و دەرئەنجامی خراپی زۆری هەیە لەوانە :

١ـ خوای گەورە وەصفی ئەو جۆرە کەسانەی کردووە بەوەی کە هیچ کەسێك نییە لەوانە ستەم کارتر بێت ، وە وەصفی کردووە کە لە تاوان کاران و ستەم کارانە .

هەروەك دەفەرموێت : ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَآ ۚ إِنَّا مِنَ ٱلْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾﴾ السجدة: ٢٢

واتە : کێ لەو کەسە ستەمکار ترە کە بە ئایەتەکانی پەروەردگار ئامۆژگاری دەکرێت کەچی پشتی تێدەکات و ڕووی لێ وەردەچەرخێنێت ، بەڕاستی ئێمە لە تاوان کاران و ستەم کاران تۆڵە دەسێنین .

٢ـ خوای گەورە هەوڵی داوە کە هەرکەسێك پشت هەڵبکات ئەوا دڵی ببەستێت و پەردەی تاریکی بەسەردا بدات تا هەرگیز نە تێبگات و نە ڕێگەی ڕاستیش بدۆزێتەوە .

وەك دەفەرموێت : ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِىَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ ۚ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِن تَدْعُهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ فَلَن يَهْتَدُوٓا۟ إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾﴾ الكهف: ٥٧

واتە : ئەبێ کێ لەو کەسە ستەم کارتر بێت کە بە ئایەتەکانی پەرەوەردگار ئامۆژگاری بکرێت کەچی پشتیان تێ بکات وە سەرەنجام و ئاکامی ئەو کارە خراپانەشی کە

کردوویەتی لەبیری کردبێ ، بەڕاستی بەهۆی لاساری و ستەم کاری خۆیانەوە ئێمەش پەردەمان بەسەر دڵیاندا دا هەتا لە واتا و مەبەستی باوەڕ تێنەگەن وە گوێشیانمان هێندە قورس و گران کرد هەتا حەق و ڕاستی نەبیستن چونکە خۆیان نایانەوێت ببیستن ، خۆ ئەگەر بانگیان بکەیت بۆ ڕێگەی ڕاست هەرگیز ڕێنموونی وەرناگرن و وەڵام نادەنەوە چونکە ئەوان تێناگەن .

٣ـ پشت هەڵکردن و ڕوو وەرچەرخان هۆیەکە بۆ ژیانی پڕ لە نارەحەتی و هەمواری لە دونیاو دوا ڕۆژدا هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت :﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ أَعْمَىٰ ﴿١٢٤﴾ ﴾ طه: ١٢٤

واتە : هەر کەسێك ڕوو لە زیکر و یادی من وەرگێڕێت کە قورئان و دینی ئیسلامە ئەوا بێگومان ژیانێکی سەخت و ناهەمواری دەبێت و وە لەڕۆژی دوایشدا بە کوێری حەشر و دادگایی دەکەین .

٤ـ خوای گەورە هەواڵی داوە کە هەرکەسێك پشت هەڵبکات و ڕوو وەرچەرخێنێت ئەوا کۆمەڵە هاوەڵێکی بۆ دەسازێنرێت لە شەیتان کە دین و باوەڕی لەناو بەرن وەك دەفەرموێت :﴿ وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَـٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَـٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ ﴾ الزخرف: ٣٦

واتە : هەر کەسێك لە یادو زیکری خوای ڕوو وەرگێڕێت ئەوا ئێمە شەیتانێکی بۆ دەسازێنین کە هەرگیز لێی نەبێتەوە و هاوڕێی بێت .

٥ـ هەواڵی خوای گەورە دەربارەی پشت هەڵکەر کە لەڕۆژی دوایدا کۆڵی تاوان هەڵدەگرێت و بەرەو ئەشکەنجەی نارەحەت و قورس و گران دەڕوات وەك دەفەرموێت :﴿ وَقَدْ ءَاتَيْنَـٰكَ مِن لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَّنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُۥ يَحْمِلُ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ ﴾ طه: ٩٩ ـ ١٠٠

واته : بێگومان لەلایەن خۆمانەوە یاد خەرەوەیەکمان پێ بەخشیویت (واتە : قورئان) ﴿٩٩﴾ جا هەرکەسێك پشتی تێ بکات و گوێی پێ نەدات ئەوا لـەڕۆژی دوایـدا کـۆڵی تاوان و گوناه هەڵدەگرێت .

وە خوای گـەورە دەفـەرموێت : ﴿ وَمَن يُعۡرِضۡ عَن ذِكۡرِ رَبِّهِۦ يَسۡلُكۡهُ عَذَابٗا صَعَدٗا ﴿١٧﴾ ﴾ الجن: ١٧[110]

واتە : هەر کەسێك لە یـادی پـەروەردگاری خـۆی ڕوو وەرچـەرخێنێت ئـەوا خـوای گەورە دەیخاتە ناو سزایەکی سەختەوە .

وە چەندین ئایەتی تریش کە خـوای گـەورە هـەواڵی داوە تیایانـدا دەربـارەی زەرەر و ترسناکی پشت هەڵکردن ، لە ترسناکترینیان و خراپترینیان ئەوەیە کە ڕێگر و بەربەستە لە باوەڕ هێنان بۆ کەسێك کە باوەڕی نەبێت ، وە لاواز کەرە بۆ باوەڕی باوەڕداریش ، وە بەگوێرەی پشت هەڵکردنی مرۆڤەکان بەشیان لەم دەرئەنجام و ترسناکییە دەبێت .

وە بیرچوونەوە و لەبیرکردن : وازهێنانی مرۆڤە لە کارامەیی و پاراسـتنی ئـەوەی کـە لای سپاردە کراوە : جا یان لەبەر لاوازی دڵیـەتی یـاخود لەبـەر بـێ ئاگاییـەتی ، وە یاخود لەبەر ویستێکە هەتا لە دڵدا باس و خواستی نامێنێـت [111] ، جـا لـەبیر کـردن کاریگەرییەکی ئەتۆی هەیە لە باوەڕدا ، وە هۆیەکە لە هۆکارەکانی لاواز بـوونی ، وە بوونی گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوای گەورە کەم دەکاتەوە و تاوانیش زیاد دەکات .

جا ئەو لەبیرکردنەی کە لە قورئاندا هاتووە دوو جۆرە :

١ـ جۆری یەکەم ئەوەیە کە مرۆڤەکان تیایدا بیانوو بەهانە و پۆزشیان نییە ، ئەوەیە کە مرۆڤەکان بە ویـست و مەبەسـتی خۆیـان کردوویانـە وەك ئـەم ئایەتـەی قورئـان کـە دەفەرموێت : ﴿ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ نَسُواْ ٱللَّهَ فَأَنسَىٰهُمۡ أَنفُسَهُمۡۚ ﴿١٩﴾ ﴾ الحشر: ١٩

---

[110] واتای (صعدا) نووسەر خوا بی پارێزێت دەفەرموێت ، واته : توند و ناڕەحەت .

[111] (بصائر ذوي التميز) للفيروزآبادي (٥ : ٤٩) .

واته : ئێوه وەك ئەو کەسانە مەبن کە خوای گەورەیان لەیاد کرد گوێیان بە فەرمانەکانی نەدا ، ئینجا خوای گەورەش وای بەسەر هێنان خۆشیان لەبیرکرد نەیان زانی کارێکی وەها بکەن کە لە دوارۆژدا سوود مەندیان بکات .

٢ــ جۆری دووەم مرۆڤەکان تیایدا بەهانە و پۆزشیان هەیە ئەویش ئەوەیە کە هۆکارەکەی خۆی نییە هەروەك لەم ئایەتەدا بۆمان دەردەکەوێت کە پەروەردگار دەفەرموێت : ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا ﴿٢٨٦﴾﴾ البقرة: ٢٨٦

واته : پەروەردگارا ئێمە ئەگەر فەرمانێکی تۆمان لەبیرچوو یاخود هەڵەمان تیادا کرد ئەوا لێ مان مەگرە .

وە لە فەرموودەیەکدا هاتووە کە خوای گەورە لە وەڵامی ئەم داوایەدا فەرموویەتی (منیش کردم [١١٢]) واته : پاڕانەوەکەتانم قبوڵ کرد .

جا مرۆڤی موسوڵمان دوا لێکراوە کە بەرامبەر ئارەزوو و نەفسی کۆششی هەبێت و دووری خاتەوە لە لەبیرکردن هەتا بەو هۆیەوە زەرەر لە دین و ئیمانی نەکەوێت .

---

[١١٢] رواه مسلم (١: ١١٦) من حديث ابن عباس رضي الله عنهما .

هۆكاری سێیەم : ـ

لاساری كردن و ئەنجامدانی تاوان

هیچ شاراوە و نادیار نییە كە لە لاساری كردن و ئەنجامدانی تاواندا چ زەرەر و شوێنەوارێكی خراپی هەیە لەسەر باوەڕ ، باوەڕ هەروەك زانایانی پێشینە فەرموویانە : بە گوێڕایەڵی كردنی خوای گەورە زیاد دەكات و بە تاوان كردنیش كەم دەكات ، جا هەروەك چۆن ئەوەی كە خوای گەورە فەرمانی پێكردووە لە واجب و سوونەت باوەڕ پێی زیاد دەكات ئاواش ئەنجامدانی ئەوانەی كە قەدەغەی كردووە لە كارە حەرام و ناپەسەندەكان باوەڕ پێی كەم دەكات ، جگە لەوەش تاوانەكان جیاوازییەكی گەورەیان هەیە لە پلە و خراپەیان و ئەندازەی زەرەریان .

هەروەك پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : بێ گومان كوفر و خراپە و تاوانەكان پلەپلەن ، هەروەك چۆن باوەڕ و كرەوەی چاك پلەپلەن ، وەك خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ هُمْ دَرَجَٰتٌ عِندَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ ﴾ آل عمران: ١٦٣

واتە : بۆ هەر یەكێك لە خەڵكانی چاك و لە خەڵكانی خراپ لای خوای پەروەردگار پلە و پایە هەیە وە خوای گەورە بە هەموو كردەوەكان بینایە و هیچ شتێكی لێ ون نابێت .

وە دەفەرموێت : ﴿ وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا۟ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ ﴾ الأنعام: ١٣٢

واتە : بۆ هەر مرۆڤێك چاك بێت یاخود خراپ پلە و پایە و پاداشت و تۆڵە هەیە لە بەرامبەر ئەو كارانەی كە كردوویانە ، وە خوای پەروەردگاریشت بەرامبەر ئەو كردەوانەی كە دەیكەن بێ ئاگا نییە واتە كردەوەی كەس ون نابێت .

وه دهفهرمویّت : ﴿إِنَّمَا ٱلنَّسِيٓءُ زِيَادَةٞ فِي ٱلۡكُفۡرِۖ (٣٧)﴾ التوبة: ٣٧
واته : بێگومان ڕاگواستن و دواخستنی مانگێك بۆ مانگێکی تر و دواخستنی حورمـەتی مانگێك بۆ یەکێکی تر ئەوە زیادەیە لـە کوفر و بیّ باوەڕی .

وه دهفهرمویّت : ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَزَادَتۡهُمۡ إِيمَٰنٗا وَهُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ (١٢٤) وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ فَزَادَتۡهُمۡ رِجۡسًا إِلَىٰ رِجۡسِهِمۡ وَمَاتُواْ وَهُمۡ كَٰفِرُونَ (١٢٥)﴾
التوبة: ١٢٤ ـ ١٢٥
واته : ئەوانەی باوەڕیان هێناوه به دابەزینی سورەتێکی قورئان باوەڕیان زیاد دەکـات و بە هاتنەکەی دڵشاد و کامەران دەبن (١٢٤) وه ئەوانەشی کـه لـه دڵیانـدا نەخۆشـی و دووڕوویی هەیە ئەوا کوفر و ناپاکییان زیاد دەکات و خەستتر دەبێتەوه وه هەر به بـێ باوەڕیش مردن و دوور بوون لـه دینی ئیسلام (١٢٥) .
وێنەی ئەمانە لـه قورئاندا زۆره [113] .
وه قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەریش ﷺ بەڵگـەن لەسـەر ئـەوەی کـه تاوانـەکان گەوره و بچووکیان هەیە .

خـوای گـەوره دەفـەرمویّت : ﴿إِن تَجۡتَنِبُواْ كَبَآئِرَ مَا تُنۡهَوۡنَ عَنۡهُ نُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَنُدۡخِلۡكُم مُّدۡخَلٗا كَرِيمٗا (٣١)﴾ النساء: ٣١
واته : ئەگەر ئێوه لەو تاوانە گەورانە خۆتان بەدوور بگرن کەوالێتان قەدەغـه کـراوه ئەوا ئێمەش لـه هەڵه و تاوانـەکانتان دەبـوورین و دەتـان خەینـه جێگایـەکی بـەڕێز و شکۆمەندەوه کە بەهەشتە .

وه دهفهرمویّت : ﴿ٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَۚ (٣٢)﴾ النجم: ٣٢
واته : ئەوانەی کە خۆیان دەپارێزن لـه تاوانە گەورەکان و کاره قێزەونەکان ، جگە لـه وورده تاوان نەبێت وه پەروەردگار إن شاء الله لەوانە دەبورێت .

---
[113] (إغاثة اللهفان) (٢ : ١٤٢) .

وَفِي (صحيح مسلم) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه : قَالَ : قَـالَ رَسُـولُ اللهِ–صـلى الله عليه وسلم– « الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَـضَانَ مُكَفِّـرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ إذا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ » [١١٤] .

واته : لـه صهحيحى موسليمدا هاتووه لـه فهرموودهى ئهبو هورهيرهوه (ڕهزاى خـواى ليّبيّت) كه فهرموويهتى : پيّغهمبهرى خوا ﷺ فهرموويهتى : ههر پيّنج نويّژهكـهو ئـهم ههينى تا ئهو ههينى و ئهم ڕهمهزان تا ڕهمهزانهكهى تر كهفارهتى ئهو تاوانانـهن كـه لـه نيّوانياندايه ئهگهر خۆى لـه تاوانه گهورهكان پاراستبيّت .

وَفِي (الصحيحين) عن عبد الرحمن بن أبى بكرة عن أبيه قـال : كُنَّـا عنـدَ رسـولِ اللهِ ـ صلى الله عليه و سلم ـ قَالَ : ألا أُنَبِّئُكُمْ بأكْبَرِ الكَبائرِ ؟ ثلاثاً : الإِشْرَاكُ باللهِ ، وَعُقُـوقُ الوالِدَيْنِ ، وَشَهادَةُ الزُّورِ)) [١١٥] .

واته : لـه صهحيحى بوخارى و موسليمدا هاتووه لـه فهرموودهى عبد الرحمن بن أبـى بكره ئهويش لـه باوكيّوه (ڕهزاى خوايان ليّبيّت) كه فهرموويهتى : ئيّمـه لـهخزمـهت پيّغهمبهرى خوادا بووين ﷺ سىّ جار فهرمووى : ئايه ههواڵتان بهمىّ بـه گـهورهترينى تاوانه گهورهكان ؟ هاوهڵ بۆ خوا دانان و خراپ مامهڵهكردن لـهگهڵ دايك و بـاوك و شايهتى دانى درۆ .

وَ فيهما عَنْهُ ﷺ أَنَّهُ سُئِلَ : أَيُّ الذَّنْبِ أَكْبَرُ عِنْدَ اللهِ؟ قَـالَ : « أَنْ تَـدْعُوَ لِلَّـهِ نِـدًّا وَهُـوَ خَلَقَكَ » . قِيلَ : ثُمَّ أَيُّ ؟ قَالَ : « أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ مَخَافَةَ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ » . قِيـلَ : ثُـمَّ أَيُّ؟ قَالَ : « أَنْ تَزْنِيَ بِحَلِيلَةَ جَارِكَ » [١١٦] .

واته : وه ههر لـه صهحيحى بوخارى و موسليمدا هاتووه ههرلـهوهوه كه پرسيار كرا لـه پيّغهمبهرى خوا ﷺ كه گهورهترين تـاوان لاى خـواى گـهوره كامهيـه ؟ فـهرمووى : هاوهڵ بۆ خواى گهوره دانيّيت كه ئهويش درووستى كردوويت ، پاشان وترا چى تر ؟ فهرمووى : منداڵهكهت بكوژيت لـه ترسى ئهوهى كه لـه گـهڵتا بخـوات (واتـه : لـه

---

[١١٤] (صحيح مسلم) (١ : ٢٠٩) .
[١١٥] البخاري (١٠ : ٤٠٥ ـ فتح) ، و مسلم (١ : ٩١) .
[١١٦] البخاري (١٢ : ١٨٧ ـ فتح) ، و مسلم (١ : ٩١) من حديث ابن مسعود رضي الله عنه .

ترسی هەژاری – وەرگێر) ، پاشان وترا چی تر ، فەرمووی : زینا و داوێن پیسی لەگەڵ ئافرەتی دراوسێکەتدا بکەیت .
وە چەندین دەقی تر کە بەڵگەن لەسەر جیاوازی تاوانەکان و بەشکردنیان بۆ لای گەورە و بچووك .
پاشان تاوانەکان لە لایەکی ترەوە دەبن بەچوار بەشەوە :
١ـ مُلكية ٢ـ شيطانية ٣ـ سَبُعية ٤ـ بَهيمية . لەمانە دەرناچن .
١ـ تاوانی خاوەن دارێتی : ئەویش ئەوەیە کە دەست بەرێت بۆ شتێك کە بۆ ئەو نەگونجێت لە صیفاتی ربوبیەت : وەکو خۆبەگەورە دانان ، وە خۆی بەوە بزانێت شیاوی تۆڵە سەند بێت وەکو ئەوەی خوای گەورە تۆڵە دەسێنێت ، وەخۆ بەبەرز ڕاگرتن وەك ئەوەی خوای گەورە سیفەتی بەرزییەتی هەیە ، وە خەڵکی کردنە بەندەی خۆی هەروەکو هەموو دروستکراوەکان بەندی خوان ، وەوێنەی ئەوە ، ئائەو جۆرە گەورەترین جۆرەکانی تاوانە .
٢ـ شەیتانی واتە : خۆی هاوشێوەی شەیتان بکات لە حەسوودی و فێڵ و تەڵەکە و دزی و فەرمانکردن بە لاساری و تاوان بەرامبەر خوای گەورە و جوانکردنی و ڕێگری کردن لە گوێڕایەڵی خوای گەورە و عەیبدار کردنی و دانانی بیدعە لە دینەکەیدا و بانگەشە کردن بۆ بیدعە و خۆرافات و گومڕایی .
ئەم جۆرە بەدوای جۆری یەکەمدا دێت لە خراپیدا هەرچەندە خراپەکەشی لەو کەمترە.
٣ـ تاوانە دڕندەییەکان : بریتییە لە تاوانی شەڕان گێژی و تووڕە بوون و خوێن ڕشتن و دەست گرتن بەسەر لاوازان و بێ توانایان ، وە ئەم تاوانانە چەندین جۆر عەزێت و نارەحەتی مرۆڤایەتی لێوە درووست دەبێت لەگەڵ هەوڵ دان بۆ ستەم کردن .
٤ـ تاوانە ئاژەڵییەکان : وەك شەڕ و بەتەنگەوە چوونی بۆ بەجێهێنانی ئارەزووی سك و دامێنی ، لەمانەشەوە زینا و داوێن پیسی و دزی و خواردنیماڵی بێ باوك و بەغیلی و ترسنۆکی و نائارامی و ناهەمواری چەندین ئاکاری خراپ درووست دەبێت .

زۆربەی تاوانەکانی مرۆڤەکان لەم بەشەیە ، لەبەر بێ توانایـیـان بـۆ تاوانـە درِنـدەیی و خاوەن دارێکـە ، وە هـەر لـەم بەشـەوە دەچـنە نـاو بەشـەکانی تـرەوە ، ئـەم بەشـە بەرەشۆکەی دەیانگرێت رِایان دەکێشێت ، جا لــەوێوە دەچـنە نـاو تاوانـە شـەیتانی و درِندەیەکانەوە ، پاشان لەوێوە بۆ بەربەرەکانی خوایەتی خوای پەروەردگار و هاوەڵ بۆ دانانی[117] .

بەهەر حاڵ ئەمانە و جگە لەمانەش رِێنمایی مان دەکەن کە تاوانەکان جیاوازن لەرِووی کاریگەرییانەوە لەسەر باوەرِ چ لەرِووی کەم کردنیەوە وە چ لەرِووی لاواز بوونیەوە.

ئەم جیاوازیانەی تاوانەکان و کاریگەریـەکانیان لەســەر بـاوەرِ دەگەرِێتـەوە بـۆ چـەند لێکدانەوەیەك :

لەوانە : جۆر و ئەندازە و زۆری خراپـی و شـوێن و کـاتی و حـاڵی تـاوان کارەکـە چەندین لێکدانەوەی تر .

پێشەوا ابن القیم دەفەرموێت : بەکۆی گشتی پلەکانی خراپە کاری جیاوازە بەگوێرەی خراپەیان ، جا ئەو پیـاوەی ئافرەتێـك دەکـات بـە دۆسـت و هـاورِێی خـۆی وە ئـەو ئافرەتەشی کە دۆستێك لە پیـاوان دەگرێـت ، خراپـەو شـەرِی کـەمترە لــەو پیـاو و ئافرەتانەی کە داوێن پیسی لـەگەڵ هەموو کەسێکدا دەکـەن ، وە ئـەو کەسـەی کـە بەنهێنی تاوان ئەنجام دەدات تاوانی کەمتر لەسەرە تا ئەو کەسەی کـە بەئاشـکرا تـاوان دەکات ، وە هەروەها ئەو کەسەشی کە تاوان دەکات و باسـی ناکـات لــەوە تـاوانی کەمترە کە بۆ خەڵکی باس دەکات ، ئەوە دوورە لە لێبووردن و لێ خۆشبوونی خوای گەورە ، وە هەروەها زینا کردن لـەگەڵ ئافرەتێکدا کە مێردی نەبێت سزاکەی کـەمترە لەچاو زینا کردن لـەگەڵ ئافرەتێکدا کە مێردی هەبێت ، چـونکە زینـا کـردن لـەگـەڵ ئافرەتێکدا کە مێردی هەبێت ستەم کردن و دەست درێژی کردنە لـە پیاوەکەی و پیس کردنی جێگایەتی ، تاوانی ئەوە گـەورەترە لــە تـاوانی زینـای ئاسـایی یـاخود تاونێـك

[117] انظر (الجواب الكافي) لابن القيم (ص : ١٤٧) ، و(الفتاوى) (١٣ : ٨٣) .

بچووکتر لە زینا ، وە زینا کردن لەگەڵ ژنی دراوسێدا تاوانەکەی گەورەترە لـە چـاو کردنی ئەو کارە لەگەڵ کەسێکدا کە دوور تر بێت ، لەوەی کە تیایدایە لە نارەحەت کردنی دراوسیێ و نەپاراستنی ئامۆژگـاری خـوای گـەورە و پێغەمبەرەکـەی ﷺ ، وە هەروەها زینا کردن لەگەڵ ژنی موجاهیدێکـدا کـە جیهـاد دەکـات لـەپێناوی خـوای گەورەدا تاوانەکەی گەورەترە لەلای خوا لـە زینـا کـردن لەگـەڵ کەسـێکی تـردا ، هەروەك چۆن پلەکانی ئەم تاوانە بەگوێرەی زینا لەگەڵ کراوەکە جیـاوازە ، هـەروەها پلەکانیشی جیاوازە بە گوێرەی کات و شوێن و بار و دۆخ و بکەرەکەی .

زینا کردن لە ڕەمەزاندا چ شەو بێت یاخود ڕۆژ پلەی تاوانەکـەی گـەورەترە لەچـاو مانگەکانی تردا ، وە هـەروەها لـە شـوێن و زەوییـە پـیرۆزە بەڕێزەکانـدا تاوانەکـەی گەورەترە لەچاو شوێنی تردا .

وە جیاوازێکەی بەگوێرەی ئەو کەسەی کە دەیکـات زینـا کـردن لەگـەڵ ئـافرەتێکی ئازاددا پیستر و ناشرین ترە هەتا لەگەڵ کەنیزەکێکدا ، هەر لەبەر ئەمەیـە کـە سـزای داوێن پیسی ئافرەتێکی کەنیزەك نیوەی سزای ئازادێکە ، وە لەگەڵ ژنێکی مێـرد داردا ناشرین ترە هەتا لەگەڵ بێ پیاوێکدا ، وە لەگـەڵ پیرێکـدا ناشـرین تـرە هـەتا لەگـەڵ گەنجێکدا ، وە لەگەڵ کەسێکی زانادا ناشرین تر و پیس ترە هەتا لەگەڵ کەسێکە نەفام و نەزاندا ، لەبەر زانستەکەی بە پیسیەکەی و لەوەشی کە لەسەرێتی و چوونی بۆ ئەو کارەش بە زانست و چاو ڕۆشنیەوە ، وە لەکەسێکی بەتوانای دەوڵەمەندەوە پیس ترو خراپ ترە هەتا هەژارێکی بێ توانا ، .... وە ئەوی کە پێویستە بزانرێت جاری وا هەیە تاوانێکی بچووك هاوکات دەبێت لەگەڵ شتێکدا کە ئەو تاوانە گـەورە تردەکـات لـە تاوانێکی گەورە تر لەخۆشی بۆ نموونە :

هەندێ جار کاری داوێن پیسی هاوڕێ دەبێت لەگەڵ عیشق و ئەویندا بەجۆرێك دڵـی تاوان کار ئالوودەی دڵدارەکەی دەکات وەك خوا تەماشای دەکات و ملکەچی دەبێت و فەرمانەکانی ئەو لە پێشتر دادەنێت تا فەرمانەکانی خـوای گـەورە و پێغەمبەرەکـەی ﷺ ئـا لـەم کاتـەدا تاوانەکـەی شـان بـە شـان دەبێـت لەگـەڵ خۆشەویسـتی

خۆشەویستەکەیدا تەنانەت خۆشەویستی ئەوانەشی کە خۆشەویستەکەی خۆشی دەوێن یان خۆشی ناوێن یاخود ڕقی لێیەتی زیانی ئەمەش زۆر گەورەتر لە خودی تاوانەکە[118].

وە شیخ محمد صالح عثیمین (ڕەحمەتی خوای لێبێت)دەفەرموێت : کەم بوونەوەی باوەڕ چەندین هۆکاری هەیە ... :

لەوانە تاوان کردن باوەڕ کەم دەکاتەوە بەگوێرەی جۆر و ئەندازە و بەکەم زانینەکەی و ئەندازەی حەز و ویست بۆی .

جا جۆر و ئەندازەکەی : بێگومان باوەڕ بە تاوانە گەورەکان زیاتر کەم دەکات هەتا بچووکەکان ، وە بەکوشتنی کەسێك بە ناهەق زیاتر کەم دەکات هەتا خواردنی ماڵێکی قەدەغە کراو ، وە بە دوو تاوان زیاتر کەم دەکات هەتا ئەنجامدانی تاوانێك . وە هەروەها بۆ هەموو تاوانەکانی تریش .

وە سستی و بەکەم زانینەکەی : کاتێك تاوان لە دڵێکەوە دەرچوو کە ئەو کەسەی بەکەم زانی کە تاوانی بەرامبەر دەکات و لێی نەدەترسا ئەوا باوەڕی زیاتر کەم دەکات هەتا کەسێك کە خوای گەرەی لا گەورەیە و زۆریش لێی دەترسێت ، بەڵام تاوان خەم ساردی کردووە .

وە ئەندازەی حەز و ویست بۆی : بێگومان تاوان کاتێك لە کەسێکەوە بوو کە زۆر حەزو ویست و توانای بۆی نەبوو ئەوا باوەڕی زیاتر کەم دەبێتەوە هەتا کەسێك کە ویست و توانا و ئارەزووی بۆی هەیە ، خۆ بەزل زانینی هەژارێك و زینا کردنی کەسێکی بەتەمەن تاوانەکەی گەورەترە لە خۆ بەزل زانینی دەوڵەمەندێك و زینا کردنی گەنجێك ، هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودەیەکدا دەفەرموێت : ((ثَلاثَـةٌ لا

[118] (إغاثة اللهفان) (٢ : ١٤٣ ، ١٤٤) باختصار ، و انظر : (الجامع لشعب الإمان) للبيهقي (٢ : ٧٨ و ما بعدها) .

يُكَلِّمُهُمُ اللهُ ، وَلا يَنْظُرُ إِلَيهِمْ يَوْمَ القِيَامَةِ ، وَلا يُزَكِّيهِمْ ، وَلَهُم عَذَابٌ أَلِيمٌ)) [119] .
وَذَكَرَ مِنْهُم : ((الأُشَيْمِطُ الزَّانِي ، وَالعَائِلُ المُسْتَكْبِر)) [120] .

واته : ((سێ کۆمەڵ هەیە خوای گەورە لە ڕۆژی دوایدا نە قسەیان لەگەڵدا دەکات و نە سەیریشیان دەکات و نە لەتاوانەکانیشیان خۆش دەبێت ، وە ئەشکەنجەیەکی بەئێشیان بۆ هەیە ، لەوانە : کەسێکی بەتەمەنی زیناکەری داوێن پیس و هەژارێکی لوت بەرز)) .

هۆکاری توندی ئەشکەنجەی ئەمانە لەبەر کەمی و نەمانی ئەو ئارەزووە و ویستەیە تیایاندا .

جا کورتەی ئەوەی کە ڕابوورد بێگومان تاوان باوەڕ کەم دەکاتەوە ، وە تاوان جیاوازە لە کەم کردنەوەی باوەڕدا بەگوێرەی چەند لێکدانەوەیەك لەوانە :

١ـ جۆری تاوانەکە .

٢ـ زۆری خراپەی .

٣ـ ئەندازەکەی .

٤ـ کات و شوێنەکەی .

٥ـ بەکەم زانینی .

٦ـ بەگوێرەی تاوان کارەکە .

لەسەر ئەوەی کە ڕابورد خوای گەورە تەوفیقمان بات .

وە ئەوەی کە مرۆڤەکان دەپارێزێت لەتاوان و کۆمەکی دەکات لەسەر دوور کەوتنەوە لە تاوان و کەوتنە ناوی : ناسینی سامناکی یەکەی و ئەوەشی لێوەی درووست دەبێت لە خراپی دوارۆژ و زەرەرەکانی .

---

[119] أخرجه الطبراني في (الكبير) (٢ : ٣٥١) ، و البيهقي في (الشعب) (٤ : ٢٢٠) .
قال الهيثمي في (مجمع الزوائد) (٤ : ٧٨) (رجاله رجال الصحيح) ، و أورده الشيخ الإمام محمد بن عبد الوهاب في كتاب (التوحيد) باب ما جاء في كثرة الحلف ، وقال (رواه الطبراني بسند صحيح) ، و صححه الألباني ، انظر (صحيح الجامع) (٣ : ٧٤) .
[120] (فتح رب البرية) (ص : ٦٥) .

بۆیه پێشەوا ابن القیم (ڕەحمەتە خوای لێبێت) دەربارەی ئەم باسە وتەیەکی کورتی هەیە بەڵام پڕ مەبەستە کە دەفەرموێت : کەمی مۆفەقی و خراپی بۆچوون و نەمانی ڕاستی و خراپی دڵ و نەمانی باسکردن و لەدەستدانی کات و خۆپاراستنی خەڵکی لێی و نەمانی پەیوەندی نێوانی و خوای گەورە و ڕێگری قبوڵ بوونی دۆعا و ڕەق بوونی دڵ و نەمانی خێر و بەرەکەت لە ڕزق و تەمەن و بێ بەش بوونی زانست و پۆشینی کالآی سەرشۆڕی و بەکەم زانین لە چاوی دوژمنەوە و تەسکی دەروون و تووشبوونی هاوەڵآنی خراپی وەها کە دڵەکان خراپ دەکەن و کات بەدەستەوە نایەڵن و درێژی غەم و ناهەمواری و ناخۆشی ژیان و دەروونی غەمبار .... لە تاوان کردن و بێ ئاگایی لە زیکر و یادی خوای گەورەوە درووست دەبێت ، هەروەك چۆن کشتوکاڵ لە ئاوەوە دێتە بەرهەم ، وە سوتاندنیش لە ئاگرەوە درووست دەبێت ، وە پێچەوانەی ئەم ئاکار و سەرئەنجامە خراپانە بە گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوای گەورە دێنە بەرهەم [١٢١] .

[١٢١] (الفوائد) (ص : ٦٧) ، وانظر : (الجواب الكافي) لابن القيم (ص : ٤٦) وما بعدها .

هۆكاری چوارەم :-

دەروونی فەرمانكەر بە خراپە

دەروونی فەرمانكەر بە خراپە لـە مرۆڤەكاندا هەیە ، كە فەرمانی پیّ دەكات بە هـەموو خراپەیەك و بانگیشی دەكات بۆ هەموو هۆكاریّكی لـەناوچوون و ڕیّنمویی دەكات بـۆ هەموو شتیّكی پیس و بیّزراو ، ئەوە سروشتیەتی و ڕوشـت و ڕەفتـاریّتی ، جـا ئەگـەر تەوفیق و دامەزراوی و كۆمەكی پەروەردگار نەبوایە ئەوا هـیچ كەسـیّك لــە خراپـەی نەفس و دەروونی دەرنەدەچوو ، هەروەك خوای گـەورە قسـەكەی خیّزانـی عـەزیزی میـصرمان بـۆ دەگیّڕیّتـەوە كـە دەفـەرمویّت :﴿ وَمَآ أُبَرِّئُ نَفۡسِيٓۚ إِنَّ ٱلنَّفۡسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٥٣﴾ ﴾یوسف: ٥٣

واتە : هەرگیز پاكانە بۆخۆم ناكەم چونكە بیّگومان هەمیشە نـەفس و دەروون فـەرمان بە خراپە دەكات مەگەر كەسیّك كە خوای پەروەردگارم ڕەحمی پیّكردبیّت و لە فـرت و فیّڵی نەفسی پاراستبیّتی بەڕاستی پەروەردگارم زۆر لیّبوردەو میهرەبانە .

وە پـەروەردگار دەفـەرمویّت : ﴿ وَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ مَا زَكَىٰ مِنكُم مِّنۡ أَحَدٍ أَبَدٗا ﴿٢١﴾ ﴾النور: ٢١

واتە : ئەگەر فەزڵ و میهرەبانی خوای پەروەردگار نەبوایە بەسەرتانەوە هیچ كەسیّكتان لـە گوناه و تاوان پاك نەدەبۆوە .

وە خوای گەورە بە خۆشەویـسترین و بـەڕیّزترین بەنـدەی دەفـەرمویّت : ﴿ وَلَوۡلَآ أَن ثَبَّتۡنَٰكَ لَقَدۡ كِدتَّ تَرۡكَنُ إِلَيۡهِمۡ شَيۡـٔٗا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ ﴾الإسراء: ٧٤

واتە : خۆ ئەگەر خۆمان توند ڕامان نەگرتیتایەو دەستمان پیّتەوە نەبوایە ، خەریك بـوو لـەخشتەت بەرن و تۆزیّك بەلای ئەواندا مەیل بكەیت .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ هـاوەڵانی (ڕەزای خوایـان لێبێـت) فێـری خطبـةی حاجـةی دەکردن بەم شێوازە : ((الْحَمْدُ للَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا ، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ))[١٢٢] .

واتە : سوپاس و ستایش بۆ خوای پەروەردگار سوپاسـی دەکـەین و داوای کۆمـەك و یارمەتی و لێبوردنی لێدەکەین و پەنای پێدەگرین لـە شەڕی ناخ و دەروغان و کردەوە خراپەکاغان ، هەر کەسێك خوای گەورە ڕێنویی بکات ئەوا کەس ناتوانێـت گـومڕای بکات وە هەرکەسێکیش بەهۆی کاری ناپەسەندی خۆیەوە خوای گـەورە سـەری لـێ تێکبدات ئەوا کەس ناتوانێت ڕێنویی بکات .

جا شەڕ شاراوە و نادیارە لـە ناخ و دەروونـدا ، وە بانگخوازە بۆ ئەنجامدانی کـردەوەی ناپەسەند و ناشەرعی ، ئەگەر خوای گەورە بەندە باتە دەست نەفسی خۆی ئەوا بەنـدە لەناو دەچێت لـە نێوان نەفسی و ئەوانەی کە داوای دەکات لـە کـردەوەی ناشـرین و ناپەسەند ، خۆ ئەگەر خوای گەورە تەوفیق و کۆمـەکی بەنـدە بکـات ئـەوا لـەهـەموو ئەمانە دەربازی دەکات [١٢٣] .

وە بەڕاستی خوای پەروەردگار لـە بەرامبەر ئەم نەفسەدا نەفسی ئارام بە زیکر و یـادی خوای بە مرۆڤەکان بەخشیوە ، کاتێك نەفسە خراپەکە فەرمانی پێکرد بـە خراپـە ئـەوا نەفسە ئارامەکـە ڕێگـری لێـدەکات ، جـا جارێـك گوێڕایـەڵی ئەمیانـە و جـارێکیش گوێڕایـەڵی ئـەوی تریانـە ، وە زۆربـەی کـات ژیـانی ئاوایـە ((هـەرکامیان بـەزۆری لەمرۆڤەکەدا هەبوو کەسەکە بەو شێوەیە دەبێت بەجۆرێك ئەگەر نەفسی ئەمارە زاڵبوو ئەوا پەنا بەخوا خراپ دەبێت بەڵام ئەگەر نەفسی ئارام و فەرمانکـەر بەچـاکە زاڵبـوو ئەوا کەسەکە چاك دەبێت - وەرگێڕ)) .

ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرمویێت : بێگومان خوای گـەورە لـە مرۆڤـدا دوو جۆر نەفسی داڕشتووە ، نەفسی فەرمان کەر بە خراپە و نەفسی ئارام و لـەسەر خۆ

[١٢٢] أخرج هذه الخطبة : (أبو داود) (٢ : ٢٨٣) ، والنسائي (٣ : ١٠٥) ، و غيرهما ، وراجع رسالة الألباني (خطبة الحاجة) : فقد جمع فيها طرق و ألفاظ هذة الخطبة .

[١٢٣] انظر (الروح) لابن القيم (ص : ٢٢٦) .

هەردووكیشیان دوو نەفسی دژبەیەكن ، هەر شتێك لەسەر یەكێكیان ئاسان بێت لەسەر ئەوی تریان ناڕەحەتە ، هەرچی شتێك یەكێكیان چێژی لێوەر بگرێت ئەوی تریان ئازاری پێ دەچێژێت ، هیچ شتێك لەسەر نەفسی فەرمان كەر بەخراپە ناڕەحەتر نییە لەوەی كە كردەوە بكات بۆ خوای گەورە و ڕەزامەندی خوای گەورە بات بەسەر ئارەزوویدا ، وە هیچ شتێكیش لەوە بۆی بەسوود تر نییە ، وە هیچ شتێك بەئەندازەی ئەوە ناڕەحەت نیە بەسەر نەفسی ئارامەوە كە كردەوەیەك بكات بۆ غەیری خوای گەورە و شتێك جێ بەجێ بكات كە لە ئارەزوویەوە هاتبێت ، وە هیچ شتێك بەئەندازەی ئەوە بۆ زەرەر مەند نییە ... ئەم جەنگە بەردەوامە بە هەمیشەیی ، وە ئەم جەنگە تەواو نابێت هەتا مرۆڤەكان ئەجەلیان تەواو نەبێت و لە دونیا دەرنەچن [١٢٤] .

هیچ شتێك نییە لە نەفسی فەرمان كەر بە خراپە زەرەر مەندتر بێت لەسەر دین و باوەڕی مرۆڤەكان كە ئائەوە بار و دۆخ و وەصفی بێت ، نەفس هۆیەكی سەرەكییە ، وە ئەندامێكی كاركەرە بۆ لاواز كردن و جولاندن و بێ هێزكردنی باوەڕ .

وە لێرەدا پێویستە لەسەر ئەو كەسەی كە دەیەوێت باوەڕی بپارێزێت لە كەم بوون و لاواز بوون گوێ بدات بە سەر زەنشت كردن و ڕەخنە گرتن لەم جۆرە نەفسە ، وە زۆر لۆمەی بكات ، هەتا سەلامەت و پارێزراو بێت لە سەر ئەنجام و دوا ڕۆژی خراپ و ناهەموار .

وە لێ پرسینەوەی نەفس دوو جۆرە :

١ـ جۆرێك پێش كردەوە .

٢ـ وە جۆرێك دوای كردەوە .

جا جۆری یەكەم : ئەوەیە كە بوەستێت لە سەرەتای ویستیدا بۆ كارێك و پەلە نەكات ، هەتا بۆی ڕوون دەبێتەوە كە بیكات یاخود نا .

وە جۆری دووەم : ئەوە لێ پرسینەوەی نەفسە دوای كردەوە .

---

[١٢٤] (الجواب الكافي) لابن القيم (ص : ١٨٤، ١٨٥) .

ئەمیش سێ جۆرە :
یەکەم : لێ پرسینەوەی لەسەر کەم تەرخەمی کردنی لە بەندایەتی کردنی لە مافی خوای گەورەدا ، کە پێی هەڵ نەسابێت بەو شێوەیەی کە پێویستە .
دووەم : لێ پرسینەوە لەگەڵ نەفسی خۆیدا بکات لەسەر هەموو کردەوەیەك کە وازهێنانی چاکترە بۆی لە کردنی .
سێیەم : لە نەفسی بپرسێتەوە لەسەر هەموو کارێکی حەڵاڵ یاخود کارێکی کە ئالوودەی بووبێت کە بۆچی کردویتی ؟ ئایە مەبەستی پێی ڕەزامەندی خوای گەورە و ئاوەدان کردنەوەی قیامەتە ؟ جا وابێت ئەوا براوە و بە قازانجە ، یاخود مەبەستی بەو کارە ژیانی دنیایە ، گەر وابێت ئەوا ئەو خێر و قازانج و سەرکەوتنە لەدەست دەدات.
زەرەر مەندترین شت لەسەر بەندە : گوێ پێ نەدان و وازهێنان و جڵەو شلکردن و سارد و سڕییەتی لە کارەکانی نەفسیدا ، ئەم صیفاتانە دەیبات بەرەو لەناو چوون ، وە ئەمە حاڵی خەڵکانی گومڕا و لەناو چووە ، کە چاوی نوقاندووە لە دوا ڕۆژ دەڕوات و دەڵێ خوا لێم خۆش دەبێت ، وازی لە لێ پرسینەوە و ڕوانیین لە دواڕۆژی خۆی هێناوە ، جا کاتێك وای لێ هات تاوان کردن لەسەری ئاسان دەبێت و هۆگری دەبێت و وازهێنانیش گران و ناڕەحەت دەبێت .
ووتەی بەنرخ بۆ هەموو ئەمانە ئەوەیە :
یەکەم شت لە نەفسی بپرسێتەوە لەسەر کارە پێویست و فەرزەکان جا کە زانی کەم و کورتی هەیە ئەوا جێ بەجێی بکات یاخود خۆی چاك بکات .
پاشان لێی بپرسێتەوە لەسەر کارە قەدەغە کراوەکان ، ئەگەر زانی تاوانێکی ئەنجام داوە ئەوا لێی بگەڕێتەوە و داوای لێ خۆشبوون بکات و بەکاری چاکە بیسڕێتەوە .
پاشان لە نەفس و دەروونی بپرسێتەوە لەسەر بێ ئاگایی ، ئەگەر زانی بێ ئاگایە لەوەی کە ئەم لەبەری درووست کراوە ئەوا با یادی خوای گەورە بکات و ڕوو بکاتەوە خوای گەورە .

پاشان لێی بپرسێتەوە دەربارەی ئەوەی کە دەیڵێت یان کە بۆی دەڕوات یاخود دەستی بۆ دەبات و گوێکانی دەیبیستێت : کە مەبەستی پێی چییە ؟ وە لەبەر چی ئەمەی کردووە ؟ وە بۆ کردویێتی ؟ وە پێویستە بۆی کە بۆ هەموو جووڵە و ووتەیەك دادگایەك دابنێت : دادگایەك بۆ ئەوانەی کە کردویێتی بۆ کێی کردووە ؟ وە چۆن کردویێتی ؟ یەکەم پرسیارە دەربارەی نییەت پاکی ، وە دووەم پرسیارە دەربارەی شوێن کەوتن واتە ئەوەی کە کردویێتی وەك ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ داوای لێکردووە .

جا کاتێك کە بەندە لێ پرسینەوەی لەگەڵدا دەکرا لەسەر هەموو شتێك ، لەسەر گوێ و چاوو دڵی ، ئەوە شایەنی باسە کە لێ پرسینەوە لەگەڵ خۆیدا بکات پێش ئەوەی کە لێ پرسینەوەی لەگەڵدا بکرێت ، وە بەڵگەش لەسەر بوونی لێ پرسینەوە ئەم ئایەتەیە کە دەفەرموێت : ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ﴿١٨﴾ ﴾ الحشر: ١٨

واتە : ئەی ئەو کەسانەی کە باوەڕتان هێناوە لە خوا بترسن بە هەستان بە جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی و دوور کەوتنەوە لە قەدەغە کراوەکان ، وەبا هەموو کەسێك سەرنج بدات و بزانێ چ شتێکی پێش خۆی خستووە بۆ بەیانی کە قیامەتە ؟

مەبەست لێرەدا : ئەوەیە کە چاك سازی دڵ بە لێ پرسینەوە دەبێت و خراپ بوونیشی بە گوێ پێ نەدانی و جڵەو شلکردن بۆی ، خوا یارمەتی دەرە وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِاللهِ [١٢٥] .

وە پێشەوا ابن القيم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ناخ و دەروون بانگخوازە بۆلای لەناوچوون ، یارمەتی دەرە بۆ دوژمن ، ڕوو دەکاتە هەموو بێزراو و ناپەسەندێك، شوێن هەموو خراپەیەك دەکەوێت ، وە بە سروشت و نەریتی خۆی دەڕوات بەرەو گۆڕەپانی سەرپێچی .

---

[١٢٥] انظر : (إغاثة اللهفان) لابن القيم (١ : ٩٧، ١٠٠)

جا ئەو ناز و نیعمەتەی کە ترسناکی تیادا نییە : دەرچوونە لەچێر باری نەفس و خۆ دەرباز کردنە لە نەرمی و ناسکیەکەی ، ئەوە گەورەترین پەردەو بەربەستە لەنێوان بەندە و خوای پەروەردگاردا ، وە زانا ترین کەس بە نەفس و دەروون توندترینیانە لە بەرامبەری کردنی و ڕق لێ بوونی [126] .

داوالەخوای گەورە دەکەین کەپەنامان بدات لەخراپەی دەرونمان وە خراپەی کارو کردەوەکانمان چونکە بەڕاستی خوای گەورە بەخشندەو بەڕێزە .

[126] (إغاثة اللهفان) (١ : ١٠٣) .

بەشی دووەم :ـ

هۆكارە دەرەكییەكان

هۆكارە دەرەكییەكان : بریتییە لە كاریگەریە دەرەكییەكان كە كار لە باوەڕ دەكەن بە كەم كردنەوە ، ئەویش هۆكارەكەی دەگەڕێتەوە بۆ كاریگەری غەیری خۆی لەسەری بەكورتی ئەم باسەش لە سێ هۆكاردا كۆدەبێتەوە :

هۆكاری یەكەم :

شەیتان

شەیتان بە یەكێك لە هۆكارە بەهێزەكان دادەنرێت لە هۆكارە دەرەكییەكان كە كار لە باوەڕ دەكات بە كەمكردنەوە ، شەیتان دوژمنێكی سەرسەختە بۆ باوەڕداران وە چاوەڕوانی بەڵاو نەهاتی بڕوادارانە ، هیچ غەم و پەژارە و ئامانجێكی نییە جگە لە لاواز كردن و و خراپ كردنی دڵی بڕواداران نەبێت ، جا هەر كەسێك تەسلیمی قەلەقی و ناهەمواری و وەسوەسەكانی شەیتان بێت و مل بۆ پلانەكانی كەچ بكات و پەنا بە خوای گەورە نەگرێت لێی ، ئەوا باوەڕی كەم و لاواز دەبێت ، بەڵكو هەندێ جار باوەڕی هەر نامێنێت ، بەگوێرەی وەلامدانەوەی مرۆڤی موسوڵمان بۆ گومان و پلانەكانی شەیتان .

هەر لەبەر ئەمەیە خوای گەورە بەتوندی ئاگادارمان دەكاتەوە لێی و ترسناكیەكەی و شوێن كەوتن و دوارۆژە خراپەكەیمان بۆ ڕوون دەكاتەوە ، چونكە دوژمنی بڕوادارانە ، وە فەرمانمان پێدەكات كە بە دوژمنی خۆمانی بزانین لەبەر ئەوەی لە خۆشی و گومان وەسوەسەكانیشی پارێزراو بین .

بۆیە خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّبِعُواْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيۡطَٰنِۚ وَمَن يَتَّبِعۡ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَإِنَّهُۥ يَأۡمُرُ بِٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِۚ ﴿٢١﴾ ﴾ النور: ٢١

واته : ئەی ئەو کەسانەی کە باوەڕتان هێناوە بە شوێن نەخشەو هەنگاوەکانی شـەیتاندا مەڕۆن ، هەر کەسێك بەشوێن نەخشەو پلانـەکانی شـەیتاندا بـڕوات ئـەوە دووچـاری کاری ناپەسەند و ناشیاو دەبێت چـونکە بێگومـان هەمیـشە شـەیتان فـەرمان بـەکاری ناپەسەند و قێزەون دەکات .

وە دەفـــــــەرموێت :﴿ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ لَكُمۡ عَدُوّٞ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّاۚ إِنَّمَا يَدۡعُواْ حِزۡبَهُۥ لِيَكُونُواْ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٦﴾ ﴾فاطر: ٦

واته : بێگومان شەیتان دوژمنتانە دەسا ئێوەش ئـەو بـە دوژمـن بـزانن و ڕەفتارەکـانی مەکەن و پشت گوێی خەن ، چونکە بێگومان شەیتان گروپ و شوێن کەوتوانی خۆی بانگ دەکات بۆ ئەوەی پێکەوە ببنە یار و هاوەڵی ئاگری دۆزەخی گەرمی بلێسەدار .

وە دەفەرموێت : ﴿إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ لِلۡإِنسَٰنِ عَدُوّٞ مُّبِينٞ ﴿٥﴾ ﴾یوسف: ٥

واته : بێگومان شەیتان بۆ مرۆڤەکان دوژمنێکی ڕوون و ئاشکرایە .

وە دەفـەرموێت : ﴿ ٱسۡتَحۡوَذَ عَلَيۡهِمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ فَأَنسَىٰهُمۡ ذِكۡرَ ٱللَّهِۚ أُوْلَٰٓئِكَ حِزۡبُ ٱلشَّيۡطَٰنِۚ أَلَآ إِنَّ حِزۡبَ ٱلشَّيۡطَٰنِ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿١٩﴾ ﴾ المجادلة: ١٩

واته : شەیتان زاڵ بووە بەسەریاندا بە وەسوەسەو پلانەکانی بۆیـە یـاد و نـاوی خـوای گەورەی لـەبیر بردوونەتەوە ئائەوانە دەستەو گروپی شەیتانن ، جا ئاگادار و هۆشیار بن چونکە بێگومان دەستە و گروپی شەیتان لـە دونیا و دواڕۆژدا خەسـارە مەنـد و سـەر گەردانن .

ئیبن و جەوزی بەغدادی (ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت) دەفـەرموێت : پێویـستە لـەسـەر کەسی ژیر کە وریا بێت لـەو دوژمنەی کە دوژمنایەتی خۆی دەرخست لــە سـەردەمی ئادەمەوە ﷺ ، وە هەموو تەمەن و نەفسی خۆی بەخشی بۆ خراپ کردنی بار و دۆخی نەوەی ئادەم ، وە خوای گەورەش فەرمان دەکات بە ئاگابوون و وریا بوون لێی .... ،

ئیبن و جەوزی بەغدادی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) چەند شتێك باس دەكات ، پاشان دەفەرموێت : وێنەی ئاگادار كردنەوە لە قورئاندا زۆرە [127] .

وە ئەبو موحەممەدی مەقدیسی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) لە پێشەكی كتێبەكەیدا كەناوی (ذم الوسواس)ە دەفەرموێت : خوای گەورە شەیتانی كردووە بە دوژمن لە نەوەی ئادەم ، دادەنیشێت بۆی لەسەر ڕێگەی ڕاست و لە هەموو جێگە و ڕێگایەكەوە بۆی دێت هەروەك خوای گەورە هەواڵمان پێ دەدات دەربارەی قەسەكەی شەیتان كە وتویەتی : ﴿ لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَٰطَكَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَءَاتِيَنَّهُم مِّنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَٰنِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ ۖ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ ﴿١٧﴾ ﴾ الأعراف: ١٦ - ١٧

واتە : شەیتان بە عینادیەوە بە خوای گەورەی وت شەرت بێ لەسەر ڕێگەی تۆ بۆیان دابنیشم ﴿١٦﴾ ئەوساش لەبەردەم و لە دوایانەوە و لەلای ڕاست و چەپیانەوە بۆیان بچمو تووشی چەواشەكارییان بكەم ، ئەوسا دەبینیت كە زۆرینەیان سوپاس گوزار و یەكتا پەرست نابن .

وە خوای گەورە ئاگادارمان دەكاتەوە لە شوێن كەوتنی و فەرمانمان پێدەكات بە سەرپیچی كردن و دوژمنایەتی كردنی وەك دەفەرموێت : ﴿ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ ﴿٦﴾ ﴾ فاطر: ٦

واتە : بێگومان شەیتان دوژمنتانە دەسا ئێوەش ئەو بە دوژمن بزانن و ڕەفتارەكانی مەكەن و پشت گوێی خەن .

وە دەفەرموێت : ﴿ يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ كَمَآ أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ ٱلْجَنَّةِ ﴿٢٧﴾ ﴾ الأعراف: ٢٧

واتە : ئەی نەوەكانی ئادەم وریا بن شەیتان فریوتان نەداو لە ئایینەكەتان وەرتان نەگێڕێت ، هەروەك باوك و دایكتانی بە فرو فێڵ لەبەهەشت بەدەركردندا .

---

[127] (تلبيس ابليس) (ص : ٢٣) .

خوای گەورە هەواڵمان پێدەدات کە چی کرد بەرامبەر باوك و دایکمان ، بۆ ئاگادار کردنەوەمان لە گوێڕایەڵی کردنی و نەمانی بەهانە بۆمان لە شوێن کەوتنی ، وە خوای گەورە فەرمانمان پێدەکات بەشوێن کەوتنی ڕێگای خۆی [١٢٨] .

جا شەیتان دوژمنی مرۆڤە ، غەم و پەژارەی خراپ کردن و وێران کردنی بیروباوەڕە ، جا هەر کەسێك نەفسی خۆی لێ نەپارێزێت بە زیکر و یادی خوای گەورە و پەنا پێگرتن لێی و ئەوا دەبێت بە لەوەڕگەی شەیتان ، تاوانی بۆ جوان دەکات و پاڵی پێوە دەنێت بۆ ئەنجامدانی قەدەغە کراوەکان و هانیشی دەدات بۆ کردنی کاری خراپ و قێزەون ، ئای شەیتان چ دین لەناو بەر و باوەڕ خراپ کەرێکە گەر مرۆڤەکان خۆیان بەن بەدەستەوە بۆی .

ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : ئامان ئاگادار بە کە شەیتان نیشتەجێ بکەیت لەماڵی بیرو ویستەکاندا ، چونکە بە شێوەیەك خرابی دەکات کە هەرگیز بە هۆشدا نەیەت ، جۆرەها گومان و وەسوەسەو بیروڕای زەرەرمەندت دەداتێ ، وە دەبێت بە بەربەست لە نێوان تۆ و بیروڕایەکدا کە سوودت پێ ببەخشێت ، تۆ خۆت یارمەتیت دا بۆ نیشتە جێبوونی لە دڵ و هەست بیروڕاتدا ئەویش لێی داگیر کردیت بوو بەخاوەنی[١٢٩] .

وە وێنەیەکی جوانمان بۆ ئەم باسە بۆ دەهێنێتەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) ، کە کە پڕاوپڕ وەك خۆیەتی ، کە دەفەرموێت لە شوێنێکی تردا لە کتێبەکانیدا : کاتێك وێنەیەکی هاو شێوەت ویست بۆ ئەم باسە ، وێنەی شەیتان وەك سەگێکی زۆر برسی وایە ، کە لە نێوان تۆ ئەودا پارچە گۆشتێك یان پارچە نانێك هەیە ، وە دەبینێت کە تۆ ناتوانیت بەرامبەری بوەستیت ، چونکە لەتۆ نزیکترە لێی ، وە تۆش ڕێگری لێدەکەیت و هاوار دەکەیت بەسەریدا ، ئەویش ئینکاری دەکات ئەویش بێ ماندوو بوون لەجەنگ دایە بەرامبەر بەتۆ و دەیەوێت بگاتە ئەوەی کەبە تۆیە [١٣٠] .

---

[١٢٨] (ذم الوسواس) (ص : ٤٦) ، وانظر ـ أيضـا ـ مقدمة ابن القيم لكتابه : (إغاثة اللهفان) (١ : ١٠) .
[١٢٩] (الفوائد) (ص : ٣٠٩) .
[١٣٠] (التبيان في أقسام القرآن) (ص : ٤١٩) .

مەبەستی ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) بەم وێنەیە ئەوەیە کە ئەندازەی ساماناکی و ترسناکی شەیتان لەسەر مرۆڤەکان ڕوون بکاتەوە گەر پەنا بەخوای گەورە نەگرن و پەنای بۆ نەبەن بە زیکر و دۆعاو پاڕانەوە بەسوود و پیرۆزەکان لە شەڕو خراپەی .

جا هەر کەسێك پشت هەڵبکات لە خوای گەورە ئەوە شەیتان لەگەڵیدا دەبێت و هاوەڵی دەکات بەو شێوازە ، هەڵی دەنێت و فریوی دەدات هەتا لە بازنەی باوەڕ دەری دەکات ، وە خوای گەورەش دەفەرموێت : ﴿ وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ ﴾ الزخرف: ٣٦ ـ ٣٨

واتە : هەر کەسێك لە زیکر و یادی خوای گەورە پشت هەڵکات و ڕوو وەرگێڕێت ، ئەوا ئێمەش شەیتانێکی بۆ دەسازێنین هەردەم هاوڕێی بێت و لێی جیا نەبێتەوە ﴿٣٦﴾ وە ئەو شەیتانانە ڕێگەی ڕاستیان لێدەگرن و وایان لێدەکەن کەوا بزانن کە بۆ ڕێگەی ڕاست ڕێنموونی کراون ﴿٣٧﴾ هەتا ئەو کاتەی کە خەلآتاوەکە لەگەڵ هاوڕێکەی لە ڕۆژی دوایدا بۆ لێ پرسینەوە دێتە لامان دەڵێت خۆزگە نێوان من و تۆ بە ئەندازەی نێوان خۆرهەلآت و خۆرئاوا دوور بووایە بەڕاستی هاوڕێیەکی زۆر خراپ بوویت﴿٣٨﴾.

خوای گەورە یارمەتی دەرە .

هۆکاری دووەم لە هۆکارە دەرەکییەکان :

دنیا و ئالودە بوون بە فیتنەکانی

ئەمە دووەم کاریگەرییە لە کاریگەرییە دەرەکییەکانە کە کاریگەرە بۆ کەم کردنەوەی باوەڕی مرۆڤەکان بەڕاستی لە هۆکارەکانی کەم بوونەوە و لاواز بوونی باوەڕ خۆ خەریك کردن و خۆ ماندوو کردنە بە ژیانی دنیای تیاچووەوە بۆ بەدەست هێنانی و ڕۆشتن بەدوای خۆشی و فیتنە و کارە دڵگیرەکانی ، جا هەر کاتێك ویست و حەزی بەندە گەورە بوو بۆ ئەم شتانە و دڵی پێوە هەڵبەست ئەوا گوێڕایەڵی کردنی بۆ شەریعەت لاواز دەبێت و باوەڕیشی کەم دەکات بە ئەندازەی حەز و ویستەکەی .

ابن القیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : بە ئەندازەی ویست و ڕەزامەندی بەندە بۆژیانی دنیا ئەوا گوێڕایەڵی کردنی بۆ خوای گەورە و هەوڵدانی بۆ دوارۆژ قورس و کەم دەبێتەوە [131] .

لەبەر ئەمەیە خوای خاوەن دانایی و ووردبین بە خراپی باسی دنیای کردووە لە قورئاندا و ئەندازەی بێنرخی و کەمیەکەیی باسکردووە لە چەندین ئایەتدا :

خوای گەورە دوفەرموێت : ﴿ ٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا لَعِبٞ وَلَهۡوٞ وَزِينَةٞ وَتَفَاخُرُۢ بَيۡنَكُمۡ وَتَكَاثُرٞ فِي ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَوۡلَٰدِۖ كَمَثَلِ غَيۡثٍ أَعۡجَبَ ٱلۡكُفَّارَ نَبَاتُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصۡفَرّٗا ثُمَّ يَكُونُ حُطَٰمٗاۖ وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٞ شَدِيدٞ وَمَغۡفِرَةٞ مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضۡوَٰنٞۚ وَمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَآ إِلَّا مَتَٰعُ ٱلۡغُرُورِ ﴿٢٠﴾ ﴾ الحدید: ٢٠

واتە : بەڕاستی بزانن کە ژیانی ئەم دنیایە تەنها گاڵتە و گەپ و جوانی و زۆرکردنی ماڵ و منداڵ و خۆهەڵکێشانە لە نێوانتانا ، وێنەشی وەك وێنەی بارانێکی بەپیتە کە سەوزی و شینیەکەی جووتیاران سەرسام بکات هەروەك چۆن جوانیەکەی جووتیاران

[131] (الفوائد) (ص : ١٨٠) .

سەرسام دەكات ئاواش بێ باوەڕانیش بە دونیا سەرسامن ، پاشـان زەرد هەڵگـەڕێت و ووردوخاش ببێت و بكەوێت ، وە لـە دوارۆژدا سزایەكی سەخت و ناڕەحەت هەیە بۆ بێ باوەڕان ، وە لێبووردن و ڕەزامەندیش هەیە بۆ باوەڕداران ، ژیانی دونیـا جگـە لـە خواناسی و دینداری ، تەنها كاڵایەكی دەسخەڕۆكارە ، كەوابوو هۆشیار و بە ئاگا بن .

وە دەفـــەرموێت : ﴿ وَٱضۡرِبۡ لَهُم مَّثَلَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا كَمَآءٍ أَنزَلۡنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ فَأَصۡبَحَ هَشِيمٗا تَذۡرُوهُ ٱلرِّيَٰحُۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ مُّقۡتَدِرًا ﴿٤٥﴾ ٱلۡمَالُ وَٱلۡبَنُونَ زِينَةُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَٱلۡبَٰقِيَٰتُ ٱلصَّٰلِحَٰتُ خَيۡرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابٗا وَخَيۡرٌ أَمَلٗا ﴿٤٦﴾ ﴾ الكهــف: ٤٥ - ٤٦

واتە : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ وێنەی ژیانی دونیایان بۆ بێنەرەوە كە وەك ئەو ئاوە وایە كە ئێمە لـە ئاسمانەوە دەیبارێنین جا تێكەڵ بە ڕووەك و ســەوزاوی و تـۆوی نـاو زەوی دەبێت هەموو جۆرە تەرزە و گژوگیایەكی هەمـە جـۆری پـێ سـەوز دەبێـت و زەوی دەڕازێننەوە ، كەچی لـە پاش ماوەیەك هەمووی دەبێت بە پوش و پـەڵاش و بـا بـڵاوی دەكاتەوە ، وە هەمیشە خوای گەورە بەسەر هەموو شتێكدا بەتواناو بە دەســەڵاتە ﴿٤٥﴾ ماڵ و منداڵ و جوانی ژیانی دونیایە هـەق نییـە كـەس پێـی بخەڵـەتێ ، بـەڵام كـردەوە چاكەكان دەمێنێتەوە و چاكترە لای خوای پەروەردگار و باشترین هیوایە بۆ مرۆڤـەكان كە پاداشتی لەسەر وەربگرن ﴿٤٦﴾ .

وە خوای گەورە دەفـەرموێت : ﴿ وَفَرِحُواْ بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٞ ﴿٢٦﴾ ﴾ الرعد: ٢٦

واتە : كافر و بێ باوەڕەكان دڵ خۆش و شادمان و لـەخۆبایی بوون بە ژیانی دنیـا خـۆ ئەم ژیانی دنیایەش لـەچاو دوارۆژدا لـەزەت خۆشییەكی زۆر كورت و كەمە .

وه پــــه‌روه‌ردگار ده‌فـــه‌رموێت : ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَٱطْمَأَنُّوا۟ بِهَا وَٱلَّذِينَ هُمْ عَنْ ءَايَٰتِنَا غَٰفِلُونَ ﴿٧﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾﴾يونس: ٧ - ٨

واته : بێگومان ئه‌وانه‌ی كه له‌ڕۆژی دوایدا ئومێد و هیوایان بـه دیـداری ئێمـه نییـه و له‌باتی دوارِۆژ به ژیانی دنیا ڕازی بوون و ئارام و دڵنیان تیایداو پاڵیان تیادا داوه‌تـه‌وه وه ئه‌وانه‌شی كه لـه ئایه‌ت و نیشانه‌كانی ئێمه بیٚ ئاگان ﴿٧﴾ جیٚ و ڕێی ئه‌وانـه هـه‌ر هه‌موویان لـه دوارِۆژدا ئاگره به‌بۆنه‌ی ئه‌و كار و كرده‌وه ناپه‌سه‌ندانه‌ی كـه ئـه‌نجامیان داوه ﴿٨﴾ .

له‌م ئایه‌تانه‌دا گه‌وره‌ترین هه‌ڕه‌شه هه‌یه بۆ ئه‌و كه‌سانه‌ی كه بـه ژیـانی دونیـا ڕازیـن و ئارامن پێی و لـه ئایه‌ت و نیشانه‌كانی خوای گه‌وره بیٚ ئاگـان و ئومێـد و هیوایـان بـه دوارِۆژیان نه‌ماوه .

وه خوای گه‌وره به به‌دگۆیی و خراپه باسی ئه‌و بڕوادارانه ده‌كـات كـه بـه‌ژیانی دنیـا ڕازین بۆیه ده‌فـه‌رموێت : ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ ٱنفِرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱثَّاقَلْتُمْ إِلَى ٱلْأَرْضِ ۚ أَرَضِيتُم بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا مِنَ ٱلْءَاخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾﴾التوبة: ٣٨

واته : ئه‌ی ئه‌و كه‌سانه‌ی كه باوه‌ڕتان هێناوه ئه‌وه چیتانه كاتێك كـه پێتـان ده‌وترێـت بچن بۆ جیهاد و كۆشش لـه پێناوی خـوای گـه‌وره‌دا لـه‌شـگران و ته‌مـه‌ڵن و خۆتـان ده‌نووسێنن به‌زه‌ویدا ، ئایه به‌ژیانی دنیا ڕازین لـه‌بری دوارِۆژ ؟ ئه‌وا خۆشی و شـادی و گوزه‌رانی دنیا له‌چاو دوارِۆژدا زۆر كه‌م و بیٚ هاوتایه .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت : ((فَوَاللهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ ، وَلَكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمْ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ ، فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا ، وَتُلْهِيَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ)) [١٣٢] ، وَفِي لَفْظٍ لَهُمَا : (تُلْهِيَكُمْ كَمَا أَلْهَتْهُمْ) [١٣٣] .

واتە : ((سوێند بەخوا من لەهەژاری ناترسم کە بێت بەسەردانتا ، بەڵکو دەترسم کە خۆشی و فتنەی دنیا بکرێتەوە و برژێنرێت بەسەرتاندا هەروەك چۆن کرایەوە و ڕژێنرا بەسەر خەڵکانی پێش ئێوە ، وە ئێوەش پێش برکێی بۆ بکەن هەروەك چۆن ئەوان کردیان ، جا بە هیلاکتان بەرێت و لەناوتان بەرێت هەروەك وای بەسەر ئەوان هێنا)).

وە لە دەربڕینێکی تردا هاتووە لای هەردوو پێشەوا بوخاری و موسلیم کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : سەرقاڵ و بێ ئاگاتان بکات هەروەك وای بە گەلانی پێش ئێوە کرد .

وە چەندین دەقی تر کە زۆر و بێ شومارن .

جا پێویستە بۆ ئەو کەسەی کە دەیەوێت باوەڕی بەهێز بێت نشەونما بکات و پێی خۆشە باوەڕی پارێزراو بێت لە کەم بوونەوە و لاوازی : ئەوا کۆششی نەفس و دەروونی خۆی بکات بە دوور کەوتنەوە لە دنیا و کارە دڵگیر و سەرقاڵیەکانی وە زیاتر لەوەش [١٣٤] .

جا کۆشش کردن بەرامبەر دنیاو وازهێنان لە سەرقاڵییەکانی نایەتەجێ دوای ڕوانین نەبێت لە دوو هۆ :

---

[١٣٢] البخاري (٦ : ٢٥٨ ، ٧ : ٣٢٠ ـ فتح) ، م مسلم (٤ : ٢٢٧٤) من حديث عمرو بن عوف رضي الله عنه .

[١٣٣] البخاري (١١ : ٢٤٣ ـ فتح) ، و مسلم (٤ : ٢٢٧٤) .

[١٣٤] بڕوانە ئەوەی کە ابن الجوزی نووسیویەتی لە کتێبی (صيد الخاطر) دا (ص : ٢٥) و بەدواوە لە باسی ئەو شتانەی لە دونیادا زەم کراون و ئەو شتانەشی کە زەم نەکراون ، جا هەرچی خۆشی دنیا هەیە بە ئەندازەی خۆی خراپ و زەمکراو نییە بە ڕەهایی ، چونکە خوای گەورە مەنەتی کردووە لە قورئاندا بە ناز و نیعمەتەکانی لە چەند جێیەکدا ، بەس ئەوانەی کە زەمکراو و خراپن ئەوە ، کاری نەفامی و نەزانی و تاوان کردن خۆ خەریکردن بە دنیاو واز هێنان لە دواڕۆژ و بەکار هێنانی ناز و نیعمەتەکانی دنیا لە غەیری ڕەزامەندی خوای گەورە .

یەکەم : ڕوانین لە دنیاو خێرایی نەمان و فەوتان و تێکشکان و کەمی و بێ نرخێکەی و ئێش و ژانی کێشمان کێشمان لەسەری و بەتەنگەوە چوونی و ئەوانەی کە لەم بابەتانەیە لە نارەحەتی و لێڵی و ئاڵۆزی و ناخۆشی .
وە کۆتایی ئەمەش نەمان و دابڕانە لەگەڵ دواپینەیەکی پڕ لە ناخۆشی و خەفەتایی ، خوازیاری دنیا هەمیشە بێ پەژارە نییە پێش بەدەست گەشتنی دنیا و لەکاتی بەدەست گەشتنیشیدا و لەدوای لەدەست دانیشی .
دووەم : ڕوانین لە دوارۆژ و هاتنەکەی و بەرداوامی و مانەوەکەی و ئەو شکۆ و پلەوپایەیەی کە تیایدایە لە خێر و خۆشی و جۆرەها شتی دڵ خۆش کەر و جیاوازی هەموو جێگەو ڕێگاکانی بەو شێوەیەیە کە خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ وَٱلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ وَأَبۡقَىٰٓ ﴿١٧﴾ ﴾ الأعلى: ١٧
واتە : ژیانی دوارۆژ زۆر چاکتر و بەردەوام ترە بۆتان لەدنیا .
جادوا رۆژ خێرگەلێکی تەواوی بەردەوامی نەبڕاوەیە ، وەئەم دونیایە کۆمەڵە خەیالێکی ناتەواو بچڕاوو تێکشاکاوو پوکاوەن .
جا کاتێك نەوەی ئادەم بیریکردەوە لەم دوو هۆیە و بەجوانی لێی ڕوانین ، ئەوا ڕێنمویی دەکات بۆ فەزڵدانی دوارۆژ نەبڕاوە بەسەر دنیای بڕاوە ، وە گەورەترین کۆمەکیش بۆ هاتنە جێی ئەمە ڕوانینە لە ژیانی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی (ڕەزای خوایان لێبێت) لە فڕێیانی دنیا بۆ پشتیان و ڕوو وەرچەرخانی دڵیان لێی و دوور کەوتنەوەیان و ئالوودە نەبوونیان پێوەی و وازهێنان و مەیل نەدانیان بۆی ، وەژیانی دونیایان بە بەندینخانە داناوە نەك بەبەهەشت ، بۆیە بە ڕاستی وازیان لێ هێنا خۆ ئەگەر بیان ویستایە تیایدا دەستیان بە هەموو خۆشییەك دەگەشت و دەگەشتن بە هەموو خواستراوێك ، بێگومان هەرچی کلیلی گەنجینەکانی دنیا هەیە درا بە پێغەمبەر ﷺ گێڕایەوە و نەیویست ، وە دنیا ڕژا بەسەر هاوەڵانیدا (ڕەزای خوایان لێبێت) ئەوانیش بەخشیان و دوارۆژی خوایان لەبەرامبەریدا نەفرۆشت ، چونکە زانیان دنیا ڕێچکە و

ڕێڕەوی پەڕینەوەیە جێگەی مانەوە و حەوانەوە نییە ، بەڵکوماڵی پەڕینەوەیە نەك ماڵی کامەرانی ، وە زانیان کە دنیا هەوری هاوینە و زوو دەڕەوێتەوە و خەوێکی خەیاڵاویەو دەڕەوێتەوە هەتا کاتی مردن و بەجێ هێشتنی دنیا [١٣٥] .

هەروەك خوای گەورەش دەفەرموێت : ﴿ أَفَرَءَيْتَ إِن مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ ﴾ الشعراء: ٢٠٥ - ٢٠٧

واتە : باشەئەگەر ساڵەهای ساڵ بیان ژێنین و موڵەتیان بەینێ ئایە باوەڕ دەهێنن ﴿٢٠٥﴾ لە پاشان ئەو هەڕەشەو بەڵێنەی کە پێیان دراوە هەر بێتە لایان ﴿٢٠٦﴾ ئەو خۆشگوزەرانی و تەمەن درێژییە هیچ سوودێکیان پێ نابەخشێت جا ئیتر بۆ مۆڵەت بدرێن ﴿٢٠٧﴾ .

وە خـوای گـەورە دەفـەرموێت : ﴿ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا سَاعَةً مِّنَ ٱلنَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ ﴿٤٥﴾ ﴾ یونس: ٤٥

واتە : یادی ئەو ڕۆژە بکە کە خوای گەورە هەموو بێ باوەڕ و کافرەکان کۆدەکاتەوە بۆ وەرگرتنی تۆڵەی کارەکانیان ئەو ڕۆژە وادەزانن تەنیا ساتێك لـە دنیـادا ماونەتـەوە لەبەر سەختی و دژوارێکەی ، وە یەکتریش دەناسنەوە و بەر دەبنە گلەیی وگازندە لـە یەکتری ئەم بەو دەڵێ من بەبۆنەی تۆوە وام لێهات و ئەم بـەو دەڵـێ تـاوانی تـۆ وای لەمن کرد .

وە دەفـەرموێت : ﴿ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يُقْسِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا۟ غَيْرَ سَاعَةٍ ﴿٥٥﴾ ﴾ الروم: ٥٥

واتە : ڕۆژێك کە قیامەت بەرپا دەبێت کافران و بێ باوەڕان سوێن دەخۆن کـە بـەدەر لە سەعاتێك نەبێت لە دنیادا نەماونەتەوە .

وە چەندین دەقی ئایەتی تر .

---

[١٣٥] انظر (الفوائد) لابن القيم (ص : ١٧٦ ، ١٧٨) .

داوا لە پەروەردگار دەکەین کە دڵەکانمان ئاوداشت بکات بە باوەڕ و بمان پارێزێت لە فیتنە دیار و پەناهەنەکانی دنیا .

هۆكاری سێیەم :ـ

هاوەڵانی خراپ

ئـەوان زەرەر مەنـدترین كەسـن لەسـەر بـیر و بـاوەڕ و هەڵـسووكەوت و ڕەوشـتی مرۆڤەكان ، تێكەڵ بوون و هاوەڵی كردنیان هۆیەكی گەورەیە بۆ كەم بوونەوە و لاواز بوونی باوەڕ .

لەم بارەیەوە هاتووە لە پێغەمبەرەوە ﷺ كە فەرموویەتی : ((الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِـهِ ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ)) [١٣٦] .

واتە : پیاو لەسەر دین و ئاینی هاوڕێ و هاوەڵەكەیـەتی ، جـا هـەر یـەكێك لـە ئێـوە بڕوانێت كە هاوڕێیەتی و هاوەڵی كێ دەكات .

وە ابن عبد البر (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : واتـای ئـەم فەرموودەیـە كـە خوای گەورەش زاناترە : ئەوەیە كە بەڕاستی مرۆڤەكان ئالوودە دەبن لەو كردەوانەی كە لە هاوەڵەكانی دەیبینێت ، چونكە دین نەریت و ئالوودە بوونە ، هەر لەبەر ئەمەیە كە فەرمان بە نەوەی ئادەم كراوە تەنها هـاوەڵی كەسـانێك بكـات كـە كـاری شـیاو جوانیان تیادا ببینێت ، چونكە بێگومان چاكترین ئالوودە بوون ئالوودە بوونی دینە .

هەر لەمانای ئەم فەرموودەیەدایە ئەم شیعرەی عەدی كوڕی زەید :

عَنِ المَرْءِ لا تَسْأَلْ وَ سَلْ عَنْ قَرِينهِ   فَكُلُّ قَرِينٍ بِالْمُقَارِنِ مُقْتَدِي

واتە : پرسیار مەكە دەربارەی مرۆڤەكان بەڵكو بپرسە دەربارەی هاوەڵی
چونكە هەموو كەسێك چاو لە هاوەڵەكەی دەكات.

وە ئەم شیعرەی ئەبی عەتاهیە :

مَنْ ذَا الَّذِي يَخْفَى عَلَيكَ   إذا نَظَرْتَ إلى خَدِينِهْ

واتە : كێ لە تۆ شاراوەیە   كاتێك ڕوانیتە هاوەڵەكەی .

---

[١٣٦] أخرجه أبو داود (١٣ : ١٧٩ ـ عون)، والترمذي (٤ : ٥٨٩)، و أحمد (٢ : ٢٠٣)، و عبد بن حميد في (المنتخب من المسند) (ص : ٤١٨)، و الحاكم (٤ : ١٧١)، وهو حديث حسن ، كما في (السلسلة الصحيحة) للألباني(٢:٦٤٣).

وێنەی ئەم نموونانە زۆرە .
واتای ئەمە ئەوەیە : کە ئینسان تێکەڵی کەسێك نەکات هەڵی نیت بۆ کارێك و ڕێگایەك کە چاك و سوپاس کراو نەبێت ، بەڵام کەسێك ترسی ئەمانەی نەبێت خراپە نییە لە هاوڕێیەتی کردنی[137] .
وە ئەبو سولەیمانی خەطابی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی : ((پیاو لەسەر دینی هاوڕێکەیەتی)) واتە : هاوەڵی کەسێك مەکە کە لە ئاین و سپاردەی ڕازی نەبیت ، چونکە کە هاوڕێی کەسی وات کرد ئەوا دەتبات بەرەو دین و ڕێگاکەی گومڕایی و ساویلکەیی نەت گرێت بە دینەکەتەوە و سەرکەشی بکەیت بە نەفسی خۆت هاوڕێی کەسێك بکەیت کە دین و ڕێبازی جێی ڕەزامەندی نەبێت .
سوفیانی کوڕی عوەینەش (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : گێڕراوەتەوە دەربارەی ئەم فەرموودەیە کە وتراوە : بڕوانن لە فیرعەون هامانی لەگەڵدا بوو ، وە بڕوانن لە حەجاج یەزیدی کوڕی ئەبی موسلیم لەگەڵدا بوو کە لەخۆی خراپتر بوو وە بڕوانن بۆ سولەیمانی کوڕی عەبدول مەلیك ڕەجائی کوڕی حەیوە هاوڕێی کرد بەهێزی کرد و ڕێی ڕاستی پیشاندا .
وە وتراوە : هاوڕێیەتی وەرگیراوە لە خۆشەویستی دڵ و جێنشینکردنی تیایدا ، ئەویش بەرزترین پلەی برایەتییە ، خۆ خەڵکیش لە بنچینە و بناغەدا بێگانە بوون بەیەك ، کاتێك یەکتریان ناسی خولقەتی یەکیان گرتوو ئالوودەی یەکتر بوون و بوون بە خۆشەویستی یەکتری ، وە کاتێك کە تێکەڵی یەکتری بوون ئەوا خۆشەویستی یەکترین کاتێك خۆشەویستێکە چەسپاو و زیاد بوو دەبێت بە هاوڕێی[138] .
وە وتراوە : خەڵکی وەك پۆلی کوڕ کوڕ وان . کە جۆرە باڵندەیەکە ـ لەوەی کە درووست کراون لەسەری لە هاوشێوەیی هەندێکیان لە هەندێکی تریان و دووبارە

---

[137] (بهجة المجالس) (٢ : ٧٥١) .
[138] (العزلة) (ص : ٥٦) .

کردنەوەی کردەوەی هەندێکیان لەلایەن هەندێکی تریانەوە ، هەر لەبەر ئەمەیە کەسێك کە چاکەیەك دەکات یاخود خراپەیەك ئەوا پاداشتی بەئەندازەی ئەو کەسە هەیە کە کارەکەی دووبارە دەکاتەوە جا چ چاکە بێت یان خراپە [139] .

وە هەندێك لە داناکان وتیانە : کۆڵەکەی خۆشەویستی تێکەڵ بوونە ، وە هەموو خۆشەویستیەك بەبێ تێکەڵ بوون زوو لەناو دەچێت و نامێنێت [140] .

بۆچی ڕێگری کردن هاتووە دەربارەی تێکەڵ بوون و دانیشتنی هاوڕێ و هاوەڵی خراپ چونکە سروشتی مرۆڤەکان دروستکراوە لەسەر شوێن کەوتن و چاو لێکردنی ئەوەی کە هاوەڵی دەکات ، جا دانیشتن لەگەڵ کەسانێك کە خەریکی خوێندن بن ناخ و دەروون دەجوڵێنێت و هانی دەدات بۆ خوێندن ، وە دانیشتن لەگەڵ خواناسان و دنیا نەویستان وا لە مرۆڤەکان دەکات کە خواناس و دنیا نەویست بن ، وە دانیشتن لەگەڵ ئارەزوو بازان و بیدعە چییان مرۆڤەکان دەخاتە ناو بیدعە و خۆرافاتەوە ، وە دانیشتن لەگەڵ دنیا ویستان دەروون دەجوڵێنێت بۆ بەتەنگەوە هاتن و ویستنی دنیا وە هەروەها سەرجەم شتەکانی تریش .

لەبەر ئەمەیە پێویستە لەسەر هەموو کەسێك کە هاوەڵ و هاوڕێیەك هەڵبژێرێت لە هاوەڵیاندا تووشی سوود و خێر ببێت ، وە زۆر بەئاگا بێت لە هاوەڵی و تێکەڵی خەڵکی خراپ .

وە هەر کەسێك بیربکاتەوە لە ژیان و بارودۆخی پێشینە چاکەکان ئەمە دەزانێت ، وە توندی بەئاگاییان دەبینێت لە هاوەڵی خراپ هەر لە بەد ڕەوشتەکان و بیدعە چییەکان و جۆرەکانی تریش لە خەڵکی خراپ [141] .

ئەبو دەرداء (ڕەزای خوای لێبێت) دەفەرموێت : لە ووردی و تێگەشتویی پیاو ئەوەیە کە جێی هاتوو چۆو ڕۆشتن و هاتن و دۆستایەتی خۆی بزانێت .

---

[139] انظر : (الإستقامة) لابن تيمية (٢ : ٢٥٥) .
[140] (العزلة) للخطابي (ص : ٦٢) .
[141] انظر في ذلك على سبيل المثال (العزلة) للخطابي (ص : ٥٦) وما بعدها ، و (الإبانة) لابن بطة (٢ : ٤٣١) وما بعدها ، و غيرهما .

وە ئەبو قیلابە دوای ئەوەی کە ئەم وتەیە لە ئەبو دەردائەوە دەگێڕێتەوە دەفـەرموێت :
ئایە ناڕوانی بۆ وتەی ئەم شاعیرە کە دەفەرموێت :

عَنِ المَرْءِ لا تَسْأَلْ وَأَبْصِرْ قَرِينَهُ   فَإِنَّ القَرِينَ بِالْمُقَارِنِ يَقْتَدِي [١٤٢]

واتە : پرسیار دەربارەی خەڵك مەکە بەڵکو لە هاوڕێکەی بڕوانە
چونکە هاوڕێ شوێن هاوڕێکەی دەکەوێت

وە ئەصمەعی (ڕەحمەتی خـوای لێبێـت) دەربـارەی ئـەم شـیعرە دەفـەرموێت : هـیچ شیعرێکم نەدیوە بەئەندازەی ئەم شیعرە لە سوونەت بچێت [١٤٣] .

وە لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە هاتووە (ڕەزای خوای لێبێت) کە فەرموویەتی : خەڵکی هەڵسەنگێنن بە هاوڕێکانیان چونکە ئینسان هاوڕێی کەسێك دەکات کـە پێـی سەرسام بێت .

وە ئەعمەش (ڕەحمەتی خـوای لێبێـت) دەفـەرموێت : هـاوەڵانی پێغەمبـەر ﷺ ڕەزای خوایان لێبێت : پرسیاریان دەربارەی کەس نەدەکرد دوای سێ شت : ڕێگەی ڕۆشتن و هاتن و هاوەڵی و دۆستایەتی کردنی نەبێت لەگەڵ خەڵکدا .

وە سوفیان (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : هیچ شتێك نییە لەپێـشتر بێـت لـە هاوەڵ و هاوڕێ بۆ چاکی و خراپی نەوەی ئادەم .

وە قەتادە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : سوێند بەخوا ئێمە هـیچ کەسـێکمان نەدەبینی هاوەڵی هیچ کەسێك بکات جگە لە هاو وێنەی خۆی نـەبێت ، جـا هـاوەڵی پیاو چاکان بکەن لە بەندەکانی خوای گەورە ، بەڵکو لەگەڵینابن یان هاو وێنەیان بن .

وە فوضەیل (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێت : بۆ باوەڕدار نییە بەئارەزووی خۆی هاوەڵی چ کەسێکی بوێت بیکات [١٤٤] .

---

[١٤٢] رواه ابن الأعرابي في (معجمه) برقم (١٢٧٧)، ومن طريقه الخطابي في (العزلة) (ص : ٥٩)، و رواه ابن بطة في (الإبانة) (٢ : ٤٣٧ ، ٤٣٩) بلفظ مقارب .

[١٤٣] (الإبانة) لابن بطة (٢ : ٤٤٠) .

[١٤٤] روى هذه الآثار ابن بطة في (الإبانة) (٢ : ٤٣٩، ٤٥٢، ٤٧٦، ٤٨٠، ٤٨١).

وتە دەربارەی ئەم باسە لە سەلەفەوە (ڕەحمەتی خوایان لێبێت) زۆرە باسکردنیان زۆری دەوێت ، بۆیە ئەوەی کە بۆم پاڵفتە کردن لێیان کافیە .
جا هەر کەسێك بیر بکاتەوە لەو وتانە و غەیری ئەوانەش کە باسمان کرد بەراوردی خەڵکی خراپ دەزانێت کە چی ترسناکییەکی هەیە لەسەر ئاین و ڕەوشت ، تۆ پیاوێك دەبینیت ڕاست و چاك و داوێن پاك ، کاتێك هاوەڵی و تێکەڵی خەڵی خراپ و خراپە کاری کرد ئەویش وەك ئەوانی لێ دێت ، ئەوە ڕێگای خوای گەورەیە لە درووست کراوەکانیدا ، وە هەروەك وتراوە : هاوڕێ و هاوەڵ ڕاکێشەرەوە . (واتە : گەر چاك بێت ئەوا بەلای چاکە ڕاکێشەرە گەر خراپیش بێت بە پێچەوانەوە : وەرگێڕ) .
لەسەر ئەمانەی کە باسمان کرد تێکەڵی خەڵکی خراپ و تاوان کار لە گەورەترین هۆکارەکانی کەم بوونەوەی باوەڕ و لاواز بونێتی ، بەڵکو هەنێ جار هۆکاری تێکشکان و لەدەست دانێتی ، ئەویش بەگوێرەی خراپی ئەو کۆمەڵەیە کە هاوەڵییان دەکات و بە گوێرەی تێکەڵ بوونیانە .
وە لەوەی کە زۆر بووە لە سەردەمی ئێمەدا و هاتۆتە ژێر یاسای هاوەڵییەوە بەڵکو زیاتر لە هاوەڵیش ، دانیشتنە بەدیار کەناڵە ئاسمانیەکان و سەرچاوە تێکدەر و لارولوێرەکانە لە ئینتەرنێت ، بەشێوەیەك دوژمنانی دین لەوێوە داخڵی ناو خەڵکە داماو و ماڵەکان بوون ، زەهر و فیتنەی خۆیان هەڵدەگرن لەگەڵ بێنرخی و کەمی و خراپەی خۆیاندا بڵاوی دەکەنەوە ، ئەوانە لەپێشدا بێ توانا بوون لە گەشتن بە بیروبۆچوون و هۆشی گەنج و لاوە تازە پێگەشتووەکان .
بەڕاستی ئەوەی جێی داخە : کە کوڕ و کچانی موسوڵمانان دانیشن بە دیار ئەو شاشە لەناوبەر و تێکشکێنەرانە چەندین سەعات ، بەجوانی گوێیان بۆ بگرێت و سەیریان بکات و ئەوەیشی بۆ باس دەکەن بەدڵ وەری بگرێت ، لەگەڵ ڕۆشتنی زەمان و سەردەمدا بیر و بۆچوونە پیسەکان دزە دەکاتە ناومان و شەڕ و خراپەش زیاد دەکات .
جا ئەوەی کە پێویستە لەسەر موسوڵمان : ئەویە کە ناخ و دەروون و ماڵەکەی بپارێزێت لەو ویستە تێکدەر و ڕێگا شەڕو خراپانە ، ئەم کارە لە کۆتای سامناکی و

ترسناکیدایە ، پارێزەریش تەنها خوای گەورەیە ، وە هەر کەسێکیش دەست بگرێت بە بەرنامەی خوای گەورەوە ئەوە ڕێنوویی کراوە بۆ ڕێگای ڕاست .

اللَّهمَ أَصْلِحْ لَنَا دِينَنَا هُوَ عِصْمَةُ أَمْرِنَا ، وَأَصْلِحْ لَنَا دُنْيَانَا التي فيهَا مَعَاشُنَا ، وَأَصْلِحْ لَنَا آخِرَتَنَا التِي فيهَا مَعَادُنَا ، وَإجْعَلْ الحَيَاةَ زِيَادَةً لَنَا فِي كُلِّ خَيْر ، وَالمَوتَ رَاحَةً لَنَا مِنْ كُلِّ شَرّ .

له كۆتايدا :ـ

ئەمە چەند دێڕێکی پیرۆزە لە هۆکارەکانی زیاد بوونی باوەڕ و کەم بوونەوەی ، کۆمکردۆتەوە بۆت برای خۆشەویستم ، لە چەند جێگاو سەرچاوەی جیاواز ، بۆ چاو ڕۆشنی و وریایی .

داوای مۆفەقی و دامەزراوی لە خوای گەورە دەکەم بۆ هەموو لایەك .

وآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الحَمْدُ للهِ رَبِّ العَالَمِينَ ، وَ صَلَّى اللهُ وَ سَلَّمَ وَبَارَكَ وَأَنْعَمَ على عَبْدِهِ وَرَسُولِهِ نَبِينا مُحَمَّد وَعلى آلِهِ وَ صَحْبِهِ أَجْمَعِينَ .

﴿ پێڕست ﴾

سوپاس بۆ پەروەردگاری جیهانیان

تەواو بوو

هۆکارەکانی زیاد بوونو کەم بوونی باوەڕ، چەندین سوودو قازانجی زۆر و چڕو پڕی هەیە، بەڵکو پێویستی زۆرە بۆ ناسینیان و بایەخ پێدانیانو شارەزابوونیانو ناساندنیان، چونکە باوەڕ بەڕاستی تەواویەتی بەندەیەو ڕێگەی نەجاتو سەرفرازییەتی، هەر بە باوەڕ پلەوپایەی لە دونیاو دوارۆژدا بەرز دەبێتەوەو هۆکارو ڕێگەی هەموو چاکەیەکە لە ئێستاو داهاتووشدا، بۆیە باوەڕ نەدەست دەکەوێتو نە بەهێزو پتەوو تەواو دەبێت، تەنها بە ناسینی ڕێگاو هۆکارەکانی نەبێت.

